

Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет
Кафедра психології

ПСИХОЛОГІЯ СІМ'Ї

Лабораторний практикум

для студентів денної форми навчання
спеціальності 053 «Психологія»
Ступінь «Бакалавр»

Мукачево
МДУ 2018

©

УДК 159.9:316.614.5 (075.8)

ББК 88.576.я 73

Розглянуто та рекомендовано до друку науково-методичною радою Мукачівського державного університету протокол № 12 від 18.04.2018 р.

Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри психології протокол № 13 від 16.03.2018 р.

Укладач

Марценюк М.О. - к.психол.н., ст. викладач кафедри психології МДУ

Рецензент

Іванова В.В. – к.психол.н., доцент, МДУ

П 86

Психологія сім'ї: методичні рекомендації до лабораторного практикуму для студентів денної форми навчання ступеню «Бакалавр» спеціальності 053 «Психологія» / укладач М.О.Марценюк. - Мукачево : МДУ, 2018. –76 с. (5.4 д.а.)

Лабораторний практикум з дисципліни «Психологія сім'ї», що входить в навчальний план підготовки бакалаврів за напрямом 053 «Психологія». Вказана дисципліна входить в професійний цикл дисциплін як варіативна частина. Лабораторний практикум відповідає «Положенню про видання навчальної літератури у Мукачівському державному університеті».

Програмою на лабораторні заняття відводиться *16 годин*, основною метою яких є закріплення теоретичних знань студентів по відповідним темам, розвиток професійно необхідних навичок, психодіагностики сім'ї в цілому та окремої особистості, формування умінь аналізу отриманих результатів тестування та вироблення рекомендацій по самовдосконаленню, розвитку особистості і налагодження міжособистих стосунків в сім'ї, комфортного самопочуття людини, підвищення культури спілкування.

У даному практикумі відповідно до навчальної програми визначено змістовий компонент кожної теми дисципліни «Психологія сім'ї»; подано літературу для самостійного опрацювання.

Практикум призначений для студентів гуманітарного факультету денної форми навчання спеціальності «Психологія» з метою оволодіння та вивчення дисципліни «Психологія сім'ї» та укладається вперше. Буде корисний для викладачів і студентів психологічних, соціологічних та педагогічних факультетів, що вивчають психологію сім'ї.

МДУ, 2018

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Програма навчальної дисципліни.....	7
3. Структура навчальної дисципліни	11
4. Тематика лабораторних занять.....	12
5. Плани проведення лабораторних занять.....	13
<i>Лабораторна робота №1</i>	
Тема: Історичний аналіз та типологія методик психологічного обстеження сім'ї.....	13
<i>Лабораторна робота №2</i>	
Тема: Психологічне обстеження сім'ї як цілого.....	14
<i>Лабораторна робота №3</i>	
Тема: Діагностика подружніх стосунків.....	16
<i>Лабораторні роботи №4-5</i>	
Тема: Діагностика дитячо-батьківських стосунків.....	18
<i>Лабораторні роботи № 6-7</i>	
Тема: Психологічна корекція сімейних стосунків.....	20
<i>Лабораторна робота № 8</i>	
Тема: Тренінг батьківської ефективності.....	22
6. Список рекомендованої літератури	26
7. Інформаційні ресурси.....	28
11. Додатки.....	29

1. ВСТУП

Мета та завдання навчальної дисципліни

Робочу програму навчальної дисципліни «Психологія сім'ї» для студентів 2-го курсу (ДФН) укладено відповідно до цілей, вимог і змісту навчання студентів ОКР «Бакалавр» у ВНЗ III – IV р.а., закладених у Галузевих стандартах освіти – ОПП та ОКХ (галузь знань «Суспільно-політичні науки»), та вимог, які висуваються нині до спеціалістів даного профілю.

Програмою передбачено вивчення дисципліни «Психологія сім'ї» в 4 семестрі для студентів ДФН (напрямок підготовки «Психологія») гуманітарного факультету. З урахуванням змісту сучасної системи знань практичного психолога та особливостей організації навчального процесу дисципліна «Психологія сім'ї» складається із 2-ох частин: Змістовний модуль 1: «Сім'я як одиниця психологічного аналізу» та Змістовний модуль 2: «Шлюбно-сімейні стосунки і проблеми». Запропонований розподіл навчального часу в межах тем 2, 6, 7, 10, 14 змінений у зв'язку з необхідністю ущільнення аудиторної роботи. Дисципліна розглядається як складова змісту навчальної підготовки практичних психологів і побудована на відповідних теоретичних, наукових засадах та практичній підготовці.

Зміст курсу (дисципліни) є доступним для студентів 2-го й розрахований на засвоєння його кожним студентом денної і заочної форми навчання. Основним завданням викладача є формування у студентів теоретичних знань, надання їм практичної спрямованості та формування вміння використовувати їх у практичній діяльності (житті). Загальними завданнями оцінювання є: визначення рівня навчальних досягнень студентів; стимулювання їх мотивації до здобуття знань; визначення рівня здібностей студентів, їх потреби у додатковому навчанні; виставлення відповідної оцінки.

Для оцінювання процесу та результатів вивчення «Психології сім'ї» розроблені чіткі, зрозумілі і відомі студентам критерії, відповідно до яких виставляється оцінка, і використовуються при цьому такі методи, як: усне опитування, тестування, оцінювання виконання творчих завдань та розв'язування ситуаційних задач, самооцінювання, взаємооцінювання тощо.

Мета вивчення навчальної дисципліни – підготовка спеціалістів за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра відповідно до державних стандартів, встановлених освітньо-кваліфікаційною характеристикою та освітньо-професійною програмою підготовки спеціалістів вищезазначеного фахового спрямування.

Завданнями викладача, реалізація яких забезпечить досягнення цієї мети, є:

- Ознайомити студентів з історією розвитку інституту сім'ї та станом шлюбно-сімейних стосунків в історії людства;
- сформувати у студентів систему знань про соціально-психологічні процеси і явища у сім'ї як соціальному інституті суспільства;
- виробити у студентів практичні уміння та навички щодо застосування психологічних знань про сім'ю у професійній діяльності практичного психолога в системі діяльності психологічної служби;
- розкрити психологічні особливості сучасної сім'ї, об'єктивних і суб'єктивних чинників її розвитку;
- визначити ролі сім'ї в соціалізації індивіда;
- розкрити студентам значення предмету та озброїти їх методикою оптимізації сім'ї в сучасних умовах життєдіяльності;
- вивчати предмет «Психологія сім'ї» як галузь психологічної науки у тісному зв'язку з соціальною психологією, етнопсихологією, психологією особистості а також соціологією, філософією, релігієзнавством, та іншими науками;

- приділяти особливу увагу вивченню студентами проблем соціалізації особистості в сім'ї, спілкування та взаємодії подружжя, подолання сімейного конфлікту та досягнення згоди;
- визначити особливе місце вивченню проблем сім'ї, для врахування їх у майбутній професійній діяльності практичного психолога (соціального працівника).
- виробити у студентів уміння аналізувати події і явища оточуючого світу, користуватися знаннями та вміннями;
- формувати у студентів навички діяти відповідно своїх професійних обов'язків у конкретних ситуаціях; уміння використовувати набуті знання у практичній професійній діяльності.

В результаті вивчення курсу студенти повинні **знати:**

- основні проблеми та завдання "Психології сім'ї" як міждисциплінарної галузі науки, її місце та роль у розбудові держави;
- теоретичні та практичні аспекти підходів сучасної світової психології до вивчення сучасної сім'ї як інституту держави;
- соціально-психологічні та індивідуально-психологічні особливості міжособистісного спілкування та взаємовідносин у сім'ї.

Вміти:

- вивчати соціально-психологічні явища та процеси за допомогою методів, засобів та прийомів, які будуть використані у практичній роботі випускника університету;
- самостійно визначати і вивчати необхідну наукову літературу;
- проводити соціально-психологічне дослідження сім'ї та сімейних стосунків із застосуванням знань «Психології сім'ї»;
- володіти технікою консультування та психотерапії сімейних стосунків.

Ознайомитись:

- з історією становлення «Психології сім'ї» як міждисциплінарної галузі науки;
- з основними поняттями та категоріями «Психології сім'ї»;
- досягненнями світової психології в сфері надання психологічної допомоги сучасній сім'ї.

Засвоїти:

- предмет «Психології сім'ї», її структуру та зв'язок з іншими науками;
- методи, основні підходи до проведення соціально-психологічних досліджень сім'ї;
- соціально-психологічні та індивідуально-психологічні особливості психологічної корекції сім'ї та сімейних стосунків.

Загальні компетентності: здатність застосовувати знання на практиці; уміння планувати та розподіляти час; уміння працювати самостійно; здатність до прийняття рішень; здатність до аналізу та порівняння отриманої інформації з іншими джерелами; здатність до самокритики; турбота про якість виконаної роботи; здатність до письмової і усної комунікації рідною мовою; дослідницькі навички; навички проведення психодіагностики, базові знання в галузі, базові уявлення про інститут сім'ї та сім'ю як малу групу, психологічну допомогу дітям, батькам та сім'ї в цілому через психологічне консультування, психологічну корекцію, сімейну психотерапію.

Фахові компетентності: базові уявлення про чинники формування та функціонування психологічної допомоги особистості; уміння продемонструвати знання з основ роботи з дітьми, батькам та сім'єю в цілому; аналіз та висвітлення тенденцій розвитку сучасної см'ї, просвітницької, профілактичної роботи, корекційної педагогіки, інклюзивної освіти; здатність практично застосовувати отримані знання із курсу при написанні курсової та дипломної роботи.

Після вивчення студентами дисципліни, складається **екзамен**.

Важлива роль у практичній підготовці студентів відводиться *лабораторним роботам*.

Лабораторна робота – форма навчального заняття, при якому студент під керівництвом викладача особисто проводить дослідження з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень

даної навчальної дисципліни, набуває практичні навички технік психологічного консультування і психотерапії, психодіагностики сім'ї і окремих її членів, прогнозування подальшого розвитку подій.

Програмою на лабораторні заняття відводиться *16 годин*.

Основною метою лабораторних занять є закріплення теоретичних знань студентів по відповідним темам, розвиток професійно необхідних навичок, психодіагностики сім'ї в цілому та окремої особистості, технік проведення консультативної бесіди, навичок здійснення корекційного впливу на клієнта, навчання вмінь слухання і розуміння іншої людини, розуміння метафоричної інформації, формування умінь аналізу отриманих результатів тестування та вироблення рекомендацій по самовдосконаленню і розвитку особистості і налагодження міжособистих стосунків в сім'ї, комфортного самопочуття людини, культури спілкування і слухання.

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Сім'я як одиниця психологічного аналізу

Тема 1. Вступ до дисципліни.

Предмет та завдання «Психології сім'ї» на сучасному етапі.

Об'єкт, предмет та головні категорії дисципліни.

Становлення сімейної психології як наукової дисципліни.

Місце «Психології сім'ї» в системі гуманітарних та спеціальних дисциплін. Психологія сім'ї як міждисциплінарна галузь знань.

Зв'язки «Психології сім'ї» з іншими дисциплінами, її завдання в суспільстві.

Соціально-психологічна сутність сім'ї та її структура. Специфіка сім'ї як соціально-психологічного феномену.

Вплив соціальних умов на розвиток сім'ї. Роль держави та соціальних інститутів у розвитку сучасної сім'ї в Україні.

Започаткування та стан вивчення психології сім'ї в Україні. Завдання щодо розвитку «Психології сім'ї» та підвищенню її значення в розбудові України.

Особливості планування і організації роботи психологічної служби з сучасною сім'єю.

Значення дисципліни «Психологія сім'ї» в професійній діяльності практичного психолога.

Література: 7, 14, 16, 17, 18, 25, 27.

Тема 2. Сім'я та шлюб (основні поняття).

Поняття «сім'я» та «шлюб» в психології та суміжних науках.

Функції сім'ї, їх характеристика. Подружжя, шлюб, сім'я.

Специфічні функції сім'ї, неспецифічні функції сім'ї.

Структура та життєвий цикл сім'ї. Типологія сімей.

Нуклеарні та розширені сім'ї. Сімейні міфи та правила.

Подружні узгодження. Задоволеність шлюбом. Стабільність.

Соціально-психологічний клімат в сім'ї.

Статеві відмінності і сімейні стосунки.

Періодизація інституту сім'ї за Голодом.

Література: 1, 9, 11, 13, 15, 20, 30.

Тема 3. Джерела та тенденції розвитку сім'ї в сучасному світі.

Форми організації шлюбу і сім'ї, їх джерела і еволюція.

Патріархальна російська сім'я та її трансформації.

Історична модель української традиційної сім'ї.

Нормативні і квазі-сімейні моделі сім'ї та шлюбу.

Психологічно благополучна і неблагополучна сучасна сім'я.

Психологічне здоров'я сучасної сім'ї.

Шлюбно-сімейні стосунки в сучасному світі (кінець XX – початок XXI ст.).

Література: 15, 16, 17, 26, 30, 51.

**Тема 4. Функціонально-рольова структура сімейних відносин.
Життєвий цикл сім'ї.**

Гендерні стереотипи як основа функціонально-рольової структури сім'ї.
Поняття гендеру.
Реалізація індивідуальних потреб в шлюбі і різномаяття сімейних функцій.
Сімейні ролі і внутрішньо-сімейна рольова структура.
Динаміка і періодизація сімейного життя.
Нормативні та ненормативні сімейні кризи.

Література: 1, 2, 6, 9, 15, 16, 17, 20, 26.

Тема 5. Любов як основа подружніх стосунків.

Виникнення і розвиток уявлень про любов: тілесне і духовне.
Феномен любові і її типи.
Теорії любові.
Любов за визначенням Фромма.
Типологія любові за Д.А.Лі.
Трьохкомпонентна теорія кохання Р.Стернберга.
Мотивація вступу у шлюб. Типи мотивації. Типи мотивів. Види мотивів.
Структура мотивації укладення шлюбу.

Література: 2, 10, 11, 15, 17, 25, 50.

Тема 6. Дошлюбний період. Вибір шлюбного партнера.

Теорії вибору шлюбного партнера. Пріоритети у виборі шлюбного партнера. Формування шлюбної пари.
Моделі вибору супутника життя. Передшлюбне залицяння.
Мотивація вступу у шлюб. Типи мотивації. Типи мотивів. Види мотивів. Структура мотивації укладення шлюбу.
Тенденції сьогодення щодо питання вибору шлюбного партнера.

Література: 2, 9, 13, 14, 15, 17, 20, 52.

Тема 7. Проблеми молодого сім'ї.

Адаптація і сумісність подружжя в сім'ї.

Періодизації розвитку сім'ї.
Молода сім'я її задачі і особливості. Соціально-психологічний портрет сучасної молодого сім'ї.
Ідеалізація партнера.
Процес адаптації :
• Первинна адаптація.
• Вторинна адаптація.
Механізми інтеграції сім'ї.
Сумісність, види сумісності.
Психологічна сумісність як результат адаптації.
Соціально-психологічний механізм «загальної долі».
Соціально-психологічний механізм «емоційної ідентифікації з сім'єю».

Етап – народження першої дитини.

Література: 2, 7, 9, 13, 14, 15, 17, 20, 52.

Змістовий модуль 2.Шлюбно-сімейні стосунки і проблеми

Тема 8. Психологія сім'ї та соціальний захист інтересів жінок.

Соціально-психологічна характеристика сім'ї, вікова структура взаємовідносин в сім'ї. Місце жінки (дружини, матері) у сім'ї.

Особливості відношення до жінок у культурах і традиціях різних етносів. Соціально-психологічне становище жінок в Україні.

Сутність і еволюція “жіночого питання”: проблеми гендеру.

Проблеми виїзду жінок України за кордон та торгівля жінками.

Державна політика захисту і поліпшення становища жінок України.

Література: 1, 2, 11, 14, 25.

Тема 9. Подружні сварки і сімейні конфлікти

Види конфліктів: істинний, випадковий, зміщений, невірно приписаний, латентний.

Причини подружніх конфліктів.

Категорії подружніх конфліктів.

Ознаки «складних» відносин. Порушення у сімейній комунікації.

Тактики вирішення подружніх конфліктів.

Ревнощі. Типи ревнощів.

Подружня зрада. Причини подружніх зрад.

Феномен «прощення» в психології подружніх стосунків.

Література: 2, 10, 11, 13, 16, 17, 45, 47.

Тема 10. Соціально-демографічні проблеми сім'ї.

Типи відтворення населення.

Наслідки падіння народжуваності.

Демографічна ситуація на Україні.

Проблеми дітності. Репродуктивні установки та їх формування. Позитивна мотивація.

Статус і позиція сіблінга (за А.Адлером).

Основні проблеми демографії.

Вплив кількості дітей в батьківській сім'ї на формування репродуктивних установок особистості.

Література: 1, 2, 6, 11, 17, 26.

Тема 11. Проблема розлучень та повторних шлюбів.

Явище розлучення в історії розвитку людства.

Розлучення як ненормативна сімейна криза. Етапи розлучення.

Основні причини зростання чисельності розлучень.

Періодизація процесів після розлучення.

Класифікація стадій переживання втрати при розлученні за Е.Кюблер-Росс.

Правила у бінуклеарній сім'ї. Наслідки розлучення для чоловіків, жінок, дітей.

Вплив розлучення батьків на дітей.
Повторні шлюби.

Література: 2, 6, 7, 9, 15, 16, 17, 30, 31, 52.

Тема 12. Сімейна соціалізація та сімейне виховання.

Поняття соціалізації особистості. Стадії та інститути соціалізації.
Сімейна соціалізація.

Роль матері у соціалізації дитини . Роль батька у соціалізації дитини.

Батьківська сім'я у цілому. Бабусі і дідусі. Інші дорослі родичі.

Цілеспрямований вплив на дитину в сім'ї. Типологія дитячих характерів.

Типи виховання. Види неправильного виховання. (за А.Е. Лічко).

Життєстійкість дітей. Стили батьківської поведінки.

Соціалізація в сім'ях різних соціальних прошарків.

Сім'я з частковою соціальною дезадаптацією.

Соціалізація та творчий потенціал особистості. Типи спрямованості: на творчість, на пізнання, на роботу.

Гармонійний тип. Вільно-гедоністичний тип спрямованості особистості.

Література: 2, 10, 15, 16, 17, 18, 34, 39, 48.

Тема 13. Методи вивчення сучасної сім'ї та її психодіагностика.

Мета та завдання психологічної діагностики сім'ї.

Методи психологічного вивчення сім'ї.

Параметри діагностики подружніх стосунків і відповідні методики.

Порядок зняття, збору, класифікації, зберігання і застосування отриманої інформації.

Регламентация соціально-діагностичних досліджень сім'ї у сучасних умовах.

Проблеми і труднощі отримання психодіагностичної інформації про сім'ю.

Література: 8, 12, 18, 51, 52, 53.

Тема 14. Психологічна допомога сім'ї: психокорекція, сімейне консультування та психотерапія.

Основні види психологічної допомоги сім'ї.

Специфіка та відмінні риси сімейного психологічного консультування та психотерапії.

Завдання консультанта в ході консультування.

Принципи психологічного консультування сім'ї.

Стадії та технологія сімейного консультування.

Механізми психологічної корекції сімейних стосунків.

Доцільність застосування сімейної психотерапії.

Стадії процесу сімейної психотерапії на основі різних підходів.

Кінцева мета сімейного психотерапевтичного процесу.

Література : 10, 11, 12, 18, 19, 46, 52.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	денна форма				
	усього	у тому числі			
		л	п	лаб	Інд/с.р.
1	2	3	4	5	6
Змістовий модуль 1. Сім'я як одиниця психологічного аналізу					
Вступ до дисципліни. Предмет та завдання «Психології сім'ї» на сучасному етапі.	5	2	-	-	3
Сім'я та шлюб (основні поняття).	5	-	2	-	3
Історичний аналіз та типологія методик психол. обстеження сім'ї	5	-	-	2	3
Джерела та тенденції розвитку сім'ї в сучасному світі.	5	2	-	-	3
Функціонально-рольова структура сімейних відносин. Життєвий цикл сім'ї.	7	2	2	-	3
Психологічне обстеження сім'ї як цілого	4	-	-	2	2
Любов як основа подружніх стосунків.	6	2	2	-	2
Дошлюбний період. Вибір шлюбного партнера.	6	2	2	-	2
Проблеми молодої сім'ї. Адаптація і сумісність подружжя в сім'ї.	4	-	2	-	2
Діагностика подружніх стосунків	4	-	-	2	2
Разом за змістовим модулем 1	51	10	10	6	25
Змістовий модуль 2. Шлюбно-сімейні стосунки і проблеми					
Психологія сім'ї та соціальний захист інтересів жінок.	7	2	2	-	3
Подружні сварки і сімейні конфлікти	7	2	2	-	3
Діагностика дитячо-батьківських стосунків	6	-	-	4	2
Соціально - демографічні проблеми сім'ї.	5	2	-	-	3
Проблема розлучень та повторних шлюбів.	7	2	2	-	3
Сімейна соціалізація та сімейне виховання.	6	2	2	-	2
Психологічна корекція сімейних стосунків	7	-	-	4	3
Методи вивчення сучасної сім'ї та її психодіагностика.	5	-	2	-	3
Психологічна допомога сім'ї: психокорекція, сімейне консультування та психотерапія.	8	2	1	-	5
Тренінг батьківської ефективності	7	-	-	2	5
<i>Контрольний захід (контрольна робота, колоквиум, тестування тощо)</i>	4	-	1	-	3
Разом за змістовим модулем 2	69	12	12	10	35
РАЗОМ ЗА СЕМЕСТР:	120	22	22	16	30/30

4. Тематика лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		<i>денна форма</i>
1	Історичний аналіз та типологія методик психологічного обстеження сім'ї	2
2	Психологічне обстеження сім'ї як цілого	2
3	Діагностика подружніх стосунків	2
4.	Діагностика дитячо-батьківських стосунків	2
5.	Діагностика дитячо-батьківських стосунків	2
6.	Психологічна корекція сімейних стосунків	2
7.	Психологічна корекція сімейних стосунків	2
8.	Тренінг батьківської ефективності	2
Разом за 4 семестр:		16

5. Плани проведення лабораторних занять.

Лабораторна робота № 1

Тема: Історичний аналіз методик психологічного обстеження сім'ї.

Мета: ознайомлення з класифікацією та типологією методик психологічного обстеження сім'ї.

Завдання:

- здійснити історичний аналіз методик психологічного обстеження сім'ї;
- розглянути специфіку дослідження сім'ї, основними труднощами отримання психологічних даних про сім'ю;
- проаналізувати типологію методик психологічного обстеження сім'ї (на основі уявлень про про сім'ю як систему, що складається з підсистем);
- ознайомитися з поняттям «функціональний діагноз» та «сімейний діагноз»;
- практичне опрацювання тестів для молоді, що планує вступити у шлюб.

Тривалість роботи: 90 хвилин.

Обладнання: бланки психодіагностичних методик, ручки.

Вказівки щодо підготовки до заняття.

В форматі підготовки до лабораторного заняття студенти опрацюють *навчальний посібник-практикум «Психологічне обстеження сім'ї»* А.Г.Лідерса та ознайомлюються з типологією методик психологічного обстеження сім'ї, що базується на основі уявлень про про сім'ю як систему, що складається з підсистем[8].

Методичне забезпечення: бланки тестів по кількості студентів в групі.

Тест №1 «Для тих, хто любить»;

Тест №2 «Чи гарною Ви будете дружиною»;

Тест №3 Методика для «Дослідження спілкування закоханих пар».

Порядок виконання роботи.

I. Підготовчий етап.

Студенти за рекомендованою літературою і конспектом лекції засвоюють знання основних термінів і категорій дисципліни «Психологія сім'ї»; історію та типологію методик психологічного обстеження сім'ї, а також про прикладне значення можливостей і специфіки здійснення збору та отримання інформації про сім'ю, причини труднощів для їх аналізу.

II. Хід заняття.

1. Вступ – 10хв.

Контролюється наявність студентів у групі, оголошується тема, мета, актуальність, хід заняття, методичне забезпечення, задаються контрольні питання:

- що таке сім'я?
- яка відмінність між поняттями «сім'я» та «шлюб»?
- з якою метою збирається інформація про сім'ю?
- що вам відомо про передумови та виникнення «Психології сім'ї»?

- якими можуть бути методики для психологічного обстеження сім'ї?
- коли і звідки з'явилися методики психологічного обстеження сім'ї?
- в чому полягає складність завдань вивчення ідіагностики порушень сім'ї?
- перелічить традиційні підсистеми сім'ї, як частини цілої системи.

2. Основна частина – 70 хв.

2.1 Студентам пропонується висвітлити історію сімейної психології та психотерапії; загальну типологію методик психологічного обстеження сім'ї;

2.2 Студентам пропонується розглянути та проаналізувати методики діагностики дитячо-батьківських взаємин, діагностики подружніх стосунків, психологічне обстеження сім'ї як цілого.

2.3 Розгляд та опрацювання тестів для молоді, що планує вступити у шлюб, які використовуються з метою самопізнання в дошлюбний період та пройти тестування за методиками:

- Тест № 1 «Для тих, хто любить»;
- Тест № 2 «Чи гарною Ви будете дружиною»;
- Тест № 3 Методика для «Дослідження спілкування закоханих пар».

2.4. Обговорення результатів тестування.

2.5. Оформлення загального висновку і рекомендацій.

3. Завершувальна частина – 10 хв.

- перевірка звітів лабораторних робіт;
- об'ява оцінок;
- підведення підсумків;
- постановка завдань на наступне заняття.

Список рекомендованих джерел:

1. Волкова А.П. Методические приемы диагностики супружеских затруднений. / Волкова А.П., Трапезникова Т.П. // Вопросы психологии. – 1985. – № 5. – С. 43 –52.
2. Говорун Т.В. Стаття та сексуальність: Психологічний ракурс/Тернопіль – Навч. книга/Говорун Т., Кікінежді О. – Богдан 1999. -375 с.
3. Лидерс А.Г. Психологическое обследование семьи. Учебн. пособие-практикум для студ. факультетов психологии ВУЗов./А.Г.Лидерс - М.: «Академия»,2007.- 432с.
4. Харчев А.Г. Исследование семьи: на пороге нового этапа // Социологические исследования./А.Г.Харчев – 1986. – № 27.
5. Шнейдер Л.Б. Семейная психология: учебное пособие для вузов/Л.Б.Шнейдер – [Изд.4-е] -М.: «Академический проект»; Трикста,2008. – 730 с.
6. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьям. /Э.Г.Эйдемиллер, В.В. Юстицкис – СПб.: Питер, 2010. – 662 с.

Лабораторна робота № 2

Тема: Психологічне обстеження сім'ї як цілого.

Мета: ознайомлення з провідними методами та методиками діагностики сім'ї як цілого.

Завдання:

- розгляд та ознайомлення з методиками, що використовуються в психологічній діагностиці сім'ї як цілого;
- розглянути специфіку дослідження та роботи з сім'єю як цілою системою;
- апробація методик психологічної діагностики сім'ї як цілого;

- розглянути можливості практичного застосування тестів для роботи з сім'єю як цілою системою в різних сферах сімейних стосунків.

Тривалість роботи: 90 хвилин.

Обладнання: бланки психодіагностичних методик, ручки.

Вказівки щодо підготовки до заняття.

В форматі підготовки до лабораторного заняття студенти опрацюють *навчальний посібник-практикум «Психологічне обстеження сім'ї»* А.Г.Лідерса та ознайомлюються з типологією методик психологічного обстеження сім'ї як цілого[8].

Методичне забезпечення: бланки тестів по кількості студентів в групі.

Тест № 1.Методика «Генограма»;

Тест № 2 Опитувальник «Список неприємних подій» П.М.Левінсона;

Тест № 3. Опитувальник задоволеності шлюбом В.В.Століна, Т.Л.Романовой, Г.П.Бутенко;

Тест № 4. Методика «Лінія життя сім'ї».

Порядок виконання роботи.

I. Підготовчий етап.

Студенти за рекомендованою літературою і конспектом лекції засвоюють знання основних термінів і категорій дисципліни «Психологія сім'ї»; ознайомлюються рядом методик психологічного обстеження сім'ї як цілого стосовно різних сфер, а саме:

- дослідження сімейної історії,
- сімейна реконструкція і сімейні розстановки
- опитувальники задоволеності шлюбом
- сімейний стрес і сімейна тривога,

звертаючи увагу на специфіку методики, особливості її застосування, а також ключі та інтерпретацію отриманих даних.

II. Хід заняття.

1. Вступ – 10хв.

Контролюється наявність студентів у групі, оголошується тема, мета, актуальність, хід заняття, методичне забезпечення, задаються контрольні питання:

- з якою метою збирається інформація про сім'ю?
- в якому форматі може здійснюватися збір інформації про сім'ю, як цілу систему?
- якими можуть бути методики для психологічного обстеження сім'ї як цілого?
- що відомо про історію створення методики (хто автор і коли вона була створена)?
- в чому полягає специфіка роботи з одним членом подружжя, з обома членами подружжя.

2. Основна частина – 70 хв.

2.1 Студентам пропонується висвітлити типологію методик психологічного обстеження сім'ї як цілого;

2.2 Студентам пропонується розглянути та проаналізувати методики діагностики психологічного обстеження сім'ї як цілого.

2.3 Розгляд та опрацювання тестів для діагностики сім'ї як цілого за методиками:

- Тест № 1. Методика «Генограма»;
- Тест № 2. Опитувальник «Список неприємних подій» П.М.Левінсона;
- Тест № 3. Опитувальник задоволеності шлюбом В.В.Століна, Т.Л.Романовой, Г.П.Бутенко;

- Тест № 4. Методика «Лінія життя сім'ї».

2.4. Обговорення результатів тестування.

2.5. Оформлення загального висновку і рекомендацій.

3. Завершувальна частина – 10хв.

- перевірка звітів лабораторних робіт;
- об'ява оцінок;
- підведення підсумків;
- постановка завдань на наступне заняття.

Список рекомендованих джерел:

1. Лидерс А.Г. Психологическое обследование семьи. Учебн. пособие-практикум для студ. факультетов психологии ВУЗов./А.Г.Лидерс - М.: «Академия», 2007.- 432с.
1. Харчев А.Г. Исследование семьи: на пороге нового этапа // Социологические исследования./А.Г.Харчев – 1986. – № 27.
2. Шнейдер Л.Б. Семейная психология: учебное пособие для вузов/Л.Б.Шнейдер – [Изд.4-е] -М.: «Академический проект»; Трикста,2008. – 730 с.
3. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьям. /Э.Г.Эйдемиллер, В.В. Юстицкис – СПб.: Питер, 2010. – 662 с.
4. Энциклопедия психодиагностики. Психодиагностика семьи /Редактор-составитель Д.Я.Райгородский. Самара: Издательский Дом "Бахрах - М", 2009. - 704 с.

Лабораторна робота № 3

Тема: *Психологічне обстеження подружніх стосунків.*

Мета: ознайомлення з провідними методами та методиками діагностики подружніх стосунків.

Завдання:

- розгляд та ознайомлення з методиками, що використовуються в психологічній діагностиці подружніх стосунків;
- розгляд специфіки дослідження та роботи з подружжям (одним членом подружжя чи обома);
- апробація методик психологічної діагностики подружніх стосунків;
- розгляд можливостей практичного застосування тестів для роботи з сім'єю як цілою системою.

Тривалість роботи: 90 хвилин.

Обладнання: бланки психодіагностичних методик, ручки.

Вказівки щодо підготовки до заняття.

В форматі підготовки до лабораторного заняття студенти опрацьовують *навчальний посібник-практикум «Психологічне обстеження сім'ї»* А.Г.Лідерса та ознайомлюються з типологією методик психологічного обстеження подружніх стосунків[8].

Методичне забезпечення: бланки тестів по кількості студентів в групі.

Тест №1. «Розподіл ролей у сім'ї» (Ю.Є.Альошина, Л.Я.Гозман, Є.М.Дубовська);

Тест №2 «Типовий сімейний стан» (Е.Ейдемиллер, В.Юстицкис);

Тест №3 «Аналіз сімейної тривоги» (Е.Ейдемиллер і В. Юстицкис);

Тест №4. «Рольові очікування і домагання у шлюбі (РОД)» О. Волкової, Г. Трапезникової

Тест №5. «Взаємодія подружжя в конфліктній ситуації» (Ю.Е.Альошина, Л.Я.Гозман, Е.М.Дубовська).

Тест № 6. «Який Ваш коефіцієнт інтимності?» (Ален Мартин).

Порядок виконання роботи.

I. Підготовчий етап.

Студенти за рекомендованою літературою і конспектом лекції засвоюють знання основних термінів і категорій дисципліни «Психологія сім'ї»; ознайомлюються з переліком методик психологічного обстеження сім'ї як цілого, звертаючи увагу на специфіку методики, особливості її застосування та проведення, а також розглядають ключі, шкали та особливості інтерпретації отриманих даних.

II. Хід заняття.

1. Вступ – 10хв.

Контролюється наявність студентів у групі, оголошується тема, мета, актуальність, хід заняття, методичне забезпечення, задаються *контрольні питання*:

- з якою метою збирається інформація про сім'ю?
- в якому форматі може здійснюватися збір інформації про сім'ю, як цілу систему?
- які можуть бути методики для психологічного обстеження сім'ї як цілого?
- що відомо про історію створення методики (хто автор, коли вона була створена, з якою метою створювалася методика)?
- в чому полягає специфіка отримання інформації про подружні стосунки?
- де можуть мати застосування дана група методик?
- які відомі переваги і недоліки роботи з одним членом подружжя, з обома членами подружжя?

2. Основна частина – 70 хв.

2.1 Студентам пропонується висвітлити типологію методик психологічного обстеження сім'ї як цілого;

2.2 Студентам пропонується розглянути та проаналізувати методики діагностики психологічного обстеження сім'ї як цілого.

2.3 Розгляд та опрацювання тестів для діагностики сім'ї як цілого за методиками:

- Методика «Розподіл ролей у сім'ї» (Ю.Є.Альошина, Л.Я.Гозман, Е.М.Дубовська);
- Методика «Типовий сімейний стан» (Е.Ейдемільер, В.Юстицькіс);
- Методика «Аналіз сімейної тривоги» (Е.Ейдемільер і В. Юстицькіс);
- Методика «Рольові очікування і домагання у шлюбі (РОД)» О. Волкової, Г. Трапезникової
- Методика «Взаємодія подружжя в конфліктній ситуації» (Ю.Е.Альошина, Л.Я.Гозман, Е.М.Дубовська).
- Методика «Який Ваш коефіцієнт інтимності?» (Ален Мартин).

2.4. Обговорення результатів тестування.

2.5. Оформлення загального висновку і рекомендацій.

3. Завершувальна частина – 10хв.

- перевірка звітів лабораторних робіт;
- оголошення оцінок;
- підведення підсумків;
- постановка завдань на наступне заняття.

Список рекомендованих джерел:

1. Алешина Ю.А. Индивидуальное и семейное консультирование/Ю.А.Алешина - М.: Независимая Фирма "Класс", 1994. – 212 с.
2. Лидерс А.Г. Психологическое обследование семьи. Учебн. пособие-практикум для студ. факультетов психологии ВУЗов./А.Г.Лидерс - М.: «Академия», 2007.- 432с.
3. Шнейдер Л.Б. Семейная психология: учебное пособие для вузов/Л.Б.Шнейдер – [Изд.4-е] -М.: «Академический проект»; Трикста,2008. – 730 с.
4. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьям. /Э.Г.Эйдемиллер, В.В. Юстицкис – СПб.: Питер, 2010. – 662 с.
5. Энциклопедия психодиагностики. Психодиагностика семьи /Редактор-составитель Д.Я.Райгородский. Самара: Издательский Дом "Бахрах - М", 2009. - 704 с.

Лабораторна робота № 4, 5.

Тема: *Діагностика дитячо-батьківських стосунків (4 години).*

Мета:

-ознайомлення з провідними методами та методиками для психодіагностичного обстеження дитячо-батьківських стосунків.

Завдання:

- розгляд та ознайомлення з методами та методиками, що використовуються в психологічній діагностиці дитячо-батьківських стосунків;
- аналіз та обговорення типології методик, що використовуються в психологічній діагностиці дитячо-батьківських стосунків:
 - ✓ методики для дітей;
 - ✓ методики для дорослих;
 - ✓ методики для обстеження діади батько-дитина;
 - ✓ методики, що можна використовувати як для роботи з дітьми, так й з дорослими;
 - ✓ методики, що мають пов'язані шкали (форми) для батьків і дітей.
- апробація методик, що використовуються в психологічній діагностиці дитячо-батьківських стосунків; висвітлення специфіки їх проведення та застосування;
- розгляд можливості практичного застосування даної категорії методик.

Тривалість роботи: 180 хвилин.

Обладнання: бланки психодіагностичних методик, ручки.

Вказівки щодо підготовки до заняття.

В форматі підготовки до лабораторного заняття студенти опрацьовують *навчальний посібник-практикум «Психологічне обстеження сім'ї»* А.Г.Лідерса та ознайомлюються з типологією методик вивчення сучасної сім'ї та психодіагностика дитячо-батьківських стосунків (а саме методиками для дітей, методиками для дорослих, методиками для обстеження діади батько-дитина)[8].

Методичне забезпечення: бланки тестів по кількості студентів в групі.

Тест №1. «Малюнок сім'ї»;

Тест №2. «Міжособистісні стосунки дитини» Рене Жиля;

Тест №3.«Дитячий апперцептивний тест»;

Тест №4.Опитувальник «Підлітки про батьків»;

Тест № 5. Опитувальник батьківського ставлення (А.Варги та В.Століна);

Тест № 6. Опитувальник батьківських установок PARI;

Тест № 7. Сімейна соціограма.

Тест № 8. Опитувальник «Поведение родителей и отношение подростков к ним» (ПоР; автор - Е. Шафер).

Тест № 9. Тест «Стратегії сімейного виховання» (С. Степанова);

Тест № 10. Опитувальник для вивчення взаємодії батьків з дітьми І.М. Марківської;

Тест № 11. Методика «Опитувальник сімейної взаємодії» АСВ (Е.Ейдемільер, В.Юстіцкіс);

Тест № 12. Методика психологічної сепарації від батьків в юнацькому віці (автор - Дж. Хофман, адаптація та переклад А.О. Широкої).

Порядок виконання роботи.

I. Підготовчий етап.

Студенти за рекомендованою літературою і конспектом лекції засвоюють знання основних термінів і категорій дисципліни «Психологія сім'ї»; ознайомлюються методами та методиками, що використовуються при здійсненні психологічної діагностики дитячо-батьківських стосунків; звертаючи увагу на специфіку методики, особливості її застосування та проведення, а також ключі та інтерпретацію отриманих даних[8].

II. Хід заняття.

1. Вступ – 10/ 10 хв.

Контролюється наявність студентів у групі, оголошується тема, мета, актуальність, хід заняття, методичне забезпечення, задаються *контрольні питання*:

- з якою метою збирається інформація про сім'ю, та дитячо-батьківські стосунки, зокрема?
- в якому форматі може здійснюватися збір інформації про дитячо-батьківські стосунки?
- якими можуть бути методики для психологічного обстеження дитячо-батьківських стосунків?
- на які групи розподіляється типологія методик діагностики дитячо-батьківських стосунків?
- що відомо про історію створення методики (хто автор і коли вона була створена)?
- в чому полягає специфіка роботи по діагностиці дітей різного віку?

2. Основна частина – 70/70 хв.

2.1 Студентам пропонується висвітлити типологію методик психологічного обстеження сім'ї як цілого;

2.2 Студентам пропонується розглянути та проаналізувати методики діагностики психологічного обстеження сім'ї як цілого.

2.3 Розгляд та опрацювання тестів для діагностики сім'ї як цілого за методиками:

- Методика «Малюнок сім'ї»;
- Методика «Міжособистісні стосунки дитини» Рене Жіля;
- Методика «Дитячий апперцептивний тест»;
- Методика Опитувальник «Підлітки про батьків»;
- Методика «Опитувальник батьківського ставлення» (А.Варги та В.Століна);
- Методика «Опитувальник батьківських установок PARI»;
- Методика «Сімейна соціограма»;
- Методика «Опитувальник «Поведение родителей и отношение подростков к ним» (ПоР; автор - Е. Шафер).
- Методика «Стратегії сімейного виховання» (С. Степанова);
- Методика «Опитувальник для вивчення взаємодії батьків з дітьми» (І.М. Марківської);
- Методика «Опитувальник сімейної взаємодії» АСВ (Е.Ейдемільер, В.Юстіцкіс);

• Методика «Психологічної сепарації від батьків в юнацькому віці» (автор - Дж. Хофман, адаптація та переклад А.О. Широкої).

2.4. Обговорення результатів тестування.

2.5. Оформлення загального висновку і рекомендацій.

3. Завершувальна частина – 10 / 10хв.

- перевірка звітів лабораторних робіт;
- об'ява оцінок;
- підведення підсумків;
- постановка завдань на наступне заняття.

Список рекомендованих джерел:

1. Алешина Ю.А. Индивидуальное и семейное консультирование/Ю.А.Алешина - М.: Независимая Фирма "Класс", 1994. – 212 с.
2. Лидерс А.Г. Психологическое обследование семьи. Учебн. пособие-практикум для студ. факультетов психологии ВУЗов./А.Г.Лидерс - М.: «Академия», 2007.- 432с.
3. Шнейдер Л.Б. Семейная психология: учебное пособие для вузов/Л.Б.Шнейдер – [Изд.4-е] -М.: «Академический проект»; Трикста,2008. – 730 с.
4. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьям. /Э.Г.Эйдемиллер, В.В. Юстицкис – СПб.: Питер, 2010. – 662 с.
5. Энциклопедия психодиагностики. Психодиагностика семьи /Редактор-составитель Д.Я.Райгородский. Самара: Издательский Дом "Бахрах - М", 2009. - 704 с.

Лабораторна робота № 6, 7

Тема: Психологічна корекція сімейних стосунків.

Мета: визначення напрямків, технік та механізмів корекційної роботи із сім'єю.

Завдання:

- ознайомлення, розгляд і опрацювання провідних технік в роботі з сім'єю;
- закріплення знань принципів психокорекційної роботи та ознайомлення з специфікою оцінки ефективності корекційних заходів;
 - апробація основних технік, що використовуються в корекційної роботи із сім'єю;
 - розгляд можливості практичного застосування даної категорії методик.

Тривалість роботи: 180 хвилин.

Обладнання: бланки з техніками, ручки.

Вказівки щодо підготовки до заняття.

В форматі підготовки до лабораторного заняття студенти опрацюють *навчальний посібник для студентів ВНЗ «Загальна психокорекція»* А.А.Осіпової та ознайомлюються з типологією методик та технік корекції дитячо-батьківських та сімейних стосунків[8].

Методичне забезпечення: бланки методик технік корекції дитячо-батьківських та сімейних стосунків по кількості студентів в групі.

Методика №1. «Сімейна фотографія»;

Методика №2. «Сімейна хореографія»;

Методика №3. «Сімейна скульптура»;
Методика №4. «Стратегічні альянси»;
Методика №5. «Сімейний ритуал»;
Методика №6. «Порівняння цінностей»;
Методика №7. «Екокарта»;
Методика №8. «Солом'яна вежа».

Порядок виконання роботи.

I. Підготовчий етап.

Студенти за рекомендованою літературою і конспектом лекції засвоюють знання основних термінів і категорій дисципліни «Психологія сім'ї»; ознайомлюються методами, методиками та техніками що використовуються при здійсненні корекції дитячо-батьківських та сімейних стосунків; звертаючи увагу на специфіку методики, особливості її застосування та проведення.

II. Хід заняття.

1. Вступ – 10/10 хв.

Контролюється наявність студентів у групі, оголошується тема, мета, актуальність, хід заняття, методичне забезпечення, задаються *контрольні питання*:

- з якою метою збирається інформація про сім'ю, та дитячо-батьківські стосунки, зокрема?
- в якому форматі може здійснюватися корекційні впливи на сімейну систему, на дитячо-батьківські стосунки?
- якими можуть бути техніки для психологічної корекції сім'ї як цілого, подружніх стосунків, дитячо-батьківських стосунків?
- на які групи розподіляється типологія методик психологічної корекції дитячо-батьківських стосунків?
- що відомо про історію створення методик та технік (хто автор і коли вона була створена)?
- яке прикладне значення даних методик і технік: де і ким вони можуть використовуватися в практиці психологічної допомоги ?

2. Основна частина – 70/70 хв.

2.1 Студентам пропонується висвітлити типологію методик для корекційної роботи з сім'єю;

2.2 Студентам пропонується розглянути та проаналізувати методики корекції дитячо-батьківських та сімейних стосунків;

2.3 Розгляд та опрацювання методик та технік корекції дитячо-батьківських та сімейних стосунків:

Методика «Сімейна фотографія»;

Методика «Сімейна хореографія»;

Методика «Сімейна скульптура»;

Методика «Стратегічні альянси»;

Методика «Сімейний ритуал»;

Методика «Порівняння цінностей»;

Методика «Екокарта»;

Методика «Солом'яна вежа».

2.4. Обговорення результатів тестування.

2.5. Оформлення загального висновку і рекомендацій.

3. Завершувальна частина – 10/10 хв.

- перевірка звітів лабораторних робіт;
- об'ява оцінок;
- підведення підсумків;
- постановка завдань на наступне заняття.

Список рекомендованих джерел:

- 1.Алешина Ю.А. Индивидуальное и семейное консультирование/Ю.А.Алешина - М.: Независимая Фирма “Класс”, 1994. – 212 с.
3. Васьківська С.В. Основипсихологічного консультивання./ С.В.Васьківська -К.: Либідь, 2004. – 205 с.
4. Елизаров А.Н. Основы индивидуального и семейного психологического консультирования: Учебное пособие / А.Н. Елизаров. М.: Ось-89, 2003. – 336 с.
5. Осипова А.А. Общая психокоррекция /А.А.Осипова – М.: Творческий центр, 2000. – 510 с.
6. Практикум по семейной психотерапии: современные модели и методы. Учебное пособие для врачей и психологов /Под ред. Э.Г.Эйдемиллера. – Изд. 2-е, испр. и допол.- СПб.: Речь, 2010, - 425 с.
7. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы : теория и практика / К. Рудестам ; перекл. з англ. А. Голубев, Э. Дикий. — М.: Прогресс, 1993. — 368 с.
8. Старшенбаум Г.В. Тренинг навыковпрактического психолога. / Г.В.Старшенбаум – М.: Психотерапия, 2008. – 405 с.
9. Эйдемиллер Э.Г. Семейный диагноз и семейная психотерапия / Эйдемиллер Э.Г., Добряков И.В., Никольская И.М. // Под ред. Э.Г.Эйдемиллера. – СПб.: Речь, 2007. – 352 с.

Лабораторна робота № 8.

Тема: Тренінг батьківської ефективності

Мета: ознайомлення та апробація психологічного тренінгу для роботи з батьками «Тренінг батьківської ефективності»; пізнання себе і своєї дитини; підвищення якості виховних стосунків батьків і дітей.

Завдання:

- ознайомлення, розгляд і опрацювання основних вправ і прийомів, що застосовується психологом в тренінговій роботі з батьками;
- закріплення знань принципів психокорекційної роботи та ознайомлення з специфікою оцінки ефективності корекційних заходів;
- апробація тренінгового заняття №1 з «Тренінга батьківської ефективності»;
- розгляд можливості практичного застосування тренінгів в роботі з сім'єю.

Тривалість роботи: 90 хвилин.

Обладнання: бланки та наочні матеріали до тренінгу, ручки.

Вказівки щодо підготовки до заняття.

В форматі підготовки до лабораторного заняття студенти опрацьовують «Тренінгу батьківської ефективності» за посібником І.М.Марківської для групової форми роботи з батьками «Тренінг взаємодії батьків і дітей» та ознайомлюються з загальною структурою та алгоритмом роботи; корекції дитячо-батьківських в форматі психологічного тренінгу[48].

Методичне забезпечення: структура тренінгу, тренінг «Тренінг батьківської ефективності», що складається з 9 занять по кількості студентів в групі.

Порядок виконання роботи.

I. Підготовчий етап.

Студенти за рекомендованою літературою і конспектом лекції засвоюють знання основних термінів і категорій дисципліни «Психологія сім'ї»; ознайомлюються методами активного психологічного навчання та впливу; методиками та техніками що використовуються при здійсненні корекції дитячо-батьківських та сімейних стосунків саме в форматі активних методів навчання яким виступає психологічний тренінг.

II. Хід заняття.

1. Вступ – 10хв.

Контролюється наявність студентів у групі, оголошується тема, мета, актуальність, хід заняття, методичне забезпечення, задаються *контрольні питання*:

- з якою метою збирається інформація про сім'ю, та дитячо-батьківські стосунки, зокрема?
- в якому форматі може здійснюватися корекційні впливи на сімейну систему, на дитячо-батьківські стосунки?
- чим можна пояснити популярність та поширеність методу активного психологічного впливу – тренінгу?
 - як і з ким можна працювати в форматі соціально-психологічного тренінгу?
 - що відомо про історію тренінгу, як провідного методу корекції?
 - яке прикладне значення даних методик і технік: де і ким вони можуть використовуватися в практиці психологічної допомоги ?

2. Основна частина – 70 хв.

2.1 Студентам пропонується ознайомитися зі структурою «Тренінгу батьківської ефективності»; ознайомитися з основними і додатковими методами, що використовуються в психологічних тренінгах, специфікою його організації та проведення;

2.2 Студентам пропонується розглянути та проаналізувати тренінг;

2.3 Розгляд та опрацювання Заняття №1 з «Тренінгу батьківської ефективності» (Див. нижче).

2.4. Групова рефлексія.

2.5. Оформлення загального висновку і рекомендацій.

3. Завершувальна частина – 10хв.

- перевірка звітів лабораторних робіт;
- об'ява оцінок;
- підведення підсумків;
- постановка завдань на наступне заняття.

«Тренінг батьківської ефективності»

Для сучасної сім'ї дуже важливо побудувати адекватні взаємостосунки між її членами. А особливо між батьками та дітьми. Одним із пріоритетних і серед них методів соціально-психологічної допомоги батькам і дітям є «Тренінг батьківської ефективності» у стосунках з дітьми. Запропонована модель тренінгу розрахована на психологів шкільних та дошкільних закладів, соціальних працівників, а також усіх спеціалістів, які працюють з батьками і дітьми.

Мета: пізнання себе і своєї дитини; підвищити якість виховних стосунків батьків і дітей.

Завдання:

- поглибити пізнання батьками самих себе, своїх психологічних особливостей, усвідомлення своїх дій і думок, зміцнення позитивних якостей особистості, набуття павичок адекватної поведінки в певних соціальних ситуаціях;
- покращення рефлексії стосунків з дитиною, вивчення світу дитинства як такого, поглиблене пізнання своєї дитини, її вчинків, емоцій, думок;
- відпрацювання нових павичок взаємодії з дитиною, активізація комунікації у сім'ї, пошук та використання адекватних методів виховання і розвитку дитини та умов їх повного прийняття.
- активізація комунікацій в родині.

Заняття 1. Знайомство

1. *Розповідь ведучого щодо мети тренінгу, його завдань, можливостей, правила групи, укладання групового контракту (не запізнюватися, не пропускати заняття, дотримуватися правил групи тощо).*

Активність учасників - необхідна умова для досягнення поставлених завдань. Кожна доросла людина критично сприймає інформацію, спираючись на свій життєвий досвід, тобто вона сама може себе навчити, і одночасно вона дає інформацію до роздумів для інших учасників.

Правила групи (визначаються, пропонуються, обговорюються і узгоджуються з усіма учасниками):

- конфіденційність;
 - активність;
 - всі обговорення і дії відбуваються за принципом «тут і зараз» (якщо учасники заздалегідь не обумовлюють, що розглядається ситуація з минулого або з майбутнього);
 - учасники відкрито висловлюють свої думки, виявляють почуття;
 - члени групи говорять від себе („я гадаю“, „мені здається“);
 - у дискусії учасники звертаються до конкретної людини;
 - учасники не оцінюють одне одного, а описують те, що відбувається.
2. *Знайомство „Що в імені мосму“.* Учасники по черзі називають своє ім'я, його походження та значення, повідомляють деяку (за бажанням) інформацію про себе (вік, місце роботи тощо).
3. *Визначення запитів та очікувань учасників тренінгу.* Батьки по колу відповідають на запитання: „Що привело вас у групу?“, „Чого ви очікуєте від групи?“.
4. *Ведучий розповідає про важливість розуміння себе самого та дитини,* пропонує батькам відповісти на ряд запитань. Батьки вперше звертаються до своїх щоденників, про які ведучий повинен наголосити окремо. Слід звернути увагу на важливість ведення щоденників і виконання домашніх завдань, оскільки їх обговорення буде відбуватися на наступних заняттях. Відповідаючи на запитання, батьки заповнюють таблицю, де відповідають за себе і за дитину, залишаючи місце для реальної відповіді дитини, яку вони отримують вже вдома.

Запитання	Відповіді батьків	Відповіді за дитину	Відповідь дитини (домашнє завдання)
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			

Для прикладу наведемо перелік запитань для молодших школярів та їх батьків:

- Моя улюблена тваринка і чому?
- Мій улюблений колір і чому. Мій найменш любимий колір і чому?
- Моя улюблена казка. Казка, яка мені не подобається?
- В іншій людині мені найбільше подобається така риса, як..., а не подобається...
- Якби у мене була можливість па один перетворитись па когось іншого, то я став би.... Чому?
- Доброго чарівника я попросив би про..... Чому?
- У яких тварин перетворив би чарівник мене та інших членів моєї родини? Чому?

5. *Народна мудрість.* Пропонується робота в мікрогрупах по 3-4 особи.

Завдання учасників - тлумачення приказок, які стосуються сім'ї. Кожній підгрупі ведучий пропонує по три-чотири приказки чи прислів'я. По завершенню роботи групи дають варіанти тлумачення, пояснюють, що мали на увазі наші пращури і наскільки це актуально у паш час. Ведучому важливо створити атмосферу групової згуртованості і підкреслити можливість використання свого та чужого досвіду для вирішення проблем виховання.

Можливе використання наступних приказок чи прислів'їв.

- Рад би небо до дітей прихилити та зорями вкрити.
- Що мати навчить, то й батько не перевчить.
- Батькова лайка дужча за материну бійку.
- Матері кожної дитини жаль, бо котрого пальця не вріж, то все болить.
- Не доспи, не доїж, а дитину потіш!
- Де багацько няньок, там дитя каліка.
- У семи няньок дитя без носа.
- Не збирай синові худоби - збери йому розум.
- Гни дерево, поки молоде, учи дітей, поки малі!
- Як не навчиш дитину в пелюшках, то не навчиш і в подушках.
- Учи сипа, як годуєш, бо тоді вже не навчиш, коли тебе годуватиме.
- Учи дітей не страшкою, а ласкою.
- Хто дітям готує, той сам плаче.
- Батько - рибалка, то й діти у воду дивляться.
- В одній руці та й не однакові пальці.
- І юки маленькі - то й рідненькі, побільшали - погіршали, а оженилися - сказилися.
- Вразливе слово від дітей - гірш за болячку, бо не гоїться.
- Поки дітки малі, то кажуть: „Дітки, не забийтесь”, - а як підростуть, то кажуть: „Дітки, не бийтесь!”
- Та дитина ледача, якої батько не навчив.

6. *Зворотний зв'язок.* Учасники тренінгу (в тому числі й ведучий) висловлюють свої почуття, що виникали в них під час першої зустрічі, вносять пропозиції щодо подальших занять.

7. *Домашнє завдання:* завершення таблиці у графі відповідей дитини. Батьки повинні задати дитині запитання, записати їх і порівняти їх з тими, які вони припустили. Друга частина завдання може стосуватися того, щоб запитати дитину про значення двох-трьох приказок і спробувати пояснити їй їх значення.

Список рекомендованих джерел

1. Елизаров А.Н. Основы индивидуального и семейного психологического консультирования: Учебное пособие / А.Н. Елизаров. М.: Ось-89, 2003. – 336 с.
2. Колошина Т. Ю. Арт-терапевтические техники в тренинге : характеристики и использование. Практическое пособие для тренера / Т. Ю. Колошина, А. А. Трусъ. — СПб. : Речь, 2010. — 189 с.
3. Лютова Е.К. Тренинг эффективного взаимодействия с детьми /Е.К.Лютова, Г.Б.Монина - СПб.: Речь, 2010. – 190 с., ил.
4. Марковская И. М.Тренинг взаимодействия родителей с детьми /И.М.Марковская. — СПб.: Речь, 2005. — 150с., илл.
5. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства.Учебн. пособие/Р.В.Овчарова М.: Изд-во Института Психотерапии, 2003. – 310 с.
6. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования: уч. пос. для студ. вузов и практик. психологов. /Р.В.Овчарова – М.: ТЦ Сфера при участии «Юрайт-М», 2001. – 448 с.
7. Осипова А.А. Общая психокоррекция /А.А.Осипова – М.: Творческий центр, 2000. – 510 с.
8. Практикум по семейной психотерапии: современные модели и методы. Учебное пособие для врачей и психологов /Под ред. Э.Г.Эйдемиллера. – Изд. 2-е, испр. и допол.- СПб.: Речь, 2010, - 425 с.
9. Старшенбаум Г.В. Тренинг навыков практического психолога. / Г.В.Старшенбаум – М.: Психотерапия, 2008. – 405 с.
10. Яценко Т.С. Арт-терапевтичні технології в роботі психолога /Т.С. Яценко, І.В. Калачник, І.О. Чернуха. — К.: Марич, 2009. — 68 с. — (Серія «Психологічний інструментарій»)
11. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції : Активне соціально-психологічне навчання: Навч. посіб. / Т. С. Яценко. — К. : Вища школа, 2004. — 679 с.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

2. Андреева Т.В. Психология семьи. / Т.В.Андреева - СПб.: Речь, 2010. - 385 с.
3. Андреева Т.В. Семейная психология /Т.В.Андреева - СПб.: Речь, 2004. – 315 с.
4. Алешина Ю.А. Индивидуальное и семейное консультирование/Ю.А.Алешина - М.: Независимая Фирма “Класс”, 1994. – 212 с.
5. Голод С.И. Стабильность семьи: социологический и демографический аспекты/С.И.Голод – Л.: Наука, 1989. – 138 с.
5. Ковалев С.В. Психология современной семьи./С.В. Ковалев – М.: Просвещение, 1991. – 243 с.
6. Крюкова Т.Л. Психология семьи: жизненные трудности и совладание с ними/Т.Л.Крюкова, М.Ф. Сапоровская, Е.В. Куфтяк – СПб.: Речь, 2005.- 240 с.
7. Левицкий В.М. Психология семейных отношений. /В.М.Левицкий - К.: Феникс, 1991. – 266 с.
8. Лидерс А.Г. Психологическое обследование семьи. [Учебн. пособие-практикум для студ. факультетов психологии ВУЗов]/А.Г.Лидерс. - М.: «Академия», 2007.- 432с.
9. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования /О.А.Карабанова - М.: «Гардарика». 2005. – 310 с.
10. Малкина-Пых И.Г. Семейная терапия. Справочник практического психолога./И.Г.Малкина Пых - М.: ЭКСМО, 2008.-856 с.
11. Николаева Е.И. Психология семьи: Учебник для вузов. Стандарт третьего поколения /Е.И.Николаева. – СПб.: Питер, 2013. – 336 с.: ил.
12. Олифирова Н.И. Психология семейных кризисов/ Н.И.Олифирова, Т.А. Зинкевич-Куземкина, Т.Ф.Велента -СПб. : Речь, 2008.-360с.
13. Посысов Н.Н. Основы психологии семьи и семейного консультирования. [Учебн. пособие для студентовВУЗов]/Под общ.ред. Н.Н.Посысова. - М.: Изд. ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004.-328с.
14. Психологія сімейних взаємин. Навчальний посібник /Під ред.М.С.Корольчука -К.: Ніка-Центр,2010.- 280 с.
15. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования. Учебное пособие /Под ред. Е.Г.Силаевой - М.: Академия, 2004.- 195с.
16. Психологія сім'ї. Навч. посібник /Під ред.В.М.Поліщука / - Суми.: Унів.книга, 2008.- 240 с.
17. Шнейдер Л.Б. Семейная психология: учебн. Пособие для вузов/Л.Б.Шнейдер – [Изд.4-е] -М.: «Академический проект»; Триеста,2008-730с.
18. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьям. /Э.Г.Эйдемиллер, В.В. Юстицкий – СПб.: Питер, 2010. – 662 с.

Додаткова література:

19. Абрамова Г.С. Введение в практическую психологию. /Г.С.Абрамова – М.: Международная педагогическая академия, 1994. – 237 с.
20. Андреева Г.С. Социальная психология. /Г.С.Андреева – М.: МГУ, 1980. – 416 с.
21. Блейхер В.М. Патопсихологическая диагностика. –/В.М. Блейхер, И.В.Крук - К.: Здоров'я, 1986. – 28с.
22. Блейхер В.М. Толковый словарь психиатрических терминов /В.М.Блейхер, И.В.Крук – Воронеж: МОДЭК, 1995. – 640с.
23. Берн Э. Трансакционный анализ и психотерапия: /Э.Берн, Пер. с англ. – СПб: Братство, 1992. – 224 с.
24. Гагай В.В.Семейное консультирование. Учебник для студентов вузов /В.В.Гагай.– СПб.: Речь, 2010. – 315с.
25. Говорун Т.В. Стаття і сексуальність. Психологічний аспект / Говорун Т.В., Кікінеджи М.Р Тернопіль.– 1996. – 375 с.
26. Гребенников И.В. Основы семейной жизни /И.В.Гребенников - М.: Просвещение, 1991. – 216 с.
27. Корнев М.Н. Соціальна психологія /Корнев М.Н., Коваленко А.Б. – К.: Наукова думка, 1995. – 334 с.

28. Елизаров А.Н. Основы индивидуального и семейного психологического консультирования [Учебное пособие] /А.Н.Елизаров – М.: «Ось-89», 2003. – 336 с.
29. Игошев К.Е. Семья: дети, школа /К.Е. Игошев, Г.М.Миньковский – М.: Юридическая литература, 1989. – 186 с.
30. Калина Р.Р. Введение в психологию семейных отношений /Р.Р.Калина – СПб.: Речь, 2008. – 350 с.
31. Кратохвил С. Психотерапия семейно - сексуальных дисгармоний/С.Кратохвил Пер. с чешского М.: Прогресс, 1991.- 315 с.
32. Здоровье, развитие, личность / Под ред. Г.И.Сердюковской, Д.Н.Крылова, У.Кляйпетер. – М.: Медицина, 1990. – 336с.
33. Лейнер Х. Кататимное переживание образов: основная ступень. Введение в психотерапию с использованием техники сновидений наяву/Х.Лейнер: Пер. с нем. – М.: Эйдос, 1996. – 253 с.
34. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. – [2-е изд., доп. и перераб]/А.Е.Личко – Л.: Медицина, 1983. – 255с.
35. Лоуен А. Психология тела. (Телесноориентированный биоэнергетический психоанализ): Пер. Коледа С.В. – М.: Независимая ассоциация психологов-практиков, 1997. – 200 с.
36. Майерс Д. Социальная психология /Д.Майерс – СПб.: Питер Ком, 1998. – 270 с.
37. Мей Р. Искусство психологического консультирования /Ролло Мей: Пер. с англ. Т.К.Кругловой. – М.: Независимая Фирма “Класс”, 1994. – 144 с.
38. Моховиков А.Н. Телефонное консультирование/А.Н.Моховиков – К.: Академпрес, 1994. – 191 с.
39. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства. Учебн. пособие/Р.В.Овчарова М.: Изд-во Института Психотерапии, 2003. – 310 с.
40. Осипова А.А. Общая психокоррекция /А.А.Осипова – М.: Творческий центр, 2000. – 510 с.
41. Психология: Словарь / Под ред. А.В.Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд. – М., 1990. – 512 с.
42. Психотерапевтическая энциклопедия /Под ред. Карвасарского Б.Д. – СПб: Питер Ком, 1998. – 752 с.
43. Роджерс К.Ю. Взгляд на терапию. Становление человека: Пер. с англ. / Под общ. ред. Исениной Е.И. – М.: Издательская группа “Прогресс”, “Универс”, 1994. – 480 с.
44. Сатир В.Как строить себя и свою семью. — М.: Апрель-пресс, 1992.- 260 с.
45. Семиченко В. А. Мистецтво взаєморозуміння: Психологія та педагогіка сімейного спілкування/ В.А.Семиченко, В.С.Заслуженюк — К.: Либідь, 1998.-175 с.
46. Семья в психологической консультации: Опыт и проблемы психологического консультирования / Под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. — М., 1988.
47. Сысенко В.А. Супружеские конфликты /В.А.Сысенко. М.: Мысль, 1989.
48. Тренинг взаимодействия родителей и детей. /И.М.Марковская. – СПб.: Речь, 2005. – 150 с., илл.
49. Филиппова П.П. Психология материнства [Учебн пособие] /П.П.Филиппова – М.: Изд. Института Психотерапии , 2002. – 240 с.
50. Франкл. Человек в поисках смысла: Сборник: Пер. с англ./ Под общ. ред. Л.Я.Грозмана и А.Н.Леонтьева. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
51. Фромм Э. Искусство любить / Пер. С англ.; Под ред. ДА. Леонтьева. 2-е изд.//Э.Фромм– СПб.: Азбука, 2002. - 224 с.
52. Харчев А.Г. Исследование семьи: на пороге нового этапа // Социологические исследования. – 1986. – № 27.
53. Эйдемиллер Э.Г. Семейный диагноз и семейная психотерапия. Учебное пособие для врачей и психологов [Изд. 3-е]/Э.Г.Эйдемиллер, И.В.Добряков, И.М.Никольская – СПб.: Питер, 2007. – 352 с.
54. Энциклопедия психодиагностики. Психодиагностика семьи / Редактор – составитель Д.Я.Райгородский. Самара: Изд. Дом «Бахрах –М», 2009. – 704 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Бібліотека МДУ, Філатова,16 – <http://msu.edu.ua/library/>
2. Мукачівська міська централізована бібліотека, ім. О.Духновича, вул. Духновича, 1 <http://www.muklib.mk.uz.ua/>
3. Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Ф. Потушняка. м.Ужгород, вул. Проспект Свободи, 16 – <http://biblioteka.uz.ua/>
4. Веб сторінка МДУ: www.msu.edu.ua
5. Мукачівська міська рада: <http://www.mukachevo-city.org>
6. Бібліотека психологічної літератури: <http://psylib.kiev.ua/>
7. Українські підручники он-лайн: <http://pidruchniki.ws/>
8. Психологічна бібліотека Псі-фактор: <http://psyfactor.org>
9. <http://www.nbuv.gov.ua/> - Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського.
10. <http://hklib.npu.edu.ua/> - Наукова бібліотека національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.
11. <http://www.koob.ru/> - електронна бібліотека «Куб».
12. <http://pro.fpsy.ru/post-name/286/> - федерація психологів-консультантів онлайн.
13. <http://upsihologa.com.ua/> - портал професійних психологів України «У психолога».
14. <http://psy.piter.com/library/>
15. <http://psy.rin/article/526-101.htm>
16. www.psych.uw.edu.p
17. www.psychologia
18. www.Uaua.info

Загальна типологія методик психологічного обстеження сім'ї

1. Діагностика батьківсько-дитячих стосунків

Типологія методик діагностики батьківсько-дитячих стосунків

Методики для дітей (підлітків)

Методика «Малюнок сім'ї»

Методика «Сім'я тварин»

Казки ДЮСА (Десперт)

Інтерв'ю «Чарівний світ»

Методика «Міжособові стосунки дитини» Рене Жиля.

Різні варіанти методики «Незавершені речення»

Модифікація методики оцінної самооцінки

Дитячий апперцептивний тест

Дитячий тест «Емоційні стосунки в сім'ї» Е. Біне-Антоні.

«Альбом моєї життя» — проєктивна методика для старшокласників

Діагностична бесіда Т. Ю. Андрущенко «Моє коло спілкування»

Опитувальний «Підлітки про батьків»

Методика «Дитячо-батьківські стосунки підлітків» П. Троянської

Методика діагностики суб'єктивної оцінки міжособових стосунків дитини Н.Я.Семаго

Методики для дорослих

Анамнестичний опитувальник

Батьківський твір «Історія життя моєї дитини»

Опитувальник «Опитувальник батьківського ставлення до дитини» А.Варги — В.Століна (ОБС).

Стратегії сімейного виховання С.Степанова

Опитувальник стилю батьківського виховання «Аналіз сімейної взаємодії» АСВ Е. Г. Эйдемиллера, В. В. Юстицкиса

Опитувальник батьківських установок PARY Е.Шеффера, Р.Белла.

Опитувальник емоційних стосунків в сім'ї Е.И.Захаровой (методика ОДРЭВ)

Опитувальник Е.О.Смирновой і М. В. Бикової «Структура батьківського відношення»

Шкала батьківської заклопотаності

Методика Р. В. Овчаровой «Уявлення про ідеального батька»

Методики для обстеження діади батько-дитина

Методика «Архітектор-будівельник»

Спільне складання кубів Линка батьком і підлітком

Методики, однаково придатні як для дітей, так і для дорослих

Колірний тест стосунків А.Эткинда

Методика «Модель особової сфери» Р. Шмидека

Сімейна соціограма

Методики, що мають пов'язані одна з однією шкали (форми) для батьків і для дітей

Опитувальник для вивчення взаємодії батьків з дітьми І. Марківською

Методика «Діагноста змісту спілкування дітей з близькими дорослими» Т. Ю. Андрущенко і Г. М. Шашловой

Опитувальник батьківського відношення до дітей — «дзеркало» для АСВ.

2. Діагностика подружніх стосунків

Рольова структура сім'ї

Сімейні ролі і опитувач розподілу ролей в сім'ї

Сім'я в структурі ролевих патернів дорослої людини
Визначення узгодженості сімейних цінностей і ролевих установок в подружній парі. Методика «Ролеві очікування партнерів» Н.Волковой

Особливості спілкування між подружжям

Подружні конфлікти і їх діагностика:

Методика «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ) Е.Ейдеміллер, В.Юстіцкіс

Методика «Типовий сімейний стан» Е.Ейдеміллер, В.Юстіцкіс

Методика «Взаємодія подружжя в конфліктній ситуації» Ю.Е.Алешиной, Л.Я.Гозмана, Е.М.Дубовской

Опитувальник «Реакції подружжя на конфлікт» А. С. Кочаряна

Методика діагностики подружніх стосунків В.Левкович, О.Зуськова

Діагностика сумісності

Опитувальник «Вимір установок в подружній парі» Ю. Е.Альошиної

Діагностика сексуальних стосунків і поведінки подружжя

Опитувальник сексуальності Айзенка

Методика «Який ваш коефіцієнт інтимності»? Г. Алена, К. Мартина

Методика оцінки сексуального профілю

Методика «Вимірювання рівня любові і симпатії» З.Рубіна

Варіант методики «Незавершені речення» — «Мій лист про дружину» С. А. Белорусова

Спосіб оцінки особливостей взаємодії в діаді.

Обмеження в можливостях так званих «буденних», популярних сімейних тестів

«Сімейні психологічні тести» з популярних психологічних журналів — «за» и «проти».

Приклади «буденних» сімейний тестів

3. Психологічне обстеження сім'ї як цілого

Дослідження сімейної історії

Генограмма

Методика «Лінія життя сім'ї» або «Лінія часу».

Сімейна реконструкція і сімейні розстановки

Огляд техніки сімейної реконструкції в сімейному консультуванні і сімейній психотерапії

Методика «Сімейна дошка»

Системний тест Герінга

Опитувальники задоволеності шлюбом

Опитувальник задоволеності шлюбом В. В. Століна, Т. Л. Романова, Г. П. Бутенко

Опитувальник Ю. Е.Альошиної «Тест виміру установок в сімейній парі»

Розповідь «Про те, як ми зустрілися» і непрямі показники задоволеності шлюбом (методика Дж. Готтмана)

Сімейний стрес і сімейна тривога

Сім'я в просторі стресогенних життєвих подій за оцінками підлітків (дослідження О. А.Ідобаєвой)

Опитувальник «Список неприємних подій» П. М.Левинсона

Діагностика згуртованості і гнучкості сімейної системи.

7. Зміст психологічних тестів.

*Лабораторна робота №1.**Методика для «Дослідження спілкування закоханих пар».*

В основі спілкування закоханих лежать потреби людини у визнанні, захисті та емоційному комфорті. Спілкування можна охарактеризувати такими параметрами:

1. Довірливість.
2. Взаєморозуміння.
3. Схожість у поглядах.
4. Спільні символи.
5. Легкість.
6. Психотерапевтичність (наскільки міжособистісне спілкування сприяє розраді, підтримці).

Інструкція:

Визначте, які з наведених нижче суджень є характеристиками вашого спілку

1. Чи можна сказати, що вам з коханою людиною, як правило, подобаються одні й ті ж фільми, книги, телепередачі?
2. Чи часто у вас в розмові з коханою людиною виникає почуття спільності, повного взаєморозуміння?
3. Чи є у вас з коханою людиною улюблені спільні вислови, які ви із задоволенням вживаєте?
4. Чи можете ви передбачити, чи сподобається вашій коханій людині фільм, книга, газета тощо?
5. Як ви гадаєте, чи відчуває ваша кохана людина, чи подобається вам те, що вона говорить і робить, хоча прямо ви її про це не запитуєте?
6. Чи розповідаєте ви коханій людині про свої взаємини з іншими людьми?
7. Чи бувають у вас з коханою людиною суперечки, різні думки з приводу того, які взаємини варто підтримувати з оточенням, родичами?
8. Наскільки добре ваша кохана людина розуміє вас?
9. Чи відчуває ваша кохана людина, що ви не в гуморі і гніваєтеся на когось, але не хочете цього показати?
10. Як, ви гадаєте, чи все розповідає ваша кохана людина про свої невдачі та помилки?
11. Чи буває так, що якесь слово чи предмет викликає у вас обох одні й ті ж самі спогади, асоціації, відчуття?
12. Коли у вас неприємності, поганий настрій, чи стає вам легше від спілкування з коханою людиною?
13. Чи є теми, на які коханій людині важко і неприємно розмовляти з вами?
14. Чи буває так, що в розмові з коханою людиною ви відчуваєте себе скуто й не можете дібрати потрібні слова?
15. Чи є у вас "спільні традиції"?
16. Чи може ваша кохана людина без слів зрозуміти, який у Вас настрій?
17. Чи можете сказати, що у вас з коханою людиною однакове ставлення до життя?
18. Чи буває так, що ви не розповідаєте коханій людині новину, важливу тільки для вас?
19. Чи розповідає вам кохана людина про своє фізичне самопочуття?
20. Чи відчуваєте ви, подобається чи ні вашій коханій людині те, що ви говорите і робите, хоча вона про це прямо не говорить?
21. Чи можна сказати, що ви не сходитеся один з одним в оцінці більшості своїх друзів?
22. Чи може кохана людина передбачити, сподобається вам чи ні інший фільм, книга тощо?
23. Чи розповідаєте ви своїй коханій людині про свої невдачі?
24. Коли ви буваєте серед інших людей, чи достатньо вам подивитися на кохану людину, щоб зрозуміти її ставлення до того, що відбувається?
25. Як, на вашу думку, чи відверта з вами ваша кохана людина?
26. Чи легко Вам спілкуватися з коханою людиною?

27. Чи часто ви пустуєте, граєтесь, спілкуєтесь з коханою людиною?
28. Чи доводилося вам жалкувати, що розповіли коханій людині щось дуже важливе?
29. Як ви гадаєте, чи стає легше коханій людині від спілкування з вами, коли в [неї неприємності, поганий настрій?
30. Чи відверті ви з коханою людиною?
31. Чи завжди ви відчуваєте, що кохана людина ображена чи роздратована чимось, хоча вона не хоче цього показати?
32. Чи буває, що ваші погляди з якогось важливого питання не збігаються?
33. Чи буває так, що кохана людина не ділиться з вами новиною, особисто важливою тільки для неї?
34. Чи можете ви без слів зрозуміти настрій своєї коханої людини?
35. Чи часто у вас з коханою людиною виникає почуття "ми"?
36. Наскільки добре ви розумієте свою кохану людину?
37. Чи розповідає вам кохана людина про свої стосунки з іншими людьми?
38. Чи буває так, що у розмові з вами кохана людина почувається напружено, і скуто, не може дібрати потрібних слів? '
39. Чи є у вас таємниці від коханої людини?
40. Чи часто ви, звертаючись один до одного, використовуєте лагідні прізвиська?
41. Чи можете ви у скрутну хвилину розрадити кохану людину?
42. Чи часто у вас з коханою людиною виникають розбіжності в оцінках політичних, культурних подій?
43. Чи легко коханій людині спілкуватися з вами? І
44. Чи розповідаєте ви коханій людині про своє фізичне самопочуття?
45. Як ви думаєте, чи доводилося коханій людині шкодувати, що вона розповіла Вам щось дуже особисте?
46. Чи не здається вам, що у вас з коханою людиною є "своя" мова, невідома більше нікому?
47. Як ви гадаєте, чи є у коханої людини таємниця від вас?
48. Чи буває так, що, коли ви разом серед інших людей, коханій людині досить подивитися на вас, щоб зрозуміти, як ви ставитеся до того, що відбувається.

Порівняйте свої висновки з ключем до тесту:

1. Довірливість спілкування: №№ 6,10,18,19,23,25,30,33,37,39,44,47
2. Взаєморозуміння між вами: №№ 4,5,8,9,16,20,22,24,31,34,36,48.
3. Схожість у поглядах: №№ 1,7,17,21,32,42.
4. Спільні символи: №№ 3,11,15,35,40,46.
5. Легкість спілкування: №№ 2,14,36,37,38,43.
6. Психотерапевтичність спілкування: №№ 12,13,28,29,41, 45.

ТЕСТ. Для тих, хто любить

Перевірте себе, чи кохаете ви всім серцем, а може приймаєте за кохання почуття захопленості паргнером.

1. Коли ви збиралися на побачення, який одяг обирали?

- а) той, що подобався вам;
- б) той, який подобався йому (їй);
- в) не надавали зовнішньому вигляду жодного значення.

2. Коли ваша "половина" пропонувала вам проводити час разом зі своїми друзями, які не подобалися вам, ви:

- а) старалися приховати своє ставлення та робили все, щоб сподобатися їм;
- б) старалися бути самими собою, аналізувати своє ставлення та знаходити спільну мову;
- в) відмовлялися від подібних пропозицій.

3. Коли ваша "половина" знайомила вас зі своєю ріднею, ви:

- а) старалися сподобатися і виявити свої кращі сторони, прислухаючись до порад вашої "половини";
- б) старалися сподобатися та показати свої кращі сторони, не прислухаючись до порад вашої "половини";
- в) вам було байдуже, яке враження ви справите на рідню.

4. Якщо у вашій "половині" виникають певні проблеми на роботі, ви:

- а) допомагаєте їх уникнути;
- б) сприймаєте його (її) проблеми, як власні;
- в) волієте розв'язувати власні проблеми, не переймаючись іншими.

5. У ситуаціях та обставинах, коли проявляються недоліки та слабкості коханої людини, ви:

- а) волієте не помічати їх;
- б) шукаєте недоліки в собі та прагнете зробити кроки, щоб подолати свої вади разом;
- в) нещадно критикуєте кохану людину та прагнете виправляти її недоліки.

6. Повертаючись до коханої людини після робочого дня, ви, як правило:

- а) відчуваєте потребу виговоритися;
- б) очікуєте та переживаєте миттєвості піднесеного настрою від зустрічі з нею, незалежно від втоми та негараздів дня;

- в) переживаєте настрій, зумовлений обставинами дня.

7. Якщо річ, що її дарує кохана людина, у вас уже є, ви:

- а) мимоволі викажете те, що вона у вас уже є;
- б) не виказуватимете своєї таємниці, та всіляко продемонструєте вдячність за увагу;
- в) подякуєте, мимоволі зауваживши, що її можна буде обміняти.

8. Якщо захоплення вашої коханої людини вам не до вподоби, ви:

- а) на нього не зважаєте;
- б) намагаєтеся також зацікавитися ним;
- в) критикуєте його.

9. У ситуації виникнення конфлікту з коханою людиною ви:

- а) спересердя звинувачуєте її, а згодом вибачаєтеся за несправедливі докори;
- б) утримуєтеся від будь-яких звинувачень на її адресу, намагаєтеся проаналізувати конфлікт з точки зору "ми";

- в) звинувачуєте її у ситуації, що склалася; докоряєте, пригадуючи минулі провини.

10. Якщо сусіди, близькі або приятелі натякають вам на те, що у вашій "половині" романтичне захоплення, ви:

- а) обережно вивідуєте у вашого партнера» чи це правда; , б) не звертаєте на натяки жодної уваги, оскільки переконані, що ви першим дізналися б про це від коханої людини;
- в) влаштовуєте справжній допит, звинувачуючи партнера у зраді.

Ключ.

- а) — 2 бали; б) — 3 бали; в) — 1 бал.

Якщо ви набираєте 29 балів, ви по-справжньому кохаєте.

Якщо 19 — ваше почуття можна назвати закоханістю.

Якщо 10 — вас навряд чи по-справжньому цікавить ваш друг.

Тест Чи гарною ви будете дружиною?

Споконвіку і до наших днів берегинею сімейного вогнища була жінка. Можна не сумніватися, що подібне положення збережеться й у майбутньому, і, напевно, тому нині існує безліч аматорських тестів, орієнтованих на виявлення схильності майбутніх дружин до виконання їхніх творчих функцій.

1. Що ви зробите, якщо довідаєтеся, що чоловік сказав вам неправду?

Попрошу його вибачитися (А);

Зроблю вигляд, що не помітила (Г);

Висловлю все, що думаю (Ж).

2. Уявіть, що він забув про річницю вашого весілля.

Я ображуся й довго не буду з ним розмовляти (З);

Напишу цю дату крупно на стіні напроти того місця, де він звичайно сидить вечорами (Д);

Пожурю його (Б).

3. Ви тільки-но вимили підлогу (або натерли паркет), а він прийшов з вулиці й ходить по квартирі вбрудному взутті.

Я покажу місце, де він наслідував, і попрошу прибрати за собою (З);

Наслідити можу і я (И);

Зупиню його і скажу, щоб зняв вуличне взуття (В).

4. Останнім часом ваш чоловік став дуже ніжний з вами.

Я спробую з'ясувати, у чому він провинився (Г);

Вважаю це підходящим моментом, щоб почати розмову про те, що мені потрібна дублянка (З);

Відповім йому ніжністю (Б).

5. Коли чоловік ішов ранком на роботу на його піджаку не було гудзика, а коли він повернувся, гудзик був на місці...

Я зажадаю пояснень (Д);

Мені буде ніяково, що не я йому пришила (А);

Не надам цьому значення (Ж).

6. У гостях у вашій присутності чоловік приділяє увагу іншій жінці.

Я відразу вичитаю його (И);

Зроблю вигляд, що мене це не стосується, але, повернувшись додому, постараюся з'ясувати відносини (Е);

Прикладу всіх зусиль, аби перетворити це на жарт (В).

7. Ви помітили, що шевелюра чоловіка зріділа, і вирішили сказати йому про це.

Я скажу, що це анітрошки не позначається на його зовнішності, але сама тайкома пораджуся з лікарем як бути (А);

Зажадаю, щоб він звернувся за консультацією до лікаря (Г);

При домашніх сварках не пропущу нагоди, щоб кольнути його цією обставиною (З).

8. Ви подарували чоловіку краватку, але вона йому не подобається.

Я відразу схоплю ножиці й поріжу краватку на шматки (И);

Постараюся вмовити чоловіка піти в магазин й обміняти на іншу (Б);

Оскільки я вважаю, що на цьому знаюся краще, буду запевняти, що краватка йому пасує (Д).

9. Останнім часом чоловік приходив додому пізно, неухважний і роздратований.

Я попереджу його, що якщо це повторюватиметься, ми розстанемося (З);

Постараюся перевірити, чи не з'явилося в нього захоплення (Г);

Намагатимуся викликати його на відверту розмову й допомогти йому (А).

10. Чоловік учинив дію, гідну справжнього чоловіка. Ваша оцінка.

Це випадково (И);

Віддам належне, але постараюся не перехвалити (Е);

Він гідний нагороди (В).

Ключ до тесту.

За відповіді груп А, Б, В — по 10 очок; за відповіді груп Г, Д, Е — по 5 очок; за відповіді груп Ж, З, И при підрахунку суми за кожен відпо відь відніміть по 5 очок.

Інтерпретація результатів.

90 і більше очок. Ви — ідеальна подруга: добра, ніжна, уважна, терп ляча. Для вас чоловік — сенс життя й глава родини в повномурюзумінні цього слова.

Від 70 до 85 очка. Ви тонкий знавець чоловічої психології, маєте почуття такту й умієте зберігати в родині мир і взаємну довіру.

Від 45 до 65 очка. Чоловік вам небайдужий, думки про майбут не пов'язані з ним. Але час від часу ви влаштуєте йому «розбори», часто без будь-якого приводу, з метою «профілактики». Відмовтеся від цього!

Від 5 до 40 очка. Мабуть, у вас із чоловіком відносини прохолодні. Судячи з відповідей, у цьому є й ваша провина. Напевно, ви завжди й н усьому (навіть всупереч здоровому глузду) хочете наполягти на своєму.

Від 0 і нижче. Швидше за все ви відповідали несерйозно. Або ви ще неодружені і відповіді ваші носять «теоретичний» характер. Якщо це так, радимо не виходити заміж, поки сума очок за цим тестом не стане більшою.

Лабораторна робота №2.

Методика «Лінія життя сім'ї»,

що бере початок від індивідуальної методики, розробленої подружжям Крониками, — «Твоя лінія життя».

Один з варіантів цієї методики припускає наступну інструкцію:

«Намалюйте на аркуші паперу, відступивши від краю 2 сантиметри, лінія зверху вниз, завдовжки майже в увесь лист. З одного краю лінії напишіть 0, з іншого — 100. Це буде ваша лінія життя. 0 — це ваше народження, 100 — це, напевно, щось близьке до завершення життя.

Тепер (після того, як лінія намальована) позначте рискою на лінії те місце свого життя, де ви зараз знаходитесь. Який шматок життя ви вже прожили, де ви зараз?

А тепер позначте рисками і коротко підпишіть усі найзначиміші для вас події, які у вас були в житті. Це могли бути події, які відбувалися з вами, або події, свідками яких ви були. Але це найзначиміші для вас події у минулому.

Наступним кроком є спроба відмітити рисками і коротко підписати усі найзначиміші події вашого життя, які, як ви думаєте або навіть чекаєте, сподіваєтеся, з вами ще тільки стануться.

Надалі по малюнку проводиться *бесіда з клієнтом*. Хоча на «Лінії життя» клієнт малює своє життя, а не історію сім'ї, досвід використання методики говорить, що такий «сімейний» зміст, як любов, весілля, народження дітей, вихід на роботу, смерть близьких, розлучення, переїзди і інші., є загальними для індивідуальної і сімейної історій. Тобто навіть методика «Твоя лінія життя» вже дає важливу інформацію про сімейне життя клієнта.

«Лінія життя сім'ї», або «Лінія часу», як її називає А.В.Черников [Черников А.В., 1998], досить проста: по горизонталі прокреслюється лінія часу з відміткою років, місяців і навіть днів — на розсуд терапевта.

Проводяться вертикальні лінії, і над ними надписуються події життєвого циклу сім'ї. Наприклад: «Перше знайомство з Інною», «Одружилися», «Перша сварка» і інші. Ця методика дозволяє організовувати важко порівнянну інформацію про сімейну історію в зручнішій графічній формі.

Особливо важливою ця методика стає при роздумі терапевта про те, чому сім'я прийшла по допомогу саме зараз, а не роком раніше або пізніше. Що змінилося в сім'ї? Що стало іншим в зовнішніх зв'язках сім'ї? Що змусило сім'ю шукати допомогу в це — особливе — час? тощо.

Події сімейної історії можуть вводити як самі члени сім'ї, так і психолог.

Окрім простого варіанту «Лінію часу» можна використати, об'єднуючи її із способами зображення сімейної структури і взаємовідносин в сім'ї, тобто з елементами генограми. Це дозволяє відбити хід змін найважливіших параметрів сімейної системи в часі.

Момент одруження був вибраний за нульову точку. Подвійна лінія між подружжям показує близькі взаємовідносини. На другому і четвертому році браку народжуються діти. Потрійна лінія між матір'ю і новонародженими відбиває нормальні для цього віку дитини дуже близькі взаємовідносини з матір'ю, і до десятого року браку сім'я є добре функціонуючою системою.

2. Методика «Генограма». Інтерв'ю по генограмі.

Сімейний консультант збирає інформацію:

1) **Про склад сім'ї**(Хто живе разом у вашому будинку? У яких вони споріднених стосунках? Чи були у подружжя інші браки? Чи є від них діти? Де живуть інші члени сім'ї?)

2) **Демографічну інформацію про сім'ю**(імена, підлога, вік, стаж браку, рід занять і освіта членів сім'ї і так далі).

3) **Про справжній стан проблеми**(Хто з членів сім'ї знає про проблему? Як кожен з них бачить її і як реагує на неї? Чи має хто-небудь в сім'ї подібні проблеми?)

4) **Про історію розвитку проблеми**(Коли проблема виникла? Хто її помітив першим? Хто думає про неї як про серйозну проблему, а хто схильний не надавати їй особливого значення? Які спроби рішень в цих ситуаціях були зроблені і ким? Чи зверталася сім'я раніше до фахівців і чи були випадки госпіталізації? У чому змінилися взаємовідносини в сім'ї в порівнянні з тим, якими вони були до кризи?)

Чи бачать члени сім'ї проблему як що змінюється? У якому напрямі? До кращого або до худше-му? Що станеться в сім'ї, якщо криза триватиме? Якими бачаться взаємовідносини в майбутньому?)

5) **Про недавні події і переходи в життєвому циклі сім'ї**(народження, смерті, браки, розлучення, переїзди, проблеми з роботою, хвороби членів сім'ї, тощо)

6) **Про реакції сім'ї на важливі події сімейної історії**(Якою була реакція сім'ї, коли народилася певна дитина? На честь кого він (вона) був названий? Коли і чому сім'я переїхала в це місто? Хто пережив найважче смерть цього члена сім'ї? Хто переніс легше? Хто організував похорони?). Оцінка минулих способів адаптації, особливо реорганізацій сім'ї після втрат і інших критичних переходів дає важливі ключі до розуміння сімейних правил, очікувань і патернів реагування.

7) **Про батьківські сім'ї кожного з подружжя**(Чи живі ваші батьки? Якщо померли, то коли і чому? Якщо живі, то чим за-нимаються? На пенсії або працюють? Чи розлучені вони? Чи були у них інші браки? Коли ваші батьки зустрілися? Коли вони одружилися? Чи є у вас брати або сестри? Старші або млад-шіє і яка різниця у віці? Чим займаються, чи знаходяться в шлюбі і чи є у них діти?) Терапевт може далі ставити такі ж питання про батьків батька і матері. Метою є збір інформації принаймні про 3-4 покоління, включаючи покоління ідентифікованого пацієнта. Важливою інформацією є відомості про прийомних дітей, викидні, аборти, дітей, що рано померли.

8) **Про інших значимих для сім'ї людей**(друзях, колегах після роботи, учителях, лікарях і так далі).

9) **Про сімейні взаємовідносини**(Чи є в сім'ї які або її члени, які перервали взаємовідносини один з одним? Чи є хто-небудь, хто знаходиться в серйозному конфлікті? Які члени сім'ї дуже близькі один до одного? Кому в сім'ї ця людина довіряє найбільше? Усі подружні пари мають деякі утруднення і іноді конфліктують. Які типи незгоди є у вашій парі? У ваших батьків? У браках ваших братів і сестер? Як кожен з подружжя ладнає з кожною дитиною?) Консультант може ставити спеціальні циркулярні питання. Наприклад, він може запитати у чоловіка: "Як ви думаєте, наскільки близькі були ваша мати і ваш старший брат"? і потім поцікавитися мнени-ем його дружини. Іноді корисно запитувати, як присутні на зустрічі люди були б охарактеризовані іншими членами сім'ї : "Як ваш батько описав би вас, коли вам було тринадцять років, що відповідає віку вашого сина зараз"?. Метою таких циркулярних питань є виявлення відмінностей у взаимоотноше-нях з різними членами сім'ї. Виявляючи вос-приятіє, що відрізняється, у різних членів сім'ї, терапевт попутно вводить нову інформацію в систему, збагачуючи уявлення сім'ї про саму собі.

10) **Про сімейні ролі**(Хто з членів сім'ї любить проявляти за-боту про інших? А хто любить, коли про нього багато піклуються? Хто в сім'ї виглядає вольовою людиною? Хто найавторитетніший? Хто з дітей більше слухняний батькам? Кого супроводить успіх? Хто постійно терпить невдачі? Хто здається теплим? Холодним? Дис-танцированим від інших? Хто більше усіх хворіють в сім'ї? і так далі) Важливо звертати увагу на ярлики і клички, які члени сім'ї дають один одному (Супермати, Залізна Леді, Домашній Ти-ран і так далі). Вони є важливими ключами до емоційних патернів в сімейній системі.

11) **Проважкі для сім'ї теми.** (Чи має хто-небудь з членів вашої сім'ї серйозні медичні або психіатричні проблеми? Проблеми з фізичним або сексуальним насильством? Чи Употреб-ляють наркотики? Багато алкоголю? Коли-небудь були арестова-ны? За що? Який їх статус зараз? і так далі) Обговорення цих тим може бути хворобливим для членів сім'ї, і тому вопросыследует задавати особливо тактовно і обережно. І якщо сім'я висловлює сильний опір, то треба відступити і повернутися до них пізніше

Лабораторна робота №3.

1. Методика «Розподіл ролей у сім'ї» (Ю.Є.Альошина, Л.Я.Гозман, Є.М.Дубовська)

Бланк методики

ППП (код) _____ Вік _____ Стать _____

Дата дослідження _____

Місце роботи (навчання) _____

Інструкція

Просимо Вас відповісти на пропоновані нижче питання, які стосуються деяких моментів організації Вашого сімейного життя. Всі Ваші відповіді зберігаються в таємниці.

Для кожного питання пропонується набір варіантів відповідей; виберіть, будь ласка, ту відповідь, що у більшій мірі відповідає Вашій точці зору, і на відповідному листку відзначте його хрестиком напроти відповідного питання.

Текст опитувальника розподілу ролей у сім'ї

1. Від кого з вас залежать інтереси й захоплення сім'ї?

- А. В основному це залежить від чоловіка.
- Б. Це більшою мірою залежить від чоловіка, але й від дружини теж.
- В. Це більшою мірою залежить від дружини, але й від чоловіка теж.
- Г. В основному це залежить від дружини.

2. Від кого з вас більшою мірою залежить настрої у сім'ї?

- А. В основному настрої залежить від дружини.
- Б. Більшою мірою настрої залежить від дружини, але й від чоловіка теж.
- В. Більшою мірою настрої залежить від чоловіка, але й від дружини теж.
- Г. В основному настрої залежить від чоловіка.

3. Якщо виникне необхідність, хто з вас у першу чергу знайде, де можна зайняти велику суму грошей?

- А. Це зробить дружина.
- Б. У першу чергу це зробить дружина, але й чоловік теж.
- В. У першу чергу це зробить чоловік, але й дружина теж.
- Г. Це зробить чоловік.

4. Хто у вашій сім'ї частіше запрошує в дім гостей?

- А. Частіше запрошує чоловік.
- Б. Зазвичай запрошує чоловік, але й дружина теж.
- В. Зазвичай запрошує дружина, але й чоловік теж.
- М. Частіше запрошує дружина.

5. Кого в сім'ї більше турбує затишок і зручність вашої квартири?

- А. В основному чоловіка.
- Б. Більшою мірою чоловіка, але й дружину теж.
- В. Більшою мірою дружину, але й чоловіка теж.
- Г. В основному дружину.

6. Хто з вас частіше першим цілує й обіймає іншого?

- А. Зазвичай це робить чоловік.
- Б. Зазвичай це робить чоловік, але й дружина теж.
- В. Зазвичай це робить дружина, але й чоловік теж.
- М. Зазвичай це робить дружина.

7. Хто у вашій сім'ї вирішує, які газети й журнали випусувати?

- А. Зазвичай вирішує дружина.
- Б. Більшою мірою це залежить від дружини, але й від чоловіка теж.
- В. Більшою мірою це залежить від чоловіка, але й від дружини теж.
- Г. Зазвичай вирішує чоловік.

8. Із чия ініціативи ви частіше ходите в кіно, у театр?

- А. З ініціативи чоловіка.
- Б. В основному з ініціативи чоловіка, але буває, що й дружини.
- В. В основному з ініціативи дружини, але буває, що й чоловіка.
- Г. З ініціативи дружини.

9. Хто у вашій сім'ї грає з маленькими дітьми?

- А. В основному дружина.
- Б. Частіше дружина, але й чоловік теж.
- В. Частіше чоловік, але й дружина теж.
- Г. В основному чоловік.

10. Від кого у вашій родині залежить взаємна задоволеність інтимними відносинами?

- А. В основному це залежить від чоловіка.
- Б. Більшою мірою це залежить від чоловіка, але й від дружини теж.
- В. Більшою мірою це залежить від дружини, але й від чоловіка теж.
- Г. В основному це залежить від дружини.

11. *Майже всі подружні пари час від часу зазнають труднощів в інтимних відносинах; як ви вважаєте, від кого це може залежати у вашій сім'ї (вільно або мимоволі) більшою мірою?*

- А. Частіше від чоловіка.
- Б. Зазвичай від чоловіка, але й від дружини теж.
- В. Зазвичай від дружини, але й від чоловіка теж.
- Г. Частіше від дружини.

12. *Чиї життєві принципи й правила (відношення до неправди, обов'язковість виконання обіцянок, неможливість запізнь й ін.) є визначальними у вашій родині!*

- А. Життєві принципи дружини.
- Б. Як правило, дружини, але в деяких випадках і чоловіка.
- В. Як правило, чоловіка, але в деяких випадках і дружини.
- Г. Життєві принципи чоловіка.

13. *Хто у вашій родині стежить за поведінкою маленьких дітей!*

- А. В основному це робить дружина.
- Б. Частіше це робить дружина, а іноді й чоловік.
- В. Частіше це робить чоловік, а іноді й дружина.
- Г. В основному це робить чоловік.

14. *Хто у вашій сім'ї ходить із дитиною в кіно, театр, на прогулянки й ін.?*

- А. В основному це робить чоловік.
- Б. Частіше це робить чоловік, але й дружина теж.
- В. Частіше це робить дружина, але й чоловік теж.
- Г. В основному це робить дружина.

15. *Хто у вашій сім'ї більшою мірою звертає увагу на самопочуття іншого?*

- А. Чоловік.
- Б. Більшою мірою чоловік, але й дружина теж.
- В. Більшою мірою дружина, але й чоловік теж.
- Г. Дружина.

16. *Уявіть собі таку ситуацію: в обох з вас з'явилася можливість перемінити роботу на більш високо оплачувану, але менш цікаву. Хто це зробить у першу чергу?*

- А. Це зробить дружина.
- Б. Скоріше дружина, ніж чоловік.
- В. Скоріше чоловік, ніж дружина.
- Г. Це зробить чоловік.

17. *Хто у вашій сім'ї займається повсякденними покупками?*

- А. В основному чоловік.
- Б. Більшою мірою чоловік, але й дружина теж.
- В. Більшою мірою дружина, але й чоловік теж.
- Г. В основному дружина.

18. *Хто у вашій сім'ї має більше підстав ображатися на байдужість, черствість, безтактність іншого?*

- А. Чоловік.
- Б. Більшою мірою чоловік, ніж дружина.
- В. Більшою мірою дружина, ніж чоловік.
- Г. Дружина.

19. *Якщо у вашій сім'ї виникнуть грошові труднощі, то хто – чоловік, чи жінка, займеться пошуками додаткового заробітку?*

- А. Це зробить чоловік.
- Б. У першу чергу це зробить чоловік, але й дружина прийме в цьому участь.
- В. У першу чергу це зробить дружина, але й чоловік прийме в цьому участь.
- Г. Це зробить дружина.

20. *Хто у вашій сім'ї планує, як і де провести відпустку?*

- А. В основному дружина.
- Б. Частіше дружина, але й чоловік бере участь.
- В. Частіше чоловік, але й дружина бере участь.
- Г. В основному чоловік.

21. Хто у вашій сім'ї викликає представників різних ремонтних служб і веде з ними переговори ?

- А. В основному це робить дружина.
- Б. Частіше це робить дружина, але іноді й чоловік.
- В. Частіше це робить чоловік, але іноді й дружина.
- Г. Зазичай це робить чоловік.

Інтерпретація результатів методики

Обробка результатів зводиться до підрахунку, у якому ступінь тієї або іншої ролі реалізується чоловіком (або дружиною).

Нижче приводиться «ключ» методики (тобто розподіл питань по конкретних сімейних ролях).

Індекси по кожній сфері підраховуються як середнє арифметичне трьох питань.

У питаннях 1, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 14, 15, 17, 18, 19 першому варіанту відповіді (А) приписується 1 бал, другому (Б) - 2 бали, третьому (В) - 3 бали, четвертому (Г) - 4 бали. В інших питаннях значення приписуються у зворотному порядку, тобто в питаннях 2, 3, 7, 9, 12, 13, 16, 20, 21 (А = 4 бали, Б = 3 бали, В = 2 бали, Г = 1 бал).

Підрахунок по сферах (з першої по сьому) ведеться в такий спосіб (у дужках - номери питань, на їхнє місце треба вписати кількість отриманих по даному питанню балів):

- 1) $(9 + 13 + 14) : 3 =$
- 2) $(2 + 15 + 18) : 3 =$
- 3) $(19 + 3 + 16) : 3 =$
- 4) $(20 + 8 + 4) : 3 =$
- 5) $(17 + 5 + 21) : 3 =$
- 6) $(10 + 6 + 11) : 3 =$
- 7) $(1 + 7 + 12) : 3 =$

Чим вище бал, тим більшою мірою дана роль в опитуваній сім'ї реалізується дружиною, чим нижче - тим більше реалізується чоловіком. Якщо величина близька до середнього значення, то дану роль обоє реалізують приблизно рівною мірою.

Найбільш повна інформація може бути отримана, якщо в опитуванні беруть участь обидва члени подружжя, тоді представляється можливість не тільки з'ясувати думку кожного з них про розподіл ролей у сім'ї, але й зіставити їхні відповіді на запропоновані питання.

2. Методика «Типовий сімейний стан» (автори Е.Ейдемільер, В.Юстіцкіс)

Кожний дорослий член сім'ї по спеціальній шкалі-опитувальнику оцінює емоційно-психологічну атмосферу в сім'ї за допомогою набору суджень. Відповідь оцінюється по кожному з 10 питань зліва направо від 1 до 7 балів.

Інструкція: подумки поверніться у свою сім'ю. Згадайте почуття, з яким ви відкриваєте двері будинку. Пригадайте почуття, з яким згадуєте домашні справи на роботі. Як ви себе відчуваєте у вихідні дні і вечорами? Загалом, згадаєте усе ваше сімейне життя і ваші відчуття, пов'язані з сім'єю.

Бланк відповідей

№ п/п	Судження	Оцінка у балах	Судження	Індекс стану
1	Задоволений	01234567	Невдоволений	У
2	Спокійний	01234567	Неспокійний	Т
3	Напружений	01234567	Розслаблений	Н
4	Радісний	01234567	Засмучений	У
5	Потрібний	01234567	Зайвий	Т
6	Відпочівший	01234567	Втомлений	Н
7	Здоровий	01234567	Хворий	У

8	Сміливий	01234567	Боязкий	Т
9	Безтурботний	01234567	Зтурбований	Н
10	Поганий	01234567	Хороший	У
11	Спритний	01234567	Неповороткий	Т
12	Вільний	01234567	Зайнятий	Н

Обробка. Бали по шкалах, що позначені однаковим індексом, підсумовуються. Стан констатується, якщо сума оцінок по 4 субшкалам перевищує або рівна по У (загальне незадоволення) — 26 балам; по Н (нервово-психічна напруга) — 27 балам, по Т (сімейна тривожність) — 26 балам.

3. Методика «Аналіз сімейної тривоги» (автори Е. Г. Ейдеміллер і В. Юстицкис).

Мета методики - вивчення загального фону переживань індивіда, пов'язаного з його позицією в сім'ї, з тим, як він сприймає себе в сім'ї.

Під «сімейної тривоги» розуміються стану тривоги у одного або кількох членів сім'ї, нерідко погано усвідомлювані і важко локалізуєміе. Характерною ознакою даного типу тривоги є наявність сумнівів, страхів, побоювань, що стосуються, насамперед, сім'ї - здоров'я її членів, їх отлучек і пізніх повернень, сутичок і конфліктів. Тривога ця зазвичай не поширюється на позасімейних сфери - виробничу діяльність, родинні, сусідські відносини і т. п. В основі «сімейної тривоги», як правило, лежить погано усвідомлювана невпевненість індивіда в якомусь дуже для нього важливому аспекті сімейного життя. Це може бути невпевненість у почуттях іншого чоловіка, в собі. Нерідко подібні переживання, що суперечать уявленням про себе, витісняються, що може проявитися в сімейних відносинах у вигляді тривоги.

Важливими складовими «сімейної тривоги» є також відчуття безпорадності і нездатності втрутитися в хід подій в родині, направити його в потрібне русло. Індивід з сімейно-обумовленої тривоги не відчуває себе значущим дійовою особою в родині, в незалежності від того, яку позицію він у ній займає і наскільки активну роль грає в дійсності.

Опис методики

Членам сім'ї пропонується самостійно заповнити опитувальник.

Інструкція: «Пропонований Вам опитувальник містить твердження про Ваше самопочуття вдома, в сім'ї. Твердження пронумеровані. Такі ж номери є в бланку, що додається до методикою.

Читайте по черзі затвердження опитувальника. Якщо Ви загалом згодні з ними, то на бланку обведіть кружком номер затвердження. Якщо Ви в цілому не згодні - закресліть цей же номер. Якщо дуже важко вибрати, то поставте на номері знак питання. Намагайтеся, щоб таких відповідей було не більше трьох. Пам'ятайте, Ви характеризуєте своє самопочуття в сім'ї.

У опитувальнику немає "правильних" і "неправильних" тверджень. Відповідайте так, як відчуваєте.

Текст опитувальника

1. Знаю, що члени моєї сім'ї часто бувають незадоволені мною.
2. Відчуваю, що, як би я не вступив (а), все одно буде не так.
3. Я багато чого не встигаю зробити.
4. Так виходить, що саме я найчастіше опиняюся винен (а) у всьому, що трапляється в нашій сім'ї.
5. Часто відчуваю себе безпорадним (безпорадною).
6. Вдома мені часто доводиться нервувати.
7. Коли потрапляю додому, відчуваю себе незграбним (незграбною) і незграбним (незручною).
8. Деякі члени сім'ї вважають мене нетямущим (недолугої).
9. Коли я вдома, весь час через що-небудь переживаю.
10. Часто відчуваю на собі критичні погляди членів моєї сім'ї.
11. Іду додому і з тривоги думаю, що ще трапилося в мою відсутність.
12. Вдома у мене постійно відчуття, що треба ще дуже багато зробити.
13. Нерідко відчуваю себе зайвим (зайвою) будинку.
14. Вдома у мене такий стан, що просто опускаються руки.
15. Вдома мені постійно доводиться стримуватися.

16. Мені здається, якби я раптом зник (зникла), то ніхто б цього не помітив.
17. Ідеш додому, думаєш, що будеш робити одне, але, як правило, доводиться робити зовсім інше.
18. Як подумаю про свої сімейні справи, починаю хвилюватися.
19. Деяким членам моєї родини буває незручно через мене перед друзями і знайомими.
20. Часто буває так: хочу зробити добре, але виявляється, вийшло погано.
21. Мені багато чого у нас не подобається, але я цього прагну не показувати.

Обробка й інтерпретація результатів

За кожне згоду з твердженням нараховується 1 бал. Сума балів підраховується окремо по кожній з трьох шкал:

1. **Субшкала В - вина** (сімейна вина члена сім'ї) - неадекватне відчуття індивідом відповідальності за все негативне, що відбувається в сім'ї. До шкали відносяться наступні твердження: 1,4,7,10, 13,16, 19. Наявність сімейної провини діагностується при п'яти пунктах згоди.

2. **Субшкала Т - тривожність** (сімейна тривожність члена сім'ї) - відчуття, що ситуація в сім'ї не залежить від власних зусиль обстежуваного.

До шкали відносяться твердження: 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20. Сімейна тривожність діагностується при п'яти погодилися.

3. **Субшкала Н - напруженість** (сімейна напруженість) - відчуття, що виконання сімейних обов'язків являє собою непосильну задачу для індивіда.

До шкали відносяться твердження: 3, 6, 9, 12, 15, 18, 21.

4. **Загальна сімейна тривожність.** Наявність сімейної напруги та тривоги діагностується при підсумовуванні по всім позиціям.

Після підрахунку балів за окремими шкалами обчислюється сума балів за узагальненою шкалою (вина + тривожність + напруженість), на підставі чого робиться висновок про рівень загальної сімейної тривожності.

4. Методика «Рольові очікування і домагання у шлюбі (РОД)» (автори О. Волкова, Г. Трапезникова)

За допомогою методики РОД визначають уявлення подружжя:

- про значущість у сімейному житті сексуальних стосунків, особистісної згуртованості чоловіка і дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів кожного з подружжя, господарсько-побутової сфери, моральної й емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнерів (ці показники, що відбивають основні функції сім'ї, утворюють шкалу сімейних цінностей — ШСЦ);

- про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною при виконанні сімейних функцій (ці показники утворюють шкалу рольових очікувань і домагань — ШРОД).

Приладдя.

Два набори по 36 карток з цупкого паперу (картону). На кожному картку наносять номер і текст тверджень набору. 4 картки-класифікатори з таким написом на кожній: “Цілком згодний”, “Загалом це правильно”, “Це не зовсім так”, “Це неправильно”.

Порядок роботи.

Подружжю пропонується самостійно ознайомитися з набором тверджень, що відповідають їхній статі, з такою письмовою інструкцією: “Шановний(а) пане (пані)! На запропонованих Вам картках наведені різні твердження про шлюб, сім'ю, стосунки чоловіка і дружини. Вам надано чотири картки з варіантами відповідей: “Цілком згодний”, “Загалом це правильно”, “Це не зовсім так”, “Це неправильно”. Уважно читаючи кожне твердження, розподіліть усі картки відповідно до цих чотирьох варіантів відповідей. Якщо Ви цілком поділяєте твердження, покладіть картку з цим твердженням під картку “Цілком згодний”; якщо вважаєте, що твердження правильне, але з невеликими застереженнями і доповненнями — під картку “Загалом це правильно”; якщо твердження здається Вам загалом неприйнятним, але з чимось Ви згодні — під картку “Це не зовсім так”; якщо категорично не згодні з твердженням — під картку “Це неправильно”. Розподіляючи картки з твердженнями на чотири групи, намагайтеся висловлювати особисту думку, а не ту, яка побутує серед близьких і друзів. Дякуємо за

участь у психологічному обстеженні ”. Після виконання подружжям завдання консультант реєструє відповіді чоловіка і дружини у протоколі консультаційного дослідження (див. форму 1).

Форма 1. Консультаційне дослідження сімейних цінностей

ПРОТОКОЛ

Прізвище, ім'я, по батькові _____

Вік _____

Сімейний стаж _____

Кількість дітей _____

Дата проведення заняття _____

Шкала сімейних цінностей	Номер картки	Оцінка балів	Номер картки	Оцінка балів	Загальний показник балів
1	2	3	4	5	6
1. Інтимно-сексуальна	1				
	2				
	3				
	$\Sigma=$				
2. Особистісна ідентифікація зі шлюбним партнером	4				
	5				
	6				
	$\Sigma=$				
3. Господарсько-побутова	7		22		
	8		23		
	9		24		
	$\Sigma=$		$\Sigma=$		
4. Батьківсько-виховна	10		25		
	11		26		
	12		27		
	$\Sigma=$		$\Sigma=$		
5. Соціальна активність	13		28		
	14		29		
	15		30		
	$\Sigma=$		$\Sigma=$		
6. Емоційно-психотерапевтична	16		31		
	17		32		
	18		33		
	$\Sigma=$		$\Sigma=$		
7. Зовнішня привабливість	19		34		
	20		35		
	21		36		
	$\Sigma=$		$\Sigma=$		

Інструкція.

Варіант відповіді “Цілком згодний ” оцінюється у 3 бали,

“Загалом це правильно ” — 2 бали, “Це не зовсім так ” — 1 бал, “Це неправильно ” — 0 балів. У протоколі консультант підсумовує бали за кожним показником ШСЦ. За двома першими показниками одержані результати будуть підсумковими. Їх переносять в останню графу протоколу. Підсумкові бали інших показників обчислюють як напівсуху балів за під шкалами “Рольові очікування ” і “Рольові домагання ”.

Інтерпретація шкали сімейних цінностей.

1. Значущість сексуальних стосунків у шлюбі. Високі оцінки (7–9 балів) означають, що чоловік (дружина) вважає сексуальну гармонію важливою умовою подружнього щастя; ставлення до дружини

(чоловіка) істотно залежить від оцінки її (його) як сексуального партнера. Низькі оцінки (менш як 3 бали) інтерпретуються як недооцінка сексуальних стосунків у шлюбі.

2. Установа чоловіка (дружини) на особистісну ідентифікацію зі шлюбним партнером: очікування спільності інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, способів проведення дозвілля. Низькі оцінки (менш як 3 бали) припускають установку на особисту автономію.

3. Установа чоловіка (дружини) на реалізацію господарсько-побутових функцій сім'ї.

Підшкала "Рольові очікування" відбиває ступінь очікування від партнера активного вирішення побутових питань. Чим вищі оцінки за цією під шкалою, тим більше вимог висуває чоловік (дружина) до участі іншого в організації побуту і більше значення мають господарсько-побутові вміння і навички партнера.

Підшкала "Рольові домагання" відбиває установки на власну активну участь у веденні домашнього господарства. Загальна оцінка цієї шкали є оцінкою чоловіком (дружиною) значущості побутової організації сім'ї

4. Ставлення чоловіка (дружини) до батьківських обов'язків. Підшкала "Рольові очікування" відбиває окресленість установок дружини (чоловіка) на активну батьківську позицію шлюбного партнера. Підшкала "Рольові домагання" відбиває орієнтацію чоловіка (дружини) на власні обов'язки щодо виховання дітей. Загальна оцінка цієї шкали є показником значущості для чоловіка (дружини) батьківських функцій. Чим вища оцінка шкали, тим істотніше значення має для чоловіка (дружини) роль батька (матері) і більшою мірою він (вона) вважає батьківство основною цінністю, що концентрує навколо себе життя сім'ї.

5. Установа чоловіка (дружини) на значущість зовнішньої соціальної активності (професійної, суспільної) для стабільності шлюбно-сімейних стосунків. Підшкала "Рольові очікування" відбиває ступінь орієнтації чоловіка (дружини) на те, що у шлюбного партнера мають бути великі професійні інтереси, він має відігравати активну суспільну роль. Підшкала "Рольові домагання" ілюструє вираженість власних професійних потреб дружини (чоловіка). Загальна оцінка шкали є показником значущості для чоловіка (дружини) поза сімейних інтересів, що становлять основні цінності у процесі міжособистісної взаємодії подружжя.

6. Установа чоловіка (дружини) на значущість емоційно-психотерапевтичної функції шлюбу. Підшкала "Рольові очікування" відбиває ступінь орієнтації чоловіка (дружини) на те, що шлюбний партнер візьме на себе роль емоційного лідера сім'ї в питаннях корекції психологічного клімату, надання моральної й емоційної підтримки, створення "психотерапевтичної атмосфери". Підшкала "Рольові домагання" ілюструє прагнення чоловіка(дружини) бути сімейним "психотерапевтом". Загальна оцінка шкали є показником значущості для чоловіка (дружини) взаємної моральної та емоційної підтримки членів сім'ї, орієнтації на шлюб як середовище, що сприяє психологічному розрядженню і стабілізації.

7. Установа чоловіка (дружини) на значущість зовнішнього вигляду, його відповідність стандартам, моді. Підшкала "Рольові очікування" відбиває бажання чоловіка (дружини) мати зовні привабливого партнера

Підшкала "Рольові домагання" ілюструє установку на власну привабливість, прагнення модно і красиво вдягатися. Загальна оцінка шкали є показником орієнтації дружини (чоловіка) на сучасні зразки зовнішнього вигляду.

Обробка й аналіз результатів. Передбачає три етапи.

1. Аналіз індивідуальних показників шкали сімейних цінностей, рольових очікувань і рольових домагань чоловіка (дружини), що відбувається на основі підрахунку балів у протоколі консультативного дослідження. У результаті консультант одержує такі дані:

- уявлення чоловіка (дружини) про ієрархію сімейних цінностей. Чим вищий бал за шкалою сімейних цінностей, тим більш значущою для чоловіка (дружини) є ця сфера життєдіяльності сім'ї;
- орієнтацію чоловіка (дружини) на активну рольову поведінку шлюбного партнера ("Рольові очікування"), на власну активну роль у сім'ї щодо реалізації сімейних функцій ("Рольові домагання").

2. Порівняльний аналіз уявлень про сімейні цінності та рольові установки чоловіка і дружини. Для цього складають табл. Д.1, за допомогою якої визначають ступінь узгодженості сімейних цінностей подружжя.

Узгодженість сімейних цінностей подружжя

Показник	Сімейна цінність						
	Інтимно-сексуальна	Особистісна ідентифікація	Господарсько-побутова	Батьківсько-виховна	Соціальна активність	Емоційно-психотерапевтична	Зовнішня привабливість
ШСЦч							
ШСЦд							
УСЦ							

Примітка. ШСЦч, ШСЦд — показники за шкалами сімейних цінностей відповідно чоловіка і дружини; УСЦ — показник узгодженості сімейних цінностей подружжя.

Узгодженість сімейних цінностей характеризується різницею балів показників шкали сімейних цінностей чоловіка і шкали сімейних цінностей дружини. Чим менша різниця, тим вищий ступінь узгодженості уявлень подружжя про найбільш значущі сфери життєдіяльності сім'ї. Якщо різниця не перевищує трьох балів, це свідчить про відсутність проблемних стосунків, а якщо різниця перевищує 7 балів, — про високий ступінь конфліктності стосунків.

3. Визначення ступеня ролі адекватності подружньої пари у п'яти сферах міжособистісної взаємодії в сім'ї (показники 3—7 ШСЦ). Для цього складають табл. Д.2, у якій роліва адекватність чоловіка дорівнюватиме різниці балів оцінок ролівих домагань дружини і ролівих очікувань чоловіка, а роліва адекватність дружини дорівнюватиме різниці балів оцінок ролівих домагань чоловіка і ролівих очікувань дружини. Чим менша різниця, тим більшою мірою роліва адекватність чоловіка (дружини) і, отже, орієнтація дружини (чоловіка) на особисте виконання певної функції відповідають установкам чоловіка (дружини) на активну роль шлюбного партнера в сім'ї.

Жіночий варіант

1. Настрій і самопочуття людини залежать від задоволення її сексуальних потреб.
2. Щастя у шлюбі залежить від сексуальної гармонії подружжя.
3. Сексуальні стосунки — головне у відносинах чоловіка і дружини.
4. Головне у шлюбі, щоб чоловік і дружина мали багато спільних інтересів.
5. Чоловік — це друг, що поділяє мої інтереси, думки, захоплення.
6. Чоловік — це насамперед друг, з яким можна поговорити про свої справи.
7. Найголовніша турбота чоловіка — забезпечити матеріальний добробут і побутовий комфорт сім'ї.
8. Чоловік має виконувати хатню роботу нарівні з дружиною.
9. Чоловік повинен уміти обслуговувати себе, а не чекати, що дружина візьме на себе всі турботи про нього.
10. Чоловік має ходити коло дітей не менше, ніж дружина.
11. Я хотіла б, щоб мій чоловік любив дітей.
12. Про чоловіка я роблю висновок, зважаючи на те, добрий чи поганий він батько.
13. Мені подобаються енергійні, ділові чоловіки.
14. Я дуже ціную чоловіків, які серйозно захоплені своєю справою.
15. Для мене дуже важливо, як оцінюють на роботі ділові і професійні якості мого чоловіка.
16. Чоловік повинен уміти створювати в сім'ї теплу, довірчу атмосферу.
17. Для мене головне, щоб мій чоловік добре розумів мене і сприймав такою, яка я є.

18. Чоловік — це насамперед друг, що уважно і турботливо ставиться домої х переживань, настрою, стану.

19. Мені подобається, коли мій чоловік красиво і модно вдягнений.
20. Мені подобаються показні, високорослі чоловіки.
21. Чоловік має виглядати так, щоб на нього було приємно подивитися.
22. Найважливіша турбота жінки — щоб у сім'ї всі були доглянуті.
23. Я завжди знаю, що потрібно купити для моєї сім'ї.
24. Я збираю корисні поради господарці: як готувати смачні страви, консервувати овочі, фрукти.
25. Головну роль у вихованні дитини завжди відіграє мати.
26. Я не боюся труднощів, пов'язаних з народженням і вихованням дитини.
27. Я люблю дітей і із задоволенням займаюся з ними.
28. Я прагну посісти гідне місце в житті.
29. Я хочу стати фахівцем.
30. Я пишаюся, коли мені доручають важку і відповідальну роботу.
31. Близькі друзі часто звертаються до мене за порадою, з проханням допомогти і підтримати.
32. Оточуючі часто звертаються до мене зі своїми бідами.
33. Я завжди щиро і зі співчуттям втішаю й опікую людей, які цього потребують.
34. Мій настрій багато в чому залежить від того, як я виглядаю.
35. Я люблю красиво одягатись, носити прикраси, користуватись косметикою.
36. Я надаю великого значення своєму зовнішньому вигляду.

Чоловічий варіант

1. Настрій і самопочуття людини залежать від задоволення її сексуальних потреб.
2. Щастя у шлюбі залежить від сексуальної гармонії подружжя.
3. Сексуальні стосунки — головне у відносинах чоловіка і дружини.
4. Головне у шлюбі, щоб у чоловіка і дружини було багато спільних інтересів.
5. Дружина — це друг, що поділяє мої інтереси, думки, захоплення.
6. Дружина — це насамперед друг, з яким можна поговорити про свої справи.
7. Найголовніша турбота дружини — годувати і доглядати всіх у сім'ї.
8. Жінка може впасти в мої очач, якщо вона добра господиня.
9. Жінка може пишатися собою, якщо вона хороша господиня.
10. Я хотів би, щоб моя дружина любила дітей.
11. Жінка, яка вважає за обтяжливе бути матір'ю, є неповноцінною.
12. Для мене головне в жінці, щоб вона була доброю матір'ю моїм дітям.
13. Мені подобаються ділові й енергійні жінки.
14. Я дуже ціную жінок, які серйозно захоплені своєю справою.
15. Для мене дуже важливо, як оцінюють на роботі ділові і професійні якості моєї дружини.
16. Дружина повинна насамперед створювати і підтримувати теплу, довірчу атмосферу в сім'ї.
17. Для мене головне, щоб моя дружина добре розуміла мене і сприймала таким, який я є.
18. Дружина — це насамперед друг, який уважно і турботливо ставиться домоїх переживань, настрою, стану.
19. Мені дуже подобається, коли моя дружина красиво і модно вдягнена.
20. Я дуже ціную жінок, що вміють красиво вдягатися.
21. Жінка має виглядати так, щоб на неї звертали увагу.
22. Я завжди знаю, що потрібно купити для моєї сім'ї.
23. Я люблю господарювати.
24. Я можу робити ремонт квартири, лагодити побутову техніку
25. Діти люблять грати зі мною, охоче спілкуються.
26. Я дуже люблю дітей і вмію з ними займатися.
27. Я брав би активну участь у вихованні своєї дитини, навіть якби ми з дружиною вирішили розлучитися.
28. Я прагну посісти гідне місце в житті.
29. Я хочу стати фахівцем.
30. Я пишаюся, коли мені доручають важку і відповідальну роботу.
31. Близькі і друзі часто звертаються до мене за порадою, з проханням допомогти і підтримати.

32. Оточуючі часто звертаються до мене зі своїми бідами.
33. Я завжди щиро і зі співчуттям втішаю й опікую людей, які цього потребують.
34. Мій настрій багато в чому залежить від того, як я виглядаю.
35. Я намагаюся вдягати те, що мені личить.
36. Я прискіпливо ставлюсь до крою костюма, фасону сорочок, кольору краватки.

4. Методика «Взаємодія подружжя в конфліктній ситуації» (Ю.Е.Альшиної, Л.Я.Гозмана, Е.М.Дубовської)

Аналіз існуючих робіт з проблем психології сім'ї дозволив авторам методики виділити вісім сфер сімейного життя, які найчастіше виступають причиною міжособистісних конфліктів подружжя.

1. Проблеми відносин з родичами і друзями.
2. Питання, пов'язані з вихованням дітей.
3. Проявлення подружжям прагнення до автономії.
4. Ситуації порушення рольових очікувань.
5. Ситуації неузгодженості норм поведінки.
6. Проявлення домінування подружжям.
7. Проявлення ревнощів подружжям.
8. Розбіжності у ставленні до грошей.

Параметрами для опису поведінки людини в ситуації конфлікту були обрані активність (або пасивність) в ситуації конфлікту, згода (або незгода) з партнером по взаємодії.

Методика є 32 вербально описані ситуації сімейної взаємодії, які носять конфліктний характер. Для відповіді випробуваним пропонується шкала можливих реакцій, в яку закладено дві ознаки: активність чи пасивність реакції і згоду або незгоду з чоловіком (тобто позитивність або негативність реакції).

Шкала сконструйована так, що один її полюс (лівий) складає активне вираження незгоди, потім йдуть пасивне вираження незгоди, нейтральна поведінка, пасивне вираження згоди і, нарешті, інший полюс (правий) становить активне вираження згоди. Відповідним значенням шкали приписуються числові еквіваленти від -2 до +2.

Інструкція

У відносинах між подружжям досить часто бувають непорозуміння, протиріччя, зіткнення інтересів. Нижче наводяться досить типові ситуації; такі (або майже такі ж) виникають в кожній родині. Бували вони, напевно, і у вас. Будь ласка, виберіть той варіант із запропонованих відповідей, який найбільшою мірою близький до того, як ви поведетеся в подібних ситуаціях. Не варто занадто довго замислюватися над вибором відповіді, так як в даному випадку не може бути відповідей «правильних» і «неправильних». Відзначте на відповідному аркуші номер того варіанта, який видався вам найбільш підходящим, і переходите до наступної ситуації. Усі відповіді будуть збережені в таємниці.

Шкала можливих реакцій методики «Взаємодія подружжя в конфліктній ситуації»

-2	-1	0	1	2
Категорично не згодна з тим, що чоловік робить і говорить в даній ситуації, активно заперечую йому і наполягаю на своєму	Чи не згодна з тим, що чоловік робить і говорить в даній ситуації, демонструю своє невдоволення, але уникаю відкритого обговорення	Нічого не задумую, не висловлюю свого ставлення, чекаю подальшого розвитку подій	В цілому згодна з тим, що чоловік робить і говорить, але не вважаю за необхідне відкрито висловлювати своє ставлення	Повністю згодна з тим, що чоловік робить і говорить в даній ситуації, активно підтримую його і схвалюю

Тестовий матеріал.

Піддослідним пропонуються типові для сімейних пар ситуації, на які необхідно відреагувати так, як у житті. При роботі з методикою необхідно використовувати два різних варіанти - для чоловіка і

дружини, так як загальний варіант може викликати незрозуміння і плутанину у респондента.

Текст методики

Варіант для жінок

1. Ви запросили своїх родичів у гості; чоловік, знаючи про це, несподівано пізно повернувся додому. Вас це засмутило, і після відходу гостей ви висловлюєте чоловікові своє засмучення, а він не може зрозуміти причини невдоволення. Ви ...

2. Чоловік вже багато разів обіцяв вам зробити дещо по дому, але як і раніше їм нічого не зроблено. Ви ...

3. Ви довго стояли в черзі в магазині; продавщиця весь час відволікалася, грубила покупцям. Коли підійшла ваша черга, чоловік, на ваш погляд, занадто різко почав розмовляти з нею. Ви неприємно здивовані його тоном. Ви ...

4. Вже пізно, дитині час лягати спати, але йому не хочеться, а чоловік все-таки намагається відправити його в ліжко. Ви втручаєтеся і дозволяєте дитині ще трохи пограти, кажучи, що завтра вихідний. Чоловік наполягає на своєму. Ви ...

5. Ви домовилися вихідний день провести разом будинку. Але несподівано вам зателефонували батьки і покликали до себе. Ви відразу ж почали збиратися. Чоловік незадоволений, що порушилися ваші спільні плани. Ви ...

6. У чоловіка поганий настрій, ви здогадуєтеся, що у нього неприємності на роботі, хоча він нічого не говорить. Ви намагаєтеся викликати його на розмову, але він йде від розмови. Ви ...

7. Ви з чоловіком запрошені на день народження друга, грошей на подарунок недостатньо, вам здається, що саме чоловік в цьому місяці витратив занадто багато. Ви ...

8. Ваша подруга ділиться з вами і вашим чоловіком своїми проблемами і переживаннями. Одне із зауважень чоловіка, на ваш погляд, випадає із загального тону розмови і образливо для співрозмовниці. Ви ...

9. Вам обом потрібно затриматися на роботі і нікому побути з дитиною. Ви вважаєте, що ваші справи важливіше і це повинен зробити чоловік, але він не погоджується. Ви ...

10. Ви почали ремонт квартири. Несподівано виявилось, що ця затія обійдеться дорожче, ніж ви припускали. Чоловік з самого початку ставився скептично до ваших планів, а тепер дуже сердитий на вас за непередбачені витрати. Ви ...

11. У вас є улюблене заняття. Чоловік радить долучити до цієї справи дитини. Ви ж вважаєте, що дитина буде вам заважати, а чоловік продовжує наполягати. Ви ...

12. Ви збираєтеся піти з дому у справах, а чоловік хоче з вами поговорити і незадоволений, що ви відмовляєтеся затриматися на кілька хвилин. Ви ...

13. З часів юності у вас залишилося багато друзів-чоловіків. Ви з задоволенням спілкуєтеся з ними, вони заходять до вас у гості. У чоловіка ці візити викликають невдоволення. Ви ...

14. Ви зайшли до чоловіка на роботу. Його не виявилось на місці, і, поки ви його чекали, вам явно вдалося завоювати симпатію його колег-чоловіків. Вас здивувала негативна реакція чоловіка. Ви ..

15. Вам здається, що чоловік періодично не так на те витрачає гроші. Ось він знову купив непотрібну, на ваш погляд, річ, але він вважає, що вона необхідна в будинку. Ви ...

16. Ви просите чоловіка допомогти дитині приготувати уроки, бо самі гірше знайомі з цим предметом, а чоловік продовжує займатися своїми справами і відсилає дитини до вас, кажучи, що йому ніколи. Ви ...

17. Останнім часом на роботі ви багато спілкуєтеся з одним з ваших колег. Ви часто телефонуйте один одному, згадуєте про нього в розмовах з чоловіком. Чоловікові це явно неприємно. Ви ...

18. Ви випадково зустріли свою стару приятельку, розговорилися з нею, і вона вмовила вас зайти до неї додому. Чоловік турбувався і, коли ви повернулися, висловив вам своє невдоволення. Ви ...

19. За кілька днів до зарплати знову виникла розмова про те, що грошей не вистачає. Чоловік вважає, що ви недостатньо робите для забезпечення родини. Ви ...

20. Ви провели вечір з новими друзями, які подобаються чоловікові, але вам не дуже симпатичні. На ваш погляд, з ними було нуднувато, але ви намагалися цього щ показувати, а по дорозі додому чоловік несподівано висловив вам свою незадоволеність тим, як ви вели себе з його друзями. Ви ...

21. Ваш чоловік збирається до своїх старих друзів у гості. Вам хотілося б піти з ним, але він не пропонує цього. Ви ...

22. У вас є улюблене захоплення, якому ви приділяєте вільний час. Чоловік не поділяє цього інтересу і навіть висловлює відкрите невдоволення. Ви ...

23. Чоловік покарав дитину, але вам здається, що провина не настільки серйозний, і ви починаєте грати з дитиною. Чоловік незадоволений цим. Ви ...

24. В гостях у друзів вас познайомили з привабливою жінкою. Ваш чоловік протягом усього вечора сидів з нею поруч, танцював і про щось жваво розмовляв. Вас це зачепило. Ви ...

25. Ви збиралися провести неділю вдома, але виявилось, що чоловік обіцяв друзям відвідати їх. Вам дуже не хочеться йти. Ви ...

26. Ви розповіли подрузі про ваших сімейних проблемах. Чоловік дізнався про це і був дуже незадоволений, бо вважає, що не варто розповідати всім і кожному про подібні речі. Ви ...

27. Чоловік вже давно просив вас зашити йому штани. Сьогодні він хотів надіти їх, але вони виявилися незашиті. Він висловлює своє невдоволення, незважаючи на те, що знає, що вам було ніколи. Ви ...

28. Знайомий вашої родини вже не в перший раз підвів вас, і ви вважаєте, що йому необхідно відкрито висловити своє невдоволення. Чоловік каже, що не варто надавати цьому великого значення. Ви ...

29. У вас поганий настрій, і вам хочеться поділитися з чоловіком своїми переживаннями і сумнівами. Ви намагаєтеся заговорити з ним, але він не помічає вашого стану і відповідає, що поговорити можна пізніше, а зараз йому ніколи. Ви ...

30. Приятель чоловіка подзвонив і попросив вас передати дещо чоловікові, як тільки той повернеться додому. У вас було багато справ, і ви згадали про це тільки пізно ввечері. Чоловік був дуже незадоволений і різко сказав, що ваша необов'язковість вже не в перший раз ставить його у незручне становище. Ви ...

31. Ввечері ви збиралися разом з чоловіком подивитися телевизор, проте ваші інтереси перетинаються - вам хочеться дивитися передачі за різними програма. Кожен з вас наполягає на своєму. Ви ...

32. Ви обговорюєте з друзями плани спільної відпустки. Чоловік несподівано починає виступати різко проти вашої пропозиції. Ви ...

Варіант для чоловіків

1. Ви запросили своїх родичів у гості; дружина, знаючи про це, несподівано пізно повернулася додому. Вас це засмутило, і після відходу гостей ви висловлюєте дружині своє засмучення, а вона не може зрозуміти причини невдоволення. Ви ...

2. Дружина давно обіцяла зробити дещо по будинку і знову нічого не зробила. Ви ...

3. Ви довго стояли в черзі в магазині; продавщиця весь час відволікалася, грубила покупцям. Коли підійшла ваша черга, дружина, на ваш погляд, занадто різко почала розмовляти з нею. Ви неприємно здивовані її тоном. Ви ...

4. Уже пізно, дитині пора лягати спати, йому дуже не хочеться, а дружина все-таки намагається відправити його в ліжко. Ви втручаєтеся і дозволяєте дитині пограти ще, кажучи, що завтра вихідний. Дружина наполягає на своєму. Ви ...

5. Ви домовилися вихідний день провести разом будинку. Але несподівано вам зателефонували батьки і покликали до себе. Ви відразу ж почали збиратися. Дружина залишилася незадоволена тим, що порушилися ваші спільні плани. Ви ...

6. У дружини поганий настрій, ви здогадуєтеся, що у неї неприємності на роботі, хоча вона нічого не говорить. Ви намагаєтеся викликати її на розмову, але вона йде від розмови. Ви ...

7. Ви з дружиною запрошені на день народження друга, а грошей на подарунок недостатньо. Вам здається, що саме дружина в цьому місяці витратила надто багато. Ви ...

8. Ваш друг ділиться з вами і вашою дружиною своїми проблемами і переживаннями. Одне із зауважень вашої дружини, на ваш погляд, випадає із загального тону розмови і образливо для співрозмовника. Ви ..

9. Вам обом потрібно затриматися на роботі і нікому побути з дитиною. Ви вважаєте, що ваші справи важливіше і це повинна зробити дружина, але вона не погоджується. Ви ...

10. Ви почали ремонт квартири. Несподівано виявилось, що ця затія обійдеться дорожче, ніж ви припускали. Дружина з самого початку ставилася скептично до ваших планів, а тепер дуже сердита на вас за непередбачені витрати. Ви ...

11. У вас є улюблене заняття, дружина радить долучити до цієї справи дитини. Ви ж вважаєте, що дитина буде вам заважати, дружина продовжує наполягати. Ви ...

12. Ви збираєтеся піти з дому у справах, а дружина хоче з вами поговорити і незадоволена, що ви відмовляєтеся затриматися хоча б на кілька хвилин. Ви ...

13. Ще з часів юності у вас залишилося багато друзів-жінок. Ви з задоволенням спілкуєтеся з ними, вони заходять до вас у гості. У дружини ці візити викликають невдоволення. Ви ...

14. Ви зайшли до дружини на роботу. Її не виявилось на місці, і, поки ви її чекали, вам явно вдалося завоювати симпатію її колег-жінок. Вас здивувала негативна реакція дружини. Ви ...

15. Вам здається, що дружина періодично не так на те витрачає гроші. Ось вона купила непотрібну, на ваш погляд, річ, але дружина вважає, що вона необхідна в будинку. Ви ...

16. Ви просите дружину допомогти дитині приготувати уроки, бо самі гірше знайомі з цим предметом, а вона продовжує займатися своїми справами і відсилає дитини до вас, кажучи, що їй ніколи. Ви ...

17. Останнім часом на роботі ви багато спілкуєтеся з однією з ваших співробітниць. Ви часто телефонуйте один одному, згадуєте про неї в розмовах з дружиною. Їй це явно неприємно. Ви ...

18. Ви випадково зустріли свого старого приятеля, розговорилися з ним, і він умовив вас зайти до нього додому. Ви пробули з ним весь вечір і пізно повернулися додому. Дружина турбувалася і, коли ви повернулися, висловила вам своє невдоволення. Ви ...

19. За кілька днів до зарплати знову виникла розмова про те, що грошей не вистачає. Дружина вважає, що ви недостатньо робите для забезпечення родини. Ви ...

20. Ви провели вечір з новими друзями, які подобаються дружині, але вам не дуже симпатичні. На ваш погляд, з ними було нудувато, але ви намагалися цього не показувати, а по дорозі додому дружина несподівано висловила невдоволення тим, як ви вели себе з її друзями. Ви ...

21. Ваша дружина збирається до своїх старих друзів у гості. Вам хотілося б піти з нею, але вона не пропонує цього. Ви ...

22. У вас є улюблене захоплення, якому ви приділяєте вільний час, дружина не розділяє цього інтересу, навіть висловлює відкрите невдоволення. Ви ...

23. Жена покарала дитину, але вам здається, що провина не настільки серйозний, і ви починаєте грати з дитиною. Дружина незадоволена цим. Ви ...

24. В гостях вас познайомили з цікавим чоловіком. Ваша дружина протягом усього вечора сиділа поруч з ним, танцювала тільки з ним і про щось жваво розмовляла. Вас це зачепило. Ви ...

25. Ви збираєтеся провести неділю вдома, але виявляється, що дружина обіцяла друзям відвідати їх. Вам дуже не хочеться йти. Ви ...

26. Ви розповіли одному про ваших сімейних проблемах, дружина дізналася про це і була дуже незадоволена, оскільки вважає, що не варто розповідати всім і кожному про подібні речі. Ви ...

27. Жінка давно просила вас полагодити праску. Сьогодні вона хотіла їм скористатися, але він виявився непочіненим. Вона висловлює вам свою незадоволеність, незважаючи на те, що знала, що вам було ніколи. Ви ...

28. Знайома вашої родини вже не в перший раз підвела вас, і ви вважаєте, що їй необхідно відкрито висловити своє невдоволення. Дружина каже, що не варто цьому надавати великого значення. Ви ...

29. У вас поганий настрій, і вам хочеться поділитися з дружиною своїми переживаннями і сумнівами. Ви намагаєтеся заговорити з нею, але вона не помічає вашого стану і відповідає, що поговорити можна пізніше, а зараз їй ніколи. Ви ...

30. Приятелька дружини подзвонила і попросила вас передати дещо дружині, як тільки та повернеться додому. У вас було багато справ, і ви згадали про це тільки пізно ввечері. Дружина була дуже незадоволена і різко сказала, що ваша необов'язковість вже не в перший раз ставить її в незручне становище. Ви ...

31. Ввечері ви збиралися разом з дружиною подивитися телевізор, проте ваші інтереси перетинаються - вам хочеться дивитися передачі за різними програмами. Кожен з вас наполягає на своєму. Ви ...

32. Ви обговорюєте з друзями плани спільної відпустки, і дружина несподівано починає різко виступати проти будь-якого вашого пропозиції. Ви ...

Ключ до методики

Усі ситуації групуються у вісім блоків (шкал). Крім того, ситуації можуть бути розділені на дві групи по підставі «винного в конфлікті». Слово «вина» автори методики беруть у лапки, тому що мова йде не про реальну винності в конфлікті (яку часто взагалі важко виявити), а про привід до сварки.

У ситуаціях № 4, 5, 9, 10, 11, 13, 14, 17, 18, 19, 22, 23, 26, 27, 30, 31 більшою мірою у виникненні конфлікту «винен» той чоловік, який працює з методикою, а в ситуаціях № 1, 2, 3, 6, 7, 8, 12, 15, 16, 20, 21, 24, 25, 28, 29, 32 такий привід дав його чоловік (дружина).

Результати методики отримують шляхом розрахунку загального індексу (середнє арифметичне відповідей за всіх ситуацій методики), а також приватних індексів по блоках (середнє арифметичне по кожному блоку).

Значення індексів змінюються в інтервалі від -2 до +2. Негативне значення індексів говорить про «негативні» реакції респондента в конфліктних ситуаціях, позитивне - про «позитивних» реакціях. Значення в діапазоні від -1 до +1 підкреслюють пасивний характер поведінки випробуваного в сімейних конфліктах, а близькі до +2 або до -2 - про активну позицію в даних ситуаціях. Отримані дані дають можливість говорити і про загальний рівень конфліктності в парі. Чим ближче значення загального індексу до -2, тим більше конфліктний характер носить взаємодія подружжя. Результати, отримані за допомогою даної методики, дають можливість охарактеризувати обстежувану сім'ю по ряду параметрів: найбільш конфліктогенним сфери сімейних відносин, ступінь згоди (або незгоди) в ситуаціях конфлікту, рівень конфліктності в парі. Ці характеристики сім'ї в конфліктній ситуації можуть бути корисні як у дослідженнях різних сторін подружніх взаємин, так і при діагностиці сім'ї з метою консультування та подальшої корекції.

Блоки (шкали) методики «Взаємодія подружжя в конфліктній ситуації»

Назва блоку	N ° ситуації
1. Відносини з родичами і друзями	1, 5, 8, 20
2. Виховання дітей	4, 11, 16, 23
3. Прояв автономії одним з подружжя	6, 18, 21, 22
4. Порушення рольових очікувань	2, 12, 27, 29
5. Неузгодженість норм поведінки	3, 26, 28, 30
6. Прояв домінування одним з подружжя	9, 25, 31, 32
7. Прояв ревнощів	13, 14, 17, 24
8. Розбіжності у ставленні до грошей	7, 10, 15, 19

Лабораторна робота №4-5.

1. Методика «Опитувальник сімейної взаємодії» АСВ (автори Е.Ейдеміллер, В.Юстіцік)

Так, за допомогою *опитувальника АСВ виявляють особливості порушення процесу виховання в сім'ї* за такими ознаками:

- рівень протекції (ступінь зайнятості батьків вихованням дитини), для характеристики якого використовують дві шкали — гіперпротекція (Г+) і гіпопротекція (Г-);
- ступінь задоволення потреб дитини, що передбачає можливість двох відхилень — потурання потребам (шкала П+) та їх ігнорування (П-);
- кількість і якість вимог до дитини в сім'ї, що виявляються,
 - по-перше, у вигляді обов'язків дитини (відповідні відхилення зафіксовані у шкалах надмірності вимог-обов'язків В+ і недостатності вимог-обов'язків В-),
 - по-друге, у заборонах, що встановлюють неприйнятні зразки поведінки дитини, які визначають ступінь її самостійності (шкали надмірності вимог З+ і недостатності вимог З-),
 - по-третє, у санкціях, покараннях за порушення дитиною вимог (шкали надмірності санкцій, жорстокого поводження С+ і мінімальності санкцій, орієнтації на заохочення С-);

- нестійкість стилю виховання, тобто різка зміна стилю, прийомів виховання (шкала Н).

Аналіз поєднань перелічених ознак виховання дає змогу виявити стилі виховання, що несприятливо позначаються на розвитку особистості дитини

За допомогою опитувальника **АСВ** виявляють психологічні причини відхилень у сімейному вихованні, спричинені насамперед особистісними проблемами батьків, що розв'язуються за рахунок дитини:

- розширення сфери батьківських почуттів (шкала РБП), що найчастіше спостерігається тоді, коли подружні стосунки з певних причин (невідповідність характерів, розлучення, смерть) порушуються і від дитини вимагається задовольняти хоча б частину потреб (у прихильності і частково, як правило, на неусвідомлюваному рівні — еротичних потреб);
- стимулювання проявів дитячих якостей у підлітка (шкала ПДЯ), що призводить до розвитку психічного інфантилізму дитини;
- виховна невпевненість батьків (шкала ВН), коли батьки (як правило, із психастеничними рисами особистості) потурають дитині, поступаючись їй практично в усьому, відтворюючи стиль взаємин у прабатьківській сім'ї;
- фобія втрати дитини (шкала ФВ) — перебільшення "тендітності", хворобливості дитини;
- недорозвиненість батьківських почуттів (шкала НБП), що зумовлюють емоційне відторгнення, жорстоке поводження з дитиною;
- проекція на дитину власних небажаних якостей (шкала ПНЯ), що супроводжується характерним прагненням у будь-якому вчинку дитини виявити "істинну" (погану) причину — ті якості, з якими батьки неусвідомлено не можуть примиритися в собі;
- винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання (шкала ВК), характерним проявом якого є вираження невдоволення виховними методами іншого (з позиції "хто правий?");
- зрушення в установках батьків до дитини залежно від її статі (шкали переваги чоловічих якостей ПЧЯ і переваги жіночих якостей ПЖЯ), коли спостерігається неусвідомлюване не прийняття дитини іншої статі.

Дослідник Е. Ейдемиллер зазначає на необхідності не тільки встановити причини неадекватного ставлення батьків до дитини, а й місце цієї причини в сукупності відносин у сім'ї. У цьому разі, на його думку, доцільно використовувати проективні методики "Сімейна генограма" і "Сімейна соціограма", спрямовані на виявлення особливостей характеру взаємин членів сім'ї.

Опитувальник «Аналіз сімейних взаємовідносин» АСВ

(Е. Ейдемиллер, В. Юстицькіс)

Для батьків дітей у віці 3 - 10 років

Шановний батько! Пропонований Вам опитувач містить твердження про виховання дітей. Твердження пронумеровані. Такі ж номери є в "Бланке для відповідей".

Читайте по черзі затвердження опитувача. Якщо Ви загалом згодні з ними, то на "Бланке для відповідей" обведіть гуртком номер твердження. Якщо Ви загалом не згодні - закресліть цей же номер у бланку. Якщо дуже важко вибрати, то поставте на номері знак питання. Старайтеся, щоб таких відповідей було не більше 5.

У опитувачі немає "неправильних" або "правильних" тверджень. Відповідайте так, як Ви самі думаєте. Цим Ви допоможете психологові в роботі з Вами.

На затвердження, номери яких виділені в опитувачі курсивом, батьки можуть не відповідати.

1. Усе, що я роблю, я роблю заради мого сина (дочки).
2. У мене часто бракує часу позайматися з сином (дочкою) - поспілкуватися, пограти.
3. Мені доводиться дозволяти моїй дитині такі речі, які не дозволяють багато інших батьків.
4. Не люблю, коли син (дочка) приходять до мене з питаннями. Краще, щоб здогадався сам (сама).
5. Наша дитина має більше обов'язків - в догляді за собою, підтримці порядку, чим більшість дітей його віку.
6. Мою дитину дуже важко змусити що-небудь зробити, чого він не любить.
7. Завжди краще, якщо діти не думають про те, чи правильно поступають їх батьки.
8. Мій син (дочка) легко порушує заборони.
9. Якщо хочеш, щоб твій(я) син (дочка) став(а) людиною, не залишай безкарним жодного його (її) поганого вчинку.

10. Якщо тільки можливо, намагаюся не карати сина (дочка).
11. Коли я у хорошому настрої, нерідко прощаю своєму синові (дочки) те, за що в інший час покарав би.
12. Я люблю свого сина (дочку) більше, ніж люблю (любила) чоловіка.
13. Молодші діти мені подобаються більше, чим старші.
14. Якщо мій син (дочка) довго упирається або злиться, у мене буває почуття, то я поступив(а) по відношенню до нього (її) неправильно.
15. У нас довго не було дитини, хоча ми її дуже чекали.
16. Спілкування з дітьми, загалом, важка справа.
17. У мого сина (дочки) є деякі якості, які виводять мене з себе.
18. Виховання мого сина (дочки) йшло б набагато краще, якби мій(я) чоловік (дружина) не заважав би мені.
19. Більшість чоловіків легковажніша, ніж жінки.
20. Більшість жінок легковажніша, ніж чоловіки.
21. Мій син (дочка) для мене найголовніше в житті.
22. Часто буває, що я не знаю, що робить в даний момент моя дитина.
23. Якщо іграшка дитині подобається, я куплю її, скільки б вона не коштувала.
24. Мій син (дочка) нетямущий(а). Легше самому двічі зробити, чим один раз пояснити йому (їй).
25. Моєму синові (дочки) нерідко доводиться (чи доводилося раніше) наглядати за молодшим братом (сестрою).
26. Нерідко буває так: нагадую, нагадую синові (дочки) зробити що-небудь, а потім плюну і зроблю сам(а).
27. Батьки ні в якому разі не повинні допускати, щоб діти помічали їх слабкості і недоліки.
28. Мій син (дочка) сам(а) вирішує, з ким йому (їй) грати.
29. Діти повинні не лише любити своїх батьків, але і боятися їх.
30. Я дуже рідко лаю сина (дочка).
31. У нашій суворості до сина (дочки) бувають великі коливання. Іноді ми дуже строгі, а іноді усе дозволяємо.
32. Ми з дитиною розуміємо один одного краще, ніж ми з чоловіком.
33. Мене засмучує, що мій син (дочка) занадто швидко стає дорослим.
34. Якщо дитина упирається, тому що погано себе почуває, краще всього зробити так, як він хоче.
35. Моя дитина росте слабкою і хворобливою.
36. Якби у мене не було дітей, я б добився (добилася) в житті набагато більшого.
37. У мого сина (дочки) є недоліки, які не виправляються, хоча я наполегливо з ними борюся.
38. Нерідко буває, що коли я караю мого сина (дочка), мій чоловік (дружина) тут же починає докоряти мені в зайвій суворості і утішати його (її).
39. Чоловіки більше схильні до подружньої зради, ніж жінки.
40. Жінки більше схильні до подружньої зради, ніж чоловіки.
41. Турботи про сина (дочки) займають велику частину мого часу.
42. Мені багато разів довелося пропустити батьківські збори.
43. Прагну до того, щоб моя дитина була забезпечена краще, ніж інші діти.
44. Якщо побути в товаристві мого сина (дочки), можна сильно втомитися.
45. Мені часто доводилося давати моєму синові (дочки) важкі для його (її) віку доручення.
46. Моя дитина ніколи не прибирає за собою іграшки.
47. Головне, чому батьки можуть навчити своїх дітей - це слухатися.
48. Моя дитина сама вирішує, скільки, чого і коли йому є.
49. Чим більш суворо батьки до дитини, тим краще для нього.
50. За характером я - м'яка людина.
51. Якщо моєму синові (дочки) щось від мене потрібне, він(а) намагається вибрати момент, коли я у хорошому настрої.
52. Коли я думаю про те, що коли-небудь мій син (дочка) виросте і я буду йому (їй) не потрібна, у мене псується настрій.
53. Чим старше діти, тим важче мати з ними справу.
54. Найчастіше упертість дитини буває викликана тим, що батьки не уміють до нього підійти.
55. Я постійно переживаю за здоров'я сина (дочки).

56. Якби у мене не було дітей, моє здоров'я було б набагато краще.
57. Деякі дуже важливі недоліки мого сина (дочки) наполегливо не зникають, незважаючи на усі заходи.
58. Мій син (дочка) недолюблює мого чоловіка.
59. Чоловік гірше уміє розуміти почуття іншої людини, ніж жінка.
60. Жінка гірше уміє зрозуміти почуття іншої людини, ніж чоловік.
61. Заради мого сина (дочки) мені від багато чого в житті припало і доводиться відмовлятися.
62. Батьки, які надто багато метушаться навколо своїх дітей, викликають у мене роздратування.
63. Я витрачаю на мого сина (дочка) значно більше грошей, чим на себе.
64. Не люблю, коли син (дочка) щось просить. Сам(а) краще знаю, чого йому (їй) більше потрібно.
65. У мого сина (дочки) важче дитинство, ніж у більшості його (її) товаришів.
66. Удома мій син (дочка) робить тільки те, що йому (їй), хочеться, бо, що потрібно.
67. Діти повинні поважати батьків більше, ніж усіх інших людей.
68. Якщо моя дитина не спить, коли йому належить, я не наполягаю.
69. Я більш суворо відношуся до свого сина (дочки), чим інші батьки до своїх дітей.
70. Від покарань мало пугтю.
71. Члени нашої сім'ї неоднаково строгі з сином (дочкою). Одні балують, інші, навпаки, - дуже строгі.
72. Мені б хотілося, щоб мій син (дочка) не любив нікого, окрім мене.
73. Мені подобаються маленькі діти, тому не хотів(а) б, щоб він(а) занадто швидко дорослішав(а).
74. Часто я не знаю, як правильно поступити з моїм сином (дочкою).
75. У зв'язку з поганим здоров'ям сина (дочки) нам доводиться йому (їй) багато що дозволяти.
76. Виховання дітей - важка і невдячна праця. Їм віддаєш усе, а натомість не отримуєш нічого.
77. З моїм сином (дочкою) мало допомагає добре слово. Єдине, що на нього діє - це постійні строгі покарання.
78. Мій чоловік (дружина) намагається настроїти сина (дочка) проти мене.
79. Чоловіки частіші, ніж жінки, діють безрозсудно, не обдумавши наслідків.
80. Жінки частіші, ніж чоловіки, діють безрозсудно, не обдумавши наслідків.
81. Я увесь час думаю про мого сина (дочки), про його справи, здоров'я і так далі
82. Так повелося, що про дитину я згадую, якщо він що-небудь натворив або з ним що-небудь сталося.
83. Мій син (дочка) уміє добитися від мене того, чого він хоче.
84. Мені більше подобаються тихі і спокійні діти.
85. Намагаюся якомога раніше привчити дитину допомагати по будинку.
86. У мого сина (дочки) мало обов'язків по будинку.
87. Навіть якщо діти упевнені, що батьки неправі, вони повинні робити так, як говорять батьки.
88. У нашій сім'ї так прийнято, що дитина робить, що хоче.
89. Бувають випадки, коли краще покарання - ремінь.
90. Багато недоліків в поведінці моєї дитини пройдуть самі собою з віком.
91. Коли наш син (дочка) щось натворить, ми боремося за нього (її). Якщо усе тихо, ми знову залишаємо його (її) в спокої.
92. Якби мій син не був би моїм сином, а я була б помолодша, то напевно в нього закохалася б.
93. Мені цікавіше говорити з маленькими дітьми, чим з великими.
94. У недоліках мого сина (дочки) винен(а) я сам(а), тому що не умів(а) його (її) виховувати.
95. Тільки завдяки нашим величезним зусиллям син (дочка) залишився жити.
96. Нерідко заздрю тим, хто живе без дітей.
97. Якщо надати моєму синові (дочки) свободу, він(а) негайно використовує це на шкоду собі або що оточує.
98. Нерідко буває, що якщо я говорю синові (дочки) одне, то чоловік (дружина) спеціально говорить навпаки.
99. Чоловіки частіші, ніж жінки, думають тільки про себе.
100. Жінки частіші, ніж чоловіки, думають тільки про себе.
101. Я витрачаю на сина (дочка) більше сил і часу, чим на себе.
102. Я досить мало знаю про справи сина (дочки).
103. Бажання мого сина (дочки) - для мене закон.

104. Мій син дуже любить спати зі мною.
105. У мого сина (дочки) поганий шлунок.
106. Батьки потрібні дитині лише доки він не виріс. Потім він все рідше згадує про них.
107. Заради сина (дочки) я пішов би на будь-яку жертву.
108. Моєму синові (дочки) треба приділяти значно більше часу, чим я можу.
109. Мій син (дочка) уміє бути таким милим, що я йому усе прощаю.
110. Мені б хотілося, щоб син одружився пізніше, після 30 років.
111. Руки і ноги мого сина (дочки) часто бувають дуже холодними.
112. Більшість дітей - маленькі егоїсти. Вони зовсім не думають про здоров'я і почуття своїх батьків.
113. Якщо не віддавати моєму синові (дочки) увесь час і сили, то усе може погано закінчитися.
114. Коли усе благополучно, я менше всього цікавлюся справами сина (дочки).
115. Мені дуже важко сказати своїй дитині "Ні".
116. Мене засмучує, що мій син усе менш потребує мене.
117. Здоров'я мого сина (дочки) гірше, ніж у більшості інших дітей.
118. Багато дітей випробовують занадто мало вдячність по відношенню до батьків.
119. Мій син (дочка) не може обходитися без моєї постійної допомоги.
120. Велику частину свого часу син (дочка) проводить зовні удома - в яслах, дитячому саду, у родичів.
121. У мого сина (дочки) цілком вистачає часу на ігри і розваги.
122. Окрім мого сина мені більше ніхто на світі не потрібний.
123. У мого сина (дочки) переривчастий і неспокійний сон.
124. Нерідко думаю, що я дуже рано одружився (вийшла заміж).
125. Усе, чому навчилася моя дитина до теперішнього часу, сталося тільки завдяки моїй постійній допомозі.
126. Справами сина (дочки) в основному займається мій чоловік (дружина).
127. Я не можу згадати, коли востаннє відмовив(а) своїй дитині в купівлі якої-небудь речі (морозиво, цукерки, "пепси" і так далі).
128. Мій син говорив мені - виросту, одружуся на тобі, мама.
129. Мій син (дочка) часто хворіє.
130. Сім'я не допомагає, а ускладнює моє життя.

П. І. П. _____

Прізвище і ім'я сина (дочки) _____

Скільки йому (їй) років? _____

Хто заповнював (батько, мати, інший вихователь) _____

Бланк для ответов опросника АСВ

Номера вопросов и ответы								Названия шкал	Диагностические значения
1		21		41		61		Г+	7
2		22		42		62		Г-	8
3		23		43		63		У+	8
4		24		44		64		У-	4
5		25		45		65		Т+	4
6		26		46		66		Т-	4
7		27		47		67		З+	4
8		28		48		68		З-	3
9		29		49		69		С+	4
10		30		50		70		С-	4
11		31		51		71		Н	5
12		32		52		72		РРЧ	6
13		33		53		73		ПДК	4
14		34		54		74		ВН	5
15		35		55		75		ФУ	6
16		36		56		76		НРЧ	7
17		37		57		77		ПНК	4
18		38		58		78		ВК	4
19		39		59		79		ПЖК	4
20		40		60		80	100	ПМК	4
101		107		113		119	125	Г+	
102		108		114		120	126	Г-	
103		109		115		121	127	У+	
104		110		116		122	128	РРЧ	
105		111		117		123	129	ФУ	

Обробка результатів проводиться таким чином. На бланку реєстрації відповідей номери цих відповідей розташовані так, що номери, що відносяться до однієї шкали, розташовані в одному рядку. Це дає можливість швидкого підрахунку балів за кожною шкалою. Для цього треба підрахувати число обведених номерів. За вертикальною рисою на бланку реєстрації відповідей вказано (ДЗ) для кожної шкали. Якщо число балів досягає або перевищує ДЗ, то у обстежуваного батька діагностується той або інший тип виховання. Букви за вертикальною рисою - це вживані в цих методичних рекомендаціях скорочені назви шкал. Назви деяких шкал підкреслені. Це означає, що до результату по горизонтальному рядку (набраному числу балів) потрібно додати результат за додатковою шкалою, що знаходиться в нижній частині бланка, під горизонтальною рисою і позначеною тими ж буквами, що і основна.

1. Рівень протекції в процесі виховання

Йдеться про те, скільки сил, уваги, часу приділяють батьки при вихованні дитини. Спостерігаються два рівні протекції : надмірна (гіперпротекція) і недостатня (гіпопротекція).

Гіперпротекція (шкала Г+). При гіперпротекції батьки приділяють дитині у край багато часу, сил і уваги, і виховання його стало центральною справою їх життя. Типові висловлювання таких батьків використані при розробці справжньої шкали.

Гипопротекція (шкала Г-). Ситуація, при якій дитина або підліток виявляється на периферії уваги батька, 1.0 його "не доходять руки", батьку не "до нього". Дитина часто випадає у них із виду. За нього беруться лише час від часу, коли трапляється щось серйозне.

2. Міра задоволення потреб дитини

Йдеться про те, якою мірою діяльність батьків націлена на задоволення потреб дитини як матеріально-побутових (у живленні, одязі, предметах розваги), так і духовних - передусім в спілкуванні з батьками, в їх любові і увазі. Ця риса сімейного виховання принципово відрізняється від рівня протекції, оскільки характеризує не міру зайнятості батьків вихованням дитини, а міра задоволення його потреб. Так зване "спартанське виховання" є прикладом високого рівня протекції, оскільки батько багато займається вихованням, і низького рівня задоволення потреб дитини. У ступені задоволення потреб можливі два відхилення:

Потурання (шкала У+). Про потурання ми говоримо в тих випадках, коли батьки прагнуть до максимального і некритичного задоволення будь-яких потреб дитини або підлітка. Вони "балуєть" його. Будь-яке його бажання для них - закон. Пояснюючи необхідність такого виховання, батьки наводять аргументи, що є типовою раціоналізацією - "слабкість дитини", його винятковість, бажання дати йому те, чого був сам позбавлений свого часу батьками, що дитина росте без батька і так далі. Типові висловлювання приведені в шкалі У+. При потуранні батьки несвідомо проєктують на дітей свої раніше незадоволені потреби і шукають способи замісного задоволення їх за рахунок виховних дій.

Ігнорування потреб дитини (шкала У-). Цей стиль виховання протилежний до потурання і характеризується недостатнім прагненням батька до задоволення потреб дитини. Частіше страждають при цьому духовні потреби, особливо потреба в емоційному контакті, спілкуванні з батьком.

3. Кількість і якість вимог до дитини в сім'ї

Вимоги до дитини - невід'ємна частина виховного процесу. Вони виступають, по-перше, у вигляді обов'язків дитини, тобто в тих завданнях, які він виконує, - навчання, догляд за собою, участь в організації побуту, допомогу іншим членам сім'ї. По-друге, це вимоги-заборони, що встановлюють, чого дитина не повинна робити. Нарешті, невиконання вимог дитиною, може спричинити застосування санкцій з боку батьків від м'якого засудження до суворих покарань.

Форми порушень системи вимог до дитини різні, тому висловлювання батьків, що відбивають їх, представлені в цілому ряду шкал : Т+, Т-, 3+, 3-; 3+, 3-.

Надмірність вимог-обов'язків (шкала Т+). Саме ця якість лежить в основі типу негармонійного виховання "підвищена моральна відповідальність". Вимоги до дитини в цьому випадку дуже великі, непомірні, не відповідають його можливостям і не лише не сприяють повноцінному розвитку його особистості, але навпроти, представляють ризик психотравматизації.

Недостатність вимог-обов'язків дитини (шкала Т-). В цьому випадку дитина має мінімальну кількість обов'язків в сім'ї. Ця особливість виховання проявляється у висловлюваннях батьків про те, як важко притягнути дитину до якої-небудь справи по будинку.

Вимоги-заборони, тобто вказівки на те, що дитині не можна робити, визначають передусім міру самостійності його, можливість самому вибирати спосіб поведінки. І тут можливі дві міри відхилення : надмірність і недостатність вимог-заборон.

Надмірність вимог-заборон (шкала 3+). Такий підхід може лежати в основі типу негармонійного виховання "домінуюча гіперпротекція". У цій ситуації дитині "усе не можна". Йому пред'являється величезна кількість вимог, що обмежують його свободу і самостійність. У стеничних дітей і підлітків таке виховання форсує виникнення реакцій опозиції і емансипації, у менш стеничних зумовлює розвиток рис сенситивною і тривожно-недовірливою (психастенической) акцентуації. Типові висловлювання батьків відбивають їх страх перед будь-якими проявами самостійності дитини. Цей страх проявляється в різкому перебільшенні наслідків, до яких може привести хоч би незначне порушення заборон, а також в прагненні подавити самостійність думки дитини.

Недостатність вимог-заборон до дитини (шкала 3-). В цьому випадку дитині "усе можна". Навіть якщо і існують які-небудь заборони, дитина або підліток легко їх порушує, знаючи, що з нього ніхто не запитає. Він сам визначає круг своїх друзів, час їжі, прогулянок, свої заняття, час повернення увечері, питання про паління і про вживання спиртних напоїв. Він ні за що не звітує перед батьками. Батьки при цьому не хочуть або не можуть встановити які-небудь рамки в його поведінці. Це виховання стимулює розвиток гіпертимного типу особи у підлітка і, особливо, нестійкого типу.

Надмірність санкцій (тип виховання "жорстоке поводження"). Для цих батьків характерна прихильність до застосування строгих покарань, надмірне реагування навіть на незначні порушення

поведінки. Типові висловлювання батьків відбивають їх переконання в корисності для дітей і підлітків максимальної суворості (див. шкалу 3+).

Мінімальність санкцій (шкала 3-). Ці батьки вважають за краще обходитися або зовсім без покарань, або застосовують їх украй рідко. Вони сподіваються на заохочення, сумніваються в результативності будь-яких покарань.

4. Нестійкість стилю виховання (шкала Н).

Під таким вихованням ми розуміємо різку зміну стилю прийомів, що є переходом від дуже строгого до ліберального і потім, навпаки, перехід від значної уваги до дитини до емоційного відкидання його батьками.

Нестійкість стилю виховання, на думку До. Леонгарда, сприяє формуванню таких рис вдачі як упертість, схильність протистояти будь-якому авторитету, і є нерідкою ситуацією в сім'ях дітей і підлітків з відхиленнями характеру.

Батьки, як правило, визнають факт незначних коливань у вихованні дитини, проте недооцінюють розмах і частоту цих коливань.

Поєднання різних відхилень у вихованні. Можлива досить велика кількість поєднань перерахованих рис сімейного виховання. Проте особливо важливе значення з точки зору аналізу причин відхилення характеру, а також виникнення неспсихотичних психогенних порушень поведінки, неврозів і неврозоподібних станів мають наступні стійкі поєднання.

Стійкі поєднання різних рис виховання є типом негармонійного виховання.

Потураюча гіперпротекція (поєднання рис, відбитих в шкалах Г+, У+, при Т-, 3-, 3-). Дитина знаходиться в центрі уваги сім'ї, яка прагне до максимального задоволення його потреб. Цей тип виховання сприяє розвитку демонстративних (истероидних) і гипертимних біс особи у підлітка.

Домінуюча гіперпротекція (Г+, У±, Т±, 3+, 3±). Дитина також в центрі уваги батьків, які віддають йому багато сил і часу, проте, в той же час, позбавляють його самостійності, ставлячи численні обмеження і заборони. У гипертимних підлітків такі заборони посилюють реакцію емансипації і обумовлюють гострі афективні реакції екстрапунитивного типу. При тривожно-недовірливому (психастеническом), сенситивному, астенічному типах акцентуації особи домінуюча гіперпротекція посилює астенічні риси.

Підвищена моральна відповідальність (Г+, У-, Т+). Цей тип виховання характеризується поєднанням високих вимог до дитини зі зниженою увагою до його потреб. Стимулює розвиток рис тривожно-недовірливої (психастенической) акцентуації особи.

Емоційне відкидання (Г-, У-, Т±, 3±, 3±). У крайньому варіанті - це виховання за типом "Попелюшки". У основі емоційного відкидання лежить усвідомлюване або, частіше, неусвідомлюване ототожнення батьками дитини з якими-небудь негативними моментами у власному житті. Дитина в цій ситуації може відчувати себе перешкодою в житті батьків, які встановлюють в стосунках з ним велику дистанцію. Емоційне відкидання формує і посилює риси інертно-імпульсивної (епилептоидной) акцентуації особи і епилептоидной психопатії, веде до декомпенсації і формування невротичних розладів у підлітків з емоційно-лабільною і астенічною акцентуацією.

Перевага дитячих якостей (шкала ГДК). Обумовлюване порушення виховання - потураюча гіперпротекція. В цьому випадку у батьків спостерігається прагнення ігнорувати повзрослення дітей, стимулювати у них збереження таких дитячих якостей, як безпосередність, наївність, грайливість. Для таких батьків підліток все ще "маленький".

Виховна невпевненість батька (шкала ВН). Обумовлюване порушення виховання - потураюча гіперпротекція, або просто знижений рівень вимог. Виховну невпевненість батька можна було б назвати "слабким місцем" особи батька. В цьому випадку відбувається перерозподіл влади в сім'ї між батьками і дитиною (підлітком) на користь останнього. Батько йде "на повіді у дитини, поступається навіть в тих питаннях, в яких поступатися, на його ж думку, ніяк не можна. Це відбувається тому, що підліток зумів знайти до свого батька підхід, намацав його "слабке місце" і домагається для себе в цій ситуації "мінімум вимог - максимум прав".

Фобія втрати дитини (шкала ФЕ). Обумовлюване порушення виховання - потураюча або домінуюча гіперпротекція. "Слабке місце" - підвищена невпевненість, боязнь помилитися, перебільшені уявлення про "крихкість" дитини, його хворобливості і так далі

Інше джерело - перенесені дитиною важкі захворювання, якщо вони були тривалими. Відношення батьків до дитини або підлітка формувалося під впливом страху втрати його. Цей страх примушує

батьків тривожно прислухатися до будь-яких побажань дитини і поспішати задовольнити їх (потураюча гіперпротекція), в інших випадках - дріб'язково опікати його (домінуюча гіперпротекція).

Нерозвиненість батьківських почуттів (шкала НБП). Обумовлені порушення виховання - гіпопротекція, емоційне відкидання, жорстоке поводження. Адекватне виховання дітей і підлітків можливо лише тоді, коли батьками рухають які-небудь досить сильні мотиви: почуття обов'язку, симпатія, любов до дитини, потреба "реалізувати себе" в дітях, "продовжити себе".

Слабкість, нерозвиненість батьківських почуттів нерідко зустрічається у батьків підлітків з відхиленнями особового розвитку. Проте, це явище дуже рідко ними усвідомлюється, а ще рідше признається як таке. Зовні воно проявляється в небажанні мати справу з дитиною (підлітком), в поганій переносимості його суспільства, поверхневості інтересу до його справ.

Причиною нерозвиненості батьківських почуттів може бути відкидання самого батька в дитинстві його батьками, те, що він сам свого часу не випробував батьківського тепла.

Проекція на дитину власних небажаних якостей (шкала ПНК). Обумовлені порушення виховання - емоційне відкидання, жорстоке поводження. Причиною такого виховання нерідко буває те, що в дитині батько як би бачить риси вдачі, які відчуває, але не визнає в самому собі. Це можуть бути: агресивність, схильність до ліні, потяг до алкоголю, ті або інші схильності, негативізм, протестні реакції, нестриманість і так далі. Ведучи боротьбу з такими ж, істинними або уявними, якостями дитини, батько (найчастіше, батько) отримує з цього емоційну вигоду для себе. Боротьба з небажаною якістю в кімсь іншому допомагає йому вірити, що у нього цієї якості немає. Батьки багато і охоче говорять про свою непримиренну і постійну боротьбу з негативними рисами і слабкостями дитини, про заходи і покарання, які вони у зв'язку з цим застосовують. У висловлюваннях батька проглядає невіра в дитину, нерідкі інквізиційні інтонації з характерним прагненням у будь-якому вчинку виявити "істинну", тобто погану причину. В якості такої гушавини усього виступають якості, з якими батько неосознаваемо бореться.

Винесення конфлікту між подружжям в сферу виховання (шкала ВК). Обумовлені порушення виховання - суперечливий тип виховання - з'єднання потураючої гіперпротекції одного батька з відкиданням або домінуючою гіперпротекцією іншого.

Конфліктність у взаємовідносинах між подружжям - нерідке явище, навіть у відносно стабільних сім'ях. Нерідко виховання перетворюється на "поле битви" конфліктуючих батьків. Тут вони дістають можливість найбільш відкрито виражати невдоволення один одним, керуючись "турботою про благо дитини". При цьому різниця в думках батьків найчастіше буває діаметральною: один наполягає на дуже строгому вихованні з підвищеними вимогами, заборонами і санкціями, інший же батько схильний "жаліти" дитину, йти у неї на повіді.

Зрушення в установках батька по відношенню до дитини залежно від його (дитини) підлоги. Шкала переваги чоловічих якостей - ПМК і шкала переваги жіночих якостей - ПЖК. Обумовлені порушення виховання - потураюча гіперпротекція, емоційне відкидання.

Нерідко відношення батька до дитини обумовлюється не дійсними особливостями дитини, а такими рисами, які батько приписує його полу, тобто "взагалі чоловікам" або "взагалі жінкам". Так, за наявності переваги жіночих якостей спостерігається неусвідомлене неприйняття дитини чоловічої статі.

2. Методика психологічної сепарації від батьків в юнацькому віці (автор - Дж. Хофман, адаптація та переклад А.О. Широкої).

Інструкція: Просимо Вас відповісти на питання, які допоможуть з'ясувати особливості Ваших стосунків з батьками (окремо з мамою та батьком). Якщо ситуація, яка вказана у твердженні, у Вас:

- *ніколи* не виникало (твердження абсолютно не про Вас), ставте число 1;
- зустрічається *дуже рідко* - 2;
- буває *інколи* - 3;
- буває *часто* - 4;
- буває майже постійно або завжди (цілком погоджуюся з твердженням) - 5.

Над питаннями довго не розмірковуйте, оскільки немає правильних або неправильних відповідей.

Ваші відповіді є конфіденційною інформацією і можуть принести користь лише за умов Вашої довіри та щирості. Дякуємо за співпрацю!

Стосунки з мамою

1. Мені подобається показувати друзям фотографії своєї мами або розповідати про неї.
2. Іноді моя мама є тягарем для мене.
3. Я дуже хочу до мами, якщо не бачусь з нею надто довго.
4. Мої погляди щодо людей різних національностей (українців, росіян, євреїв тощо) подібні до поглядів моєї мами.
5. Бажання мами впливають на мій вибір друзів.
6. Я відчуваю, що постійно знаходжуся у стані війни зі своєю мамою.
7. Іноді мені здається, що мама винна в усіх моїх проблемах.
8. Я хотів би (хотіла би) більше довіряти своїй мамі.
9. Моє ставлення до лайливих виразів (матюків) подібне до ставлення моєї мами.
10. У складних ситуаціях я часто звертаюся до мами, щоб вона допомогла мені залагодити неприємності.
11. Мама є для мене найважливішою людиною в цілому світі.
12. Я маю бути дуже уважним (уважною), щоб не зробити мамі боляче.
13. а) Я хотів би (хотіла б), щоб мама жила ближче, тоді я міг би (могла б) навідуватися до неї частіше щоб поспілкуватися (*якщо Ви проживаєте окремо від батьків*).
- б) Я ще не хотів би (не хотіла б) жити окремо від мами мені бракуватиме спілкування з нею (*якщо Ви проживаєте спільно з батьками*).
14. Ми з мамою маємо однакові уявлення щодо ролі сім'ї та роботи в житті жінки.
15. Я часто прошу маму посприяти у вирішенні моїх особистих проблем.
16. Я іноді відчуваю, що заслуговую на мамине покарання.
17. Далеко від мами я почуваюсь самотньо.
18. Я хотів би (хотіла би), щоб мама не опікувалась мною так сильно, і
19. Ми з мамою однаково розуміємо роль сім'ї та роботи в житті чоловіка.
20. Я б не придбав (не придбала) коштовну річ без маминого схвалення.
21. Я хотів би (хотіла би), щоб мама не намагалася маніпулювати мною.
22. Я хотів би (хотіла би), щоб мама не намагалася насміхатися з мене.
23. Іноді виникає бажання зателефонувати мамі лише для того, щоб почути її голос.
24. Моє ставлення до питань релігії та віри подібне до маминого.
25. Я враховую бажання моєї мами вплинули на мій вибір щодо того, де вчитися, яку спеціальність здобувати.
26. Я відчуваю, що маю стосовно мами певних обов'язки, які я би не взяв (не взяла) на себе з власної волі.
27. Моя мама очікує від мене надто багато,
28. Я хотів би (Хотіла би) припинити обманювати маму.
29. Мої погляди на те, як треба виховувати дітей, подібні до маминих.
30. Мама допомагає мені розпланувати мої особисті кошти.
31. Коли немає нагальних справ, то мамина компанія мене абсолютно влаштовує.
32. Я хочу щоб мама більше ставилася до мене як до дорослого (дорослої).
33. а) Після того, як на канікулах я проводжу багато часу з мамою, вирушаючи на навчання, мені важко її залишити (*Ви проживаєте окремо від батьків*).
- б) Мені важко навіть уявити, якби я міг (могла) вчитися в іншому місті далеко від дому (*якщо проживаєте спільно з батьками*).
34. Ми з мамою вкладаємо однаковий зміст в поняття порядності та гідності.
35. Я схильний (схильна) радитися з мамою, коли планую невелику подорож за місто'.
36. Я часто злюся на маму.
37. Я люблю обнімати та цілувати маму.
38. Я ненавиджу, коли моя мама висловлює свою думку з приводу того, що і як я роблю.
39. Моє ставлення до самотності подібне до маминого.
40. Я раджуся з мамою, коли планую підзаробити грошей на кишенькові витрати.
41. Переважно я сам (сама) приймаю рішення, але мені важливо, щоб мама його схвалила.

42. Навіть коли мама має гарну ідею, я відмовляюся вислухати її лише тому, що саме вона її придумала.
43. Мама завжди дуже чутлива до мого настрою.
44. Моє ставлення щодо грошей та манери їх витратити подібне до маминого.
45. Я раджуся з мамою, що робити, коли потрапляю у складну ситуацію.
46. Я хотів би (хотіла би), щоб у сімейних суперечках мама припинила перетягувати мене на свою сторону.
47. Мама - мій найкращий Друг.
48. Я сперечаюся з мамою навіть з найменшого приводу.
49. Мої уявлення про те, як виникло життя на землі, подібні до маминих.
50. У більшості випадків я роблю те, що вирішує моя мама.
51. У порівнянні з однолітками, мені здається, що ми з мамою набагато ближчі.
52. Іноді я ніяковою та почуваю себе незручно через те, що мама говорить чи робить.
53. Іноді мені здається, що я надто сильно прив'язаний (прив'язана) до мами.
54. Мої уявлення з приводу того, що відбувається з людьми після смерті, подібні до маминих.
55. Я питаюся поради своєї мами, коли планую свої канікули.
56. Іноді я стидаюся своєї мами
57. Я надто обережний і тактовний (обережна і тактовна), бо завжди переживаю, як мама відреагує.
58. Я злюся, коли моя мама критикує мене.
59. Моє ставлення до сексуальних стосунків подібне до маминого.
60. Мені подобається, коли мама допомагає підібрати одяг до важливих святкових подій.
61. Я іноді відчуваю себе з мамою одним цілим.
62. Буває, що я відчуваю провину, коли забуваю поцікавитися маминими справами, станом здоров'я.
63. Я почуваюся некомфортно, приховуючи щось від мами.
64. Моє ставлення до політичної ситуації в країні подібне до ставлення моєї мами.
65. Я звертаюся до мами кожного разу, коли щось негаразд.
66. Я часто мушу приймати рішення за маму.
67. Я не впевнений (не впевнена), що на даний момент зміг би (змогла би) дати собі раду в житті без маминої підтримки та любові.
68. Я іноді сильно обурююся, коли мама каже мені, що і як робити.
69. Моє ставлення до заробітчан (чоловіків та жінок, що їдуть за кордон на заробітки) подібне до маминого.

Стосунки з татом

1. Мені подобається показувати друзям фотографії свого тата або розповідати про нього.
2. Іноді мій тато-є тягарем для мене.
3. Я дуже хочу до тата, якщо не бачусь з ним надто довго.
4. Мої погляди щодо людей різних національностей (українців, росіян, євреїв тощо) подібні до поглядів мого тата.
5. Бажання тата впливають на мій вибір друзів.
6. Я відчуваю, що постійно знаходжуся у стані війни з татом.
7. Іноді мені здається, що він винен у всіх моїх проблемах.
8. Я хотів би (хотіла би) більше довіряти татові.
9. Моє ставлення до лайливих-виразів (матюків) подібне до ставлення мого тата.
10. У складних ситуаціях я часто звертаюся до тата, щоб він допоміг мені залагодити неприємності.
11. Тато є для мене найважливішою людиною в цілому світі.
12. Я маю бути дуже уважним (уважною), щоб не зробити татові боляче.
13. а) Я хотів би (хотіла б), щоб тато жив ближче, тоді я міг би (могла б) навідуватися до нього частіше щоб поспілкуватися (якщо Ви проживаєте окремо від батьків).
- б) Я ще не хотів би (не хотіла б) жити окремо від тата, мені бракуватиме спілкування з ним (якщо Ви проживаєте спільно з батьками).
14. Ми з татом маємо однакові уявлення щодо ролі сім'ї і роботи в житті жінки.
15. Я часто прошу тата посприяти у вирішенні моїх особистих проблем.
16. Я іноді відчуваю, що заслуговую на татове покарання.
17. Далеко від тата я почуваюся самотньо.

18. Я хотів би (хотіла би), щоб тато не опікувався мною так сильно.
19. Ми з татом однаково розуміємо роль сім'ї та роботи в житті чоловіка.
20. Я би не придбав (не придбала) коштовну річ без татового схвалення.
21. Я хотів би (хотіла би), щоб тато не намагався маніпулювати мною.
22. Я хотів би (хотіла би), щоб тато не намагався насміхатися з мене.
23. Іноді виникає бажання зателефонував татові лише для того, щоб почути його голос.
24. Моє ставлення до питань релігії та віри подібне до татового.
25. Я враховую бажання мого тата вплинули на мій вибір щодо того, де вчитися, яку спеціальність здобувати.
26. Я відчуваю, що маю стосовно тата певних обов'язків, які я би не взяв (не взяла) на себе з власної волі.
27. Мій тато очікує від мене надто багато.
28. Я хотів би (хотіла би) припинити обманювати тата.
29. Мої погляди на те, як треба виховувати дітей подібні до татових.
30. Тато допомагає мені розпланувати мої особисті кошти.
31. Коли немає нагальних справ, то компанія тата мене абсолютно влаштовує.
32. Я хочу щоб тато більше ставився до мене як до дорослого (дорослої).
33. а) Після того, як на канікулах я проводжу багато часу з татом, вирушаючи на навчання, мені важко його залишити (якщо Ви проживаєте окремо від батьків).
- б) Мені важко навіть уявити, як би я міг (могла) вчитися в іншому місті далеко від тата (якщо Ви проживаєте спільно з батьками).
34. Ми з татом вкладаємо однаковий зміст в поняття порядності та гідності.
35. Я схильний (схильна) радитися з ним, коли планую невелику подорож за місто.
36. Я часто злюся на тата.
37. Я люблю його обнімати.
38. Я ненавиджу, коли мій тато висловлює свою думку з приводу того, що і як я роблю.
39. Моє ставлення до самотності подібне до татового.
40. Я раджуся з ним, коли планую підзаробити грошей на кишенькові витрати.
41. Переважно я сам (сама) приймаю рішення, але мені важливо, щоб тато його схвалив.
42. Навіть коли тато має гарну ідею, я відмовляюся вислухати її лише тому, що саме він її придумав.
43. Тато завжди дуже чутливий до мого настрою.
44. Моє ставлення щодо грошей та манери їх витратити подібне до татового.
45. Я раджусь з татом, що робити, коли потрапляю у складну ситуацію.
46. Я хотів би (хотіла би), щоб у сімейних суперечках тато припинив перетягувати мене на свою сторону.
47. Тато - мій найкращий друг.
48. Я сперечаюся з ним навіть з найменшого приводу.
49. Мої уявлення про те, як виникло життя на землі, подібні до татових.
50. У більшості випадків я роблю те, що вирішує мій тато.
51. У порівнянні з однолітками, мені здається, що ми з татом набагато ближчі.
52. Іноді я ніяковою та відчуваю себе незручно через те, що тато говорить чи робить.
53. Іноді мені здається, що я надто сильно прив'язаний (прив'язана) до тата.
54. Мої уявлення з приводу того, що відбувається з людьми після смерті, подібні до татових.
55. Я питаюся його поради, коли планую свої канікули.
56. Іноді я його стидаюся.
57. Я надто обережний і тактовний (обережна і тактовна), бо завжди переживаю, як тато відреагує.
58. Я злюся, коли мій тато критикує мене.
59. Моє ставлення до сексуальних стосунків подібне до татового.
60. Мені подобається, коли тато допомагає підібрати одяг до важливих святкових подій.
61. Я іноді відчуваю себе з татом одним цілим.
62. Буває, що я відчуваю провину, коли забуваю поцікавитися справами тата, станом його здоров'я.
63. Я відчуваюся некомфортно, щось приховуючи від тата.
64. Моє ставлення до політичної ситуації в країні подібне до ставлення мого тата.
65. Я звертаюся до тата кожного разу, коли щось негаразд.
66. Я часто мушу приймати за нього рішення.

67. Я не впевнений (не впевнена), що на даний момент зміг би (змогла би) дати собі раду в житті без підтримки та любові тата.

68. Я іноді сильно обурююся, коли тато каже мені що і як робити.

69. Моє ставлення до заробітчан (чоловіків та жінок, що їдуть за кордон на заробітки) подібне до ставлення мого тата.

Методика складається з 138 тверджень, відповідно 69 із них описують особливості процесу сепарації від мами, і решта 69 - від батька. Методика є зручною у використанні, необхідний час на її проведення коливається в межах 20-25 хв.

Усі питання сформульовані таким чином, щоб була можливість оцінити їх за 5-й бальною шкалою (Likert-typescale), виходячи з того, наскільки дане твердження точно описує дану людину: (1) - це твердження мене не сто-сується, зовсім не про мене; (5)- дане явище трапляється постійно, повністю погоджуюся з твердженням. Використання такого типу шкалювання дозволяє індивіду з певною мірою гнучкості визначити ступінь відповідності власного досвіду до запропонованих висловлювань.

Після проведення методики підраховується сума балів згідно з ключем по кожній окремій шкалі, важливо пам'ятати, для отримання остаточних результатів, які будуть характеризувати особливості сепарації окремої особи, необхідно відняти отримані бали від загальної можливої суми по кожній окремій шкалі: Для мами та батька результати підраховуються подібним чином, окремо.

Максимально можлива сума за шкалами:

Функціональна незалежність = 65;

Емоційна незалежність = 85;

Конфліктна незалежність = 125;

Незалежність у ставленнях = 70.

3. Опитувальник «Поведення родителів и отношение подростков к ним» (ПоР; автор - Е. Шафер).

Інструкція досліджуваному: Просимо вас оцінити, виходячи з власного досвіду, які із зазначених положень найбільше характерні для ваших батьків. Для цього уважно прочитайте кожне твердження, не пропускаючи жодного з них.

Якщо ви вважаєте, що твердження повністю відтворює виховні принципи вашого батька (чи матері), то обведіть в гурток цифру "2".

Якщо ви вважаєте, що це висловлювання частково підходить для вашого батька (чи матері), то обведіть цифру "1".

Якщо ж, на вашу думку, твердження не відноситься до вашого батька (чи матері), то обведіть цифру "0".

Прізвище _____ Ім'я _____ По батькові _____

Вік _____ Дата дослідження _____

Варіанти кодування відповідей : «так» — 2; «частково» — 1; «ні» — 0.

Мій батько (Моя Мати)

1. Дуже часто посміхається мені.
2. Категорично вимагає, щоб я засвоїв(а), що я можу робити, а що ні.
3. Недостатньо терплячий(а) по відношенню до мене.
4. Коли я йду, сам(а) вирішує, коли я повинен(повинна) повернутися.
5. Завжди швидко забуває те, що сам(а) говорить або наказує.
6. Коли у мене поганий настрій, радить мені заспокоїтися або розвеселитися.
7. Вважає, що для мене повинні існувати багато правил, які я зобов'язаний(а) виконувати.
8. Постійно на мене комусь скаржиться.
9. Надає мені стільки свободи, скільки мені потрібно.
10. За одне і те ж один раз карає, а інший — прощає.
11. Дуже любить робити що-небудь разом.
12. Якщо доручає мені яку-небудь роботу, то вважає, що я повинен (повинна) робити тільки її, поки не закінчу.

13. Починає гніватися і обурюватися з приводу будь-якої дрібниці, яку я зробив(а).
14. Можу йти, куди захочу, і не запитувати у нього (її) дозволу.
15. Залежно від мого настрою відмовляється від багатьох своїх справ.
16. Коли мені сумно, намагається розвеселити і надихнути мене.
17. Завжди наполягає на тому, що за усі мої проступки я маю (повинна) бути покараний(а).
18. Мало цікавиться тим, що мене хвилює і чого я хочу.
19. Якби мені захотілося, то я міг(ла) б йти, куди захочу, кожен вечір.
20. Має певні правила, але іноді дотримується їх, іноді — ні.
21. Завжди з розумінням вислуховує мої погляди і думки.
22. Стежить за тим, щоб я завжди робив(а) те, що мені сказане.
23. Іноді у мене виникає відчуття, що я йому (їй) осоружний.
24. Практично дозволяє мені робити усе, що мені подобається.
25. Міняє свої рішення так, як прийде в голову або як йому (їй) буде зручно.
26. Часто хвалить мене за що-небудь.
27. Завжди точно хоче знати, що я роблю і де знаходжуся.
28. Хотів(а) б, щоб я став(а) іншим (інший), змінився (змінилася).
29. Дозволяє мені самому (самій) вибирати собі справа до душі.
30. Іноді дуже легко мене прощає, а іноді — ні.
31. Намагається відкрито довести, що любить мене.
32. Завжди стежить за тим, що я роблю на вулиці або в школі.
33. Якщо я зроблю що-небудь не так, постійно і скрізь говорить про це.
34. Надає мені багато свободи. Рідко говорить «повинен» або не «можна».
35. Дуже важко заздалегідь визначити, як поступить, коли я зроблю що-небудь погане або хороше.
36. Вважає, що я повинен (повинна) мати власну думку з кожного питання.
37. Завжди ретельно стежить за тим, яких друзів я маю.
38. Коли його (її) чимось розладнаю, зі мною не говоритиме, поки я не почну.
39. Завжди легко мене прощає.
40. Хвалить і карає дуже непослідовно: іноді надто багато, а іноді занадто мало.
41. Завжди знаходить час для мене, коли це мені необхідно.
42. Постійно вказує мені, як поводитися.
43. Цілком можливо, що, по суті, мене ненавидить.
44. Проведення канікул я планую за власним бажанням.
45. Іноді може образити, а іноді буває добрим (доброю) і вдячним (вдячною).
46. Завжди відверто відповідає на будь-яке питання, про що б я не запитав.
47. Часто перевіряє, чи усе я прибрав (а), як веліли мені.
48. Відчуваю, що він (вона) нехтує мною.
49. Моя кімната або куточок - це моя фортеця: можу прибирати її або ні, він (вона) туди не втручається.
50. Дуже важко розібратися в його (її) бажаннях і вказівках.

Після того як підліток заповнив бланки, всі отримані дані в "оцінний лист" окремо на матір і на батька. Потім по кожному параметру підраховується арифметична сума "сирих балів" відповідно до ключа.

Номери тверджень, відповідні шкалам.

Ключ

Шкала Позитивного інтересу: 1, 6, 11, 16, 21, 26, 31, 36, 41, 46.

Шкала Директивності: 2, 7, 12, 17, 22, 27, 32, 37, 42, 47.

Шкала Ворожості: 3, 8, 13, 18, 23, 28, 33, 38, 43, 48.

Шкала Автономності: 4, 9, 14, 19, 24, 29, 34, 39, 44, 49.

Шкала Непослідовності: 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50

Порядкові номери тверджень у бланку відповідей розташовані таким чином, що кожна колонка відповідає певній шкалі. Наприклад, номери 1, 6, 11, 16, 21, 26, 31, 36, 41, 46 працюють на шкалу Позитивного інтересу (POZ), а номери 4, 9, 14, 19, 24, 29, 34, 39, 44, 49 працюють на шкалу Автономності (AUT) і т.д.

Далі "сирі" бали переводяться в стандартні. Стандартні бали розташовуються від 1 до 5 і нормою є середнє значення, тобто 3.

Переваги стандартних балів перед "сирими" загальновідомі. У той же час стосовно опитувальника ПоР слід звернути увагу і на останні. "Сирі" бали певною мірою є більш чутливими. Так, наприклад, за шкалою Непослідовності стандартний бал 2 відповідає "сирим" балам в інтервалі від 1 до 6, що можна при певному практичному досвіді інтерпретувати дещо по-різному.

"Сирі" бали висловлюють абсолютний мінімум і абсолютний максимум, тобто з їх допомогою можна оцінити, наскільки сильним є вплив того чи іншого чинника, що грає важливу роль в інтерпретації результатів.

Якщо по параметру набрано 1-2 бали, то можна говорити, що він слабо виражений, якщо ж 4-5, то вимірювана якість виражена цілком чітко.

Потім на спеціальному бланку, будуються оцінні профілі відносин матері і батька.

Фактор близькості (POZ / HOS)

Обчислюється шляхом алгебраїчної різниці "сирих" балів за шкалами Позитивного інтересу і Ворожості з подальшим переведенням отриманого результату в стандартний бал.

Даний показник характеризує ступінь прояву теплих почуттів і прийняття своєї дитини при високих стандартних оцінках і переважного його відкидання - при низьких стандартних оцінках.

Фактор критики (DIR / AUT)

Обчислюється шляхом алгебраїчної різниці "сирих" балів за шкалами Директивності і Автономності з подальшим переведенням отриманого результату в стандартний бал.

Даний показник характеризує високу зацікавленість і тотальний контроль батьків щодо своєї дитини при високих стандартних оцінках і відсутність зацікавленості в поєднанні з бездоглядністю - при низьких стандартних оцінках.

4. Методика «Опитувальник батьківського відношення» (ОБВ) (А. Я. Варга, В. В. Столін)

Батьківське відношення розуміється як система різноманітних почуттів і вчинків дорослих людей по відношенню до дітей. З психологічної точки зору батьківське відношення - це педагогічна соціальна установка по відношенню до дітей, що включає раціональний, емоційний і поведінковий компоненти. Усі вони в тому або іншому ступені оцінюються за допомогою запитальника, що становить основу цієї методики.

61 питання запитальника складає п'ять наступних шкал, що виражають собою ті або інші аспекти батьківського відношення :

1. *Прийняття - відкидання дитини.* Ця шкала виражає собою загальне емоційне позитивне (прийняття) або емоційно негативне (відкидання) відношення до дитини.

2. *Кооперація.* Ця шкала виражає прагнення дорослих до співпраці з дитиною, прояв з їх боку щирої зацікавленості і участь в його справах.

3. *Симбіоз.* Питання цієї шкали орієнтовані на те, щоб з'ясувати, чи прагне дорослий до єднання з дитиною або, навпаки, намагається зберегти між дитиною і собою психологічну дистанцію. Це - своєрідна контактність дитини і дорослої людини.

4. *Контроль.* Ця шкала характеризує те, як дорослі контролюють поведінку дитини, наскільки вони демократичні або авторитарні в стосунках з ним.

5. *Відношення до невдач дитини.* Ця, остання шкала показує, як дорослі відносяться до здібностей дитини, до його достоїнств і недоліків, успіхів і невдач.

Текст опитувальника.

Відповідаючи на наступні далі питання, випробовуваний повинен виразити свою згоду або незгоду з ними за допомогою оцінок «та або ні».

1. Я завжди співчуваю своїй дитині.

2. Я вважаю своїм боргом знати усе, про що думає моя дитина.

3. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.

4. Треба подовше тримати дитину в стороні від реальних життєвих проблем, якщо вони його травмують.

5. Я переживаю до дитини почуття симпатії.

6. Я поважаю свою дитину.
7. Хороші батьки захищають дитину від труднощів життя.
8. Моя дитина часто мені неприємний.
9. Я завжди намагаюся допомогти своїй дитині.
10. Бувають випадки, коли недобре відношення до дитини приносить йому користь.
11. По відношенню до своєї дитини я відчуваю досаду.
12. Моя дитина нічого не доб'ється в житті.
13. Мені здається, що друга? діти потішаються над моєю дитиною.
14. Моя дитина часто здійснює такі вчинки, які заслуговують засудження.
15. Моя дитина відстає в психологічному розвитку і для свого віку виглядає недостатньо розвиненим.
16. Моя дитина спеціально поводиться погано, щоб досадити мені.
17. Моя дитина, як губка, вбирає в себе усе найгірше.
18. При усьому старанні моєї дитини важко навчити хорошим манерам.
19. Дитину з дитинства слід тримати в жорстких рамках, тільки тоді з нього виросте хороша людина.
20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас у будинок.
21. Я завжди беру участь в іграх і справах дитини.
22. До моєї дитини постійно «липне» усе погане.
23. Моя дитина не доб'ється успіхів в житті.
24. Коли в компанії говорять про дітей, мені стає соромно, що моя дитина не така розумна і здатна, як інші діти.
25. Я жалію свою дитину.
26. Коли я порівнюю свою дитину з однолітками, то вони здаються мені виховані і розумніше, ніж моя дитина.
27. Я із задоволенням провожу з дитиною свій вільний час.
28. Я часто шкодую про те, що моя дитина дорослішає, і з ніжністю згадую той час, коли він був ще зовсім маленьким.
29. Я часто ловлю себе на тому, що з неприязню і вороже відношуся до дитини.
30. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла того, що особисто мені не вдалося в житті.
31. Батьки повинні не лише вимагати від дитини, але і самі пристосовуватися до нього, відноситися до нього з повагою, як до особи.
32. Я намагаюся виконувати усі прохання і побажання моєї дитини.
33. При ухваленні рішень в сім'ї слід зважати на думку дитини.
34. Я дуже цікавлюся життям своєї дитини.
35. Я часто визнаю, що у своїх вимогах і претензіях дитина по-своєму прав.
36. Діти рано дізнаються про те, що батьки можуть помилятися.
37. Я завжди зважаю на дитину.
38. Я переживаю дружні почуття по відношенню до дитини.
39. Головна причина капризів моєї дитини - це егоїзм, лінь і упертість.
40. Якщо проводити відпустку з дитиною, то неможливо нормально відпочити.
41. Найголовніше - щоб у дитини було спокійне, безтурботне дитинство.
42. Іноді мені здається, що моя дитина не здатна ні на що хороше.
43. Я розділяю захоплення моєї дитини.
44. Моя дитина кого завгодно може вивести з себе.
45. Прикрощі моєї дитини мені завжди близькі і зрозумілі.
46. Моя дитина часто мене дратує.
47. Виховання дитини - це суцільне нервування.
48. Суворі дисципліна в дитинстві розвиває сильний характер.
49. Я не довіряю своїй дитині.
50. За строге виховання діти потім дякують своїм батькам.
51. Іноді мені здається, що я ненавиджу свою дитину.
52. У моїй дитині більше недоліків, ніж достоїнств.
53. Мені близькі інтереси моєї дитини, я їх розділяю.

54. Моя дитина не в змозі зробити що-небудь самостійно, і якщо він це робить, то обов'язково виходить не так, як треба.

55. Моя дитина виросте не пристосованою до життя.

56. Моя дитина подобається мені таким, яким він є.

57. Я ретельно стежу за станом здоров'я моєї дитини.

58. Я захоплююся своєю дитиною.

59. Дитина не повинна мати секретів від батьків.

60. Я невисокої думки про здібності моєї дитини і не приховую цього від нього.

61. Дитина повинна дружити з тими дітьми, які подобаються його батькам.

Обробка і оцінка результатів

Для кожного з видів батьківських стосунків, що з'ясовуються за допомогою цього опитувальника, нижче вказані номери суджень, пов'язані з цим видом.

Прийняття - відкидання дитини : 3, 4, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 24, 26, 27, 29, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 52, 53, 55, 56, 60.

Кооперація: 6, 9, 21, 25, 31, 34, 35, 36.

Симбіоз: 1, 5, 7, 28, 32, 41, 58.

Контроль: 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.

«Маленький невдаха» : 9, 11, 13, 17, 22, 28, 54, 61.

За кожен відповідь типу «та» випробовуваний отримує 1 бал, а за кожен відповідь типу «ні» - 0 балів. Високі бали свідчать про значну розвиненість вказаних вище видів батьківських стосунків, а низькі бали - про те, що вони порівняно слабо розвинені. Якщо говорити конкретно, то оцінка і інтерпретація отриманих даних робляться таким чином.

Високі бали за шкалою «прийняття - відкидання» - від 24 до 33 - говорять про те, що у цього випробовуваного є виражене позитивне відношення до дитини. Дорослий в даному випадку приймає дитину таким, яким він є, поважає і визнає його індивідуальність, схвалює його інтереси, підтримує плани, проводить з ним досить багато часу і не шкодує про це.

Низькі бали за цією ж шкалою - від 0 до 8 - говорять про те, що дорослий випробовує по відношенню до дитини в основному тільки негативні почуття : роздратування, злість, досаду, навіть іноді ненависть. Такий дорослий вважає дитину невдахою, не вірить в його майбутнє, низько оцінює його здібності і нерідко своїм відношенням третирує дитину. Що зрозуміло, що має такі схильності дорослий не може бути хорошим педагогом.

Продовження додатку А

Високі бали за шкалою «кооперація» - 7-8 балів - є ознакою того, що дорослий виявляє ширшу цікавість до того, що цікавить дитину, високо оцінює здібності дитини, заохочує самостійність і ініціативу дитини, намагається бути з ним на рівних.

Низькі бали поданій шкалі - 1-2 бали - говорять про те, що дорослий по відношенню до дитини поводить протилежним чином і не може претендувати на роль хорошого педагога.

Високі бали за шкалою «симбіоз» - 6-7 балів - достатні для того, щоб зробити висновок про те, що ця доросла людина не встановлює психологічну дистанцію між собою і дитиною, намагається завжди бути ближче до нього, задовольняти його основні розумні потреби, захистити від неприємностей.

Низькі бали за цією ж шкалою - 1-2 бали - є ознакою того, що дорослий, навпаки, встановлює значну психологічну дистанцію між собою і дитиною, мало піклується про нього. Навряд чи такий дорослий може бути хорошим учителем і вихователем для дитини.

Високі бали за шкалою «контроль» - 6-7 балів - говорять про те, що доросла людина поводить занадто авторитарно по відношенню до дитини, вимагаючи від нього беззастережної слухняності і задаючи йому строгі дисциплінарні рамки. Він нав'язує дитині майже в усьому свою волю. Така доросла людина далеко не завжди може бути корисною, як вихователь, для дітей.

Низькі бали за цією ж шкалою - 1-2 бали - навпроти, свідчать про те, що контроль за діями дитини з боку дорослої людини практично відсутній. Це може бути не дуже добре для навчання і виховання дітей. Найкращим варіантом оцінки педагогічних здібностей дорослої людини за цією шкалою є середні оцінки, від 3 до 5 балів.

Високі бали за шкалою «відношення до невдач дитини» - 7-8 балів - є ознакою того, що доросла людина вважає дитину маленьким невдахою і відносить до нього як до нетямущої істоти. Інтереси,

захоплення, думки і почуття дитини здаються дорослій людині несерйозними, і він ігнорує їх. Навряд чи такий дорослий може стати хорошим учителем і вихователем для дитини. Низькі бали за цією ж шкалою - 1-2 бали, навпаки, свідчать про те, що невдачі дитини дорослий вважає випадковими і вірить в нього. Такий дорослий, швидше за все, стане непоганим учителем і вихователем.

5. Опитувальник для вивчення взаємодії батьків з дітьми (автор І.М. Марківська)

Варіант для батьків дошкільнят і молодших школярів.

Інструкція. Виявте і відмітьте міру згоди з наступними твердженнями по 5-бальній системі. Оцініть твердження окремо для кожної дитини у бланку відповідей.

5 – поза сумнівом, так (дуже сильна згода);

4 – взагалі, так;

3 – і так, і не так;

2 – швидше не так, чим так;

1 – ні (абсолютна незгода)

1. Якщо вже я чогось вимагаю від нього (її), то обов'язково доб'юся цього.
2. Я завжди караю його (її) за погані вчинки.
3. Він (а) сам (а) зазвичай вирішує, який одяг надіти.
4. Мою дитину сміливо можна залишати без нагляду.
5. Син (дочка) може розповісти мені про усе, що з ним (її) відбувається.
6. Думаю, що він (а) нічого не доб'ється в житті.
7. Я частіше говорю йому (їй) про те, що мені в нім не подобається, чим про те, що подобається.
8. Часто ми спільно справляємося з домашньою роботою.
9. Я постійно турбуюся за здоров'я дитини.
10. Я відчуваю, що непослідовний (льону) у своїх вимогах.
11. У нашій сім'ї часто бувають конфлікти.
12. Я б хотів (а), щоб він (а) виховав (а) своїх дітей так само, як я його (її).
13. Він (а) рідко робить з першого разу те, про що я прошу.
14. Я його (її) дуже рідко лаю.
15. Я намагаюся контролювати усі його (її) дії і вчинки.
16. Вважаю, що для нього (її) головне - це слухатися мене.
17. Якщо у нього (її) трапляється нещастя, в першу чергу він (а) ділиться зі мною.
18. Я не розділяю його (її) захоплення.
19. Я не вважаю його (її) таким розумним і здатним, як мені хотілося б.
20. Можу визнати свою неправоту і вибачитися перед ним (їй).
21. Я часто думаю, що з моєю дитиною може статися щось жахливе.
22. Мені важко буває передбачити свою поведінку по відношенню до нього (її).
23. Виховання моєї дитини було б набагато краще, якби інші члени сім'ї не заважали.
24. Мені подобаються наші з ним (її) стосунки.
25. Удома у нього (її) більше обов'язків, ніж у більшості його (її) друзів.
26. Доводиться застосовувати до нього (її) фізичні покарання.
27. Йому (їй) доводиться поступати так, як я говорю, навіть якщо він (а) не хоче.
28. Думаю, я краще його (її) знаю, що йому (їй) потрібно.
29. Я завжди співчуваю своїй дитині.
30. Мені здається, я його (її) розумію.
31. Я б хотів (а) в нім (у ній) багато що змінити.
32. При ухваленні сімейних рішень завжди зважаю на його (її) думку.
33. Думаю, що я тривожна мама (тривожний папа).
34. Моя поведінка часто буває для нього (її) несподіваною.
35. Буває, що, коли я караю дитину, мій чоловік (дружина, бабуся и) починає докоряти мені в зайвій суворості.
36. Вважаю, що в цілому правильно виховую свого сина (дочка).

37. Я пред'являю до нього багато вимог.
 38. За характером я м'яка людина.
 39. Я дозволяю йому (їй) гуляти одному у дворі будинку.
 40. Я прагну захистити його (її) від труднощів і неприємностей життя.
 41. Я не допускаю, щоб він (а) помічав (а) мої слабкості і недоліки.
 42. Мені подобається його (її) характер.
 43. Я часто критикую його (її) по дрібницях.
 44. Завжди з готовністю його (її) вислуховую.
 45. Вважаю, що мій борг - захистити його (її) від всяких небезпек.
 46. Я караю його (її) за такі вчинки, які здійснюю сам (а).
 47. Буває, я мимоволі настроюю дитину проти інших членів сім'ї.
 48. Я втомлююся від повсякденного спілкування з ним (їй).
 49. Мені доводиться примушувати його (її) робити те, що він (вона) не хоче.
 50. Я прощаю йому (їй) те, за що інших покарали б.
 51. Мені хотілося б знати про нього (їй) усе: про що він (а) думає, як відноситься до своїх друзів і так далі
 52. Він (а) сам (а) вибирає, чим займатися удома у вільний час.
 53. Думаю, що для нього (її) я найближча людина.
 54. Я вітаю його (її) поведінку.
 55. Я часто висловлюю своє невдоволення ним (нею).
 56. Беру участь в справах, які придумує він (а).
 57. Я часто думаю, що хтось може образити його (її).
 58. Буває, що докоряю і хвалю його (її), по суті, за одне і те ж.
- Продовження додатку б
59. Трапляється, що якщо я говорю йому (їй) одне, то чоловік (дружина, бабуся) спеціально говорить навпаки.
 60. Мені здається, мої стосунки з дитиною кращі, ніж в сім'ях більшості моїх знайомих.

Підрахунок і обробка результатів опитувача ВРР. Підраховується загальна кількість балів за кожною шкалою, при цьому враховується, прямі це твердження або зворотні. Зворотні твердження переводяться у бали таким чином:

відповіді 1 2 3 4 5

бали 5 4 3 2 1

У бланках-ключах зворотні питання позначені зірочками, оскільки шкали 3 і 5 містять по 10 тверджень, а не по 5, як в інших, то арифметична сума балів по цих шкалах ділиться на 2. сумарна оцінка проставляється в останньому стовпці реєстраційного бланка. Кожен рядок бланка для відповідей належить одній шкалі (див. ключ). Наприклад, до 1-ої шкали відносяться твердження 1, 13, 25, 37, 49; до 10-ої шкали - 12, 24, 36, 48, 60; до 3-ої шкали - 3, 4, 15, 16, 27, 28, 39, 40, 51, 52 і так далі.

Шкали опитувальника ВРР для батьків дошкільнят і молодших школярів

1. Невимогливість - вимогливість.
2. М'якість - суворість.
3. Автономність - контроль.
4. Емоційна дистанція - близькість.
5. Відкидання - прийняття.
6. Відсутність співпраці - співпраця.
7. Тривожність за дитину.
8. Непослідовність - послідовність.
9. Виховна конфронтація в сім'ї.
10. Задовільність стосунками з дитиною.

6. Методика «Тест «Стратегії сімейного виховання» (автор С. Степанов).

Інструкція: За допомогою цього теста спробуйте оцінити свою власну стратегію сімейного виховання. З чотирьох варіантів відповіді виберіть одну, якій Ви надаєте перевагу.

1. Чим, на вашу думку, більшою мірою визначається характер людини - спадковістю або вихованням?

- А. Переважно вихованням.
- Б. Поєднанням природжених завдатків і умов середовища.
- В. Головним чином природженими завдатками.
- Г. Ні тим, ні іншим, а життєвим досвідом.

2. Як ви відноситеся до думки про те, що діти виховують своїх батьків?

- А. Це гра слів, софізм, що має мало відношення до дійсності.
- Б. Абсолютно з цим згоден.
- В. Готовий з цим погодитися за умови, що не можна забувати і про традиційну роль батьків як вихователів своїх дітей.
- Г. Важко відповісти, не замислювався про це.

3. Яке з суджень про виховання ви знаходите найбільш вдалим?

- А. Якщо вам більше нічого сказати дитині, скажіть йому, щоб він пішов вмиватися (Едгар Хоу).
- Б. Мета виховання - навчити дітей обходитися без нас (Ернст Легуве).
- В. Дітям потрібні не повчання, а приклади (Жозеф Жубер.)
- Г. Навчи сина слухняності, тоді зможеш навчити і усьому іншому (Томас Фуллер).

4. Чи вважаєте ви, що батьки повинні освічувати дітей в питаннях статі?

- А. Мене ніхто цьому не учив, і їх саме життя навчить.
- Б. Вважаю, що батькам слід в доступній формі задовольняти інтерес, що виникає у дітей, до цих питань.
- В. Коли діти досить подорослішають, необхідно буде завести розмову і про це. А в шкільному віці головне - потурбуватися про те, щоб захистити їх від проявів аморальності.
- Г. Звичайно, в першу чергу це повинні зробити батьки.

5. Чи слід батькам давати дитині гроші на кишенькові витрати?

- А. Якщо попросить, можна і дати.
- Б. Краще всього регулярно видавати певну суму на конкретні цілі і контролювати витрати.
- В. Доцільно видавати деяку суму на певний термін (на тиждень, на місяць), щоб дитина сама вчилася планувати свої витрати.
- Г. Коли є можливість, можна інший раз дати йому якусь суму.

6. Як ви поступите, якщо дізнаєтеся, що вашу дитину образив однокласник?

- А. Засмучуся, постараюся утішити дитину.
- Б. Відправлюся з'ясувати стосунки з батьками кривдника.
- В. Діти самі краще розберуться у своїх стосунках, тим більше що їх образи недовгі.
- Г. Пораджу дитині, як йому краще поводитися в таких ситуаціях.

7. Як ви віднесетеся до лихослів'я дитини?

- А. Постараюся довести до його розуміння, що в нашій сім'ї, та і взагалі серед порядних людей, це не прийнято.
- Б. Лихослів'я потрібно присікати у зародку! Покарання тут потрібне, а від спілкування з невихованими однолітками дитини надалі потрібно захистити.
- В. Подумасш! Усі ми знаємо ці слова. Не потрібно надавати цьому значення, поки це не виходить за розумні межі.
- Г. Дитина має право виражати свої почуття, навіть тим способом, який нам не до душі.

8. Дочка-підліток хоче провести вихідні на дачі у подружки, де збереться компанія однолітків у відсутність батьків. Відпустили б ви її?

- А. Ні в якому разі. Такі зборища до добра не доводять. Якщо діти хочуть відпочити і повеселитися, нехай роблять це під наглядом старших.
- Б. Можливо, якщо знаю її товаришів як порядних і надійних дітей.

В. Вона цілком розумна людина, щоб самій прийняти рішення. Хоча, звичайно, в її відсутність трохи турбуватимуся.

Г. Не бачу причини забороняти.

9. Як ви відреагуєте, якщо дізнаєтеся, що дитина вам збрехала?

А. Постараюся вивести його на чисту воду і присоромити.

Б. Якщо привід не занадто серйозний, не стану надавати значення.

В. Засмучуся.

Г. Спробую розібратися, що його спонукало збрехати.

10. Чи вважаєте ви, що подасте дитині гідний приклад?

А. Безумовно.

Б. Стараюся.

В. Сподіваюся.

Г. Не знаю.

Обробка і інтерпретація результатів

Стиль поведінки	Номери питань									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Авторитетний	Б	В	В	Г	В	Г	А	Б	Г	Б
Авторитарний	А	А	Г	В	Б	Б	Б	А	А	А
Ліберальний	В	Б	Б	Б	А	А	Г	В	В	В
Індиферентний	Г	Г	А	А	Г	В	В	Г	Б	Г

Відмітьте в таблиці вибрані Вами варіанти відповідей і визначите їх відповідність одному з типів батьківської поведінки. **Чим більше переважання одного з типів відповідей, тим більше виражений у вашій сім'ї певний стиль виховання.**

Якщо серед ваших відповідей не переважає якась одна категорія, то, ймовірно, йдеться про **суперечливий стиль виховання**, коли відсутні чіткі принципи, і поведінка батьків диктується миттєвим настроєм. Постарайтеся зрозуміти, яким же ви все-таки хочете бачити свою дитину, а також самого себе як батька.

Авторитетний стиль (в термінології інших авторів - «демократичний», «співпраця»).

Ви усвідомлюєте свою важливу роль в становленні особи дитини, але і за ним самим визнаєте право на саморозвиток. Тверезо розумієте, які вимоги необхідно диктувати, які обговорювати. В розумних межах готові переглядати свої позиції. Батьки заохочують особисту відповідальність і самостійність своїх дітей відповідно до їх вікових можливостей. Підлітки включені в обговорення сімейних проблем, беруть участь в ухваленні рішень, вислуховують і обговорюють думку і ради батьків. Батьки вимагають від дітей осмисленої поведінки і намагаються допомогти їм, чуйно відносячись до їх запитів. При цьому батьки проявляють твердість, піклуються про справедливість і послідовне дотримання дисципліни, що формує правильну, відповідальну соціальну поведінку.

Авторитарний стиль (у термінології інших авторів — «автократичний», «диктат», «домінування»). Ви добре уявляєте, яким повинна вирости ваша дитина, і додаєте до цього максимум зусиль. У своїх вимогах ви, ймовірно, дуже категоричні і непоступливі. Недивно, що дитині іноді незатишно під вашим контролем. Батьки з таким стилем виховання обмежують самостійність дитини, не вважають потрібним якимось обґрунтувати свої вимоги, супроводжуючи їх суворим контролем, суворими заборонами, вимовами і фізичними покараннями. У підлітковому віці авторитарність батьків породжує конфлікти і ворожість. Найбільш активні, сильні підлітки чинять опір і бунтують, стають надмірно агресивними і нерідко покидають рідну домівку, як тільки можуть собі це дозволити. Боязкі, невпевнені підлітки привчаються в усьому слухатися батьків, не здійснюючи спроб вирішувати щонебудь самостійно. Якщо по відношенню до старших підлітків матері схильні реалізовувати більше «дозволяючу» поведінку, то авторитарні батьки твердо дотримуються обраного типу батьківської влади. При такому вихованні у дітей формується лише механізм зовнішнього контролю, заснований на

відчутті провини або страху перед покаранням, і як тільки загроза покарання ззовні зникає, поведінка підлітка може стати потенційно антигромадською. Авторитарні стосунки виключають душевну близькість з дітьми, тому між ними і батьками рідко виникає почуття прихильності, що веде до підозрілості, постійної настороженості і навіть ворожості до оточення.

Ліберальний стиль (у термінології інших авторів — «потурання», «поблажливий», «гіпоопіка»). Ви високо цінуєте свою дитину, вважаєте простимими його слабкості. Легко спілкуєтеся з ним, довіряєте йому, не схильні до заборон і обмежень. Проте варто замислитися: чи по плечу дитині така свобода? Стаючи дорослішими, такі підлітки конфліктують з тими, хто не потурає їм, не здатні враховувати інтереси інших людей, встановлювати міцні емоційні зв'язки, не готові до обмежень і відповідальності. З іншого боку, сприймаючи недолік керівництва з боку батьків як прояв байдужості і емоційного відторгнення, діти відчувають страх і невпевненість. Нездатність сім'ї контролювати поведінку підлітка може привести до залучення його до асоціальних груп, оскільки психологічні механізми, необхідні для самостійної, відповідальної поведінки в суспільстві, у нього не сформувалися.

Індиферентний стиль. Проблеми виховання не є для вас первинними, оскільки у вас інших турбот немало. Свої проблеми дитині в основному доводиться вирішувати самому. Адже він має право розраховувати на більшу участь і підтримку з вашого боку!

Лабораторна робота № 6-7.

Техніки корекції порушень сімейних та дитячо-батьківських відносин

«Сімейна фотографія». Застосовується для вивчення структури сім'ї, ролей, комунікацій і внутрішньосімейних взаємин. Методика використовується для діагностики та корекції сімейних взаємин. Ця техніка використовується для роботи з будь-якою сім'єю, члени якої можуть вербально спілкуватися. Застосовується для вивчення структури сім'ї, ролей, комунікацій і внутрішньосімейних взаємовідносин.

На основі цієї техніки можна проаналізувати вплив минулого сім'ї на її сьогодення. Ця техніка заохочує членів сім'ї ставити під сумнів сімейні міфи, правила, системи вірувань і ролі, які вони грають. Методика використовується для діагностики і корекції сімейних взаємовідносин.

Психолог просить кожного члена сім'ї принести певну кількість сімейних фотографій, які можуть сказати щось істотне про взаємовідносини в сім'ї. Число фотографій обмежене. З приводу відбору фотографій інструкція не дається. Якщо обговорюються взаємовідносини в багатопоколінній сім'ї, тоді кількість фотографій збільшується.

На наступній зустрічі обговорюється головна тема взаємовідносин в сім'ї. Кожному членові сім'ї приділяється до 15 хв., під час яких він представляє вибрані ним фотографії і розповідає, чому саме вони були ним вибрані, яке значення мають вони для нього і які почуття викликають.

Важливим виявляється *порядок* представлень фотографій і те, як це здійснюється. Особлива увага заслуговує черговість: яка фотографія є першою, яка - останньою. Має значення і *швидкість* показу, міру інтересу або тривожності, а також поведінку членів сім'ї під час усієї дії: чи серйозні, чи жартують, нервують і так далі

Таким чином, обговорюється зміст кожної фотографії і розглядається, наскільки близькі один до одного зображені на них члени сім'ї, рівень формальності у взаємовідносинах між ними, а також присутність або відсутність тих або інших родичів на знімку.

Психолог ставить питання про людей і місця, зображених на фотографії, про загальний настрій, атмосферу, що панувала на знімку. Пропонуються приблизно наступні питання: "Хто ці люди на фотографіях?"; Чи "пам'ятаєте ви, що відбувалося під час зйомки?"; "Які почуття викликало спільне проведення часу в крузі сім'ї цього дня?"; "Хто робив цей знімок?"; "Що сталося після того, як фотограф клацнув об'єктивом фотоапарата?"; "Розкажіть, будь ласка, про цю кімнату"; "Чому люди одягнені саме так, а не інакше"?

Після того, як член сім'ї закінчив представлення принесених їм фотографій, інших членів сім'ї просять задавати питання і розповідати про свої спостереження під час показу, що допомагає відкрити нові перспективи внутрішньосімейної поведінки. Перегляд фотографій може тривати впродовж декількох зустрічей. Ця вправа цікава, не викликає тривожності і служить цілям стимулювання спогадів, витісненого емоційного досвіду і емоційних переживань. Під час обговорення психологом аналізуються

такі специфічні області внутрісімейних взаємовідносин, як влада, залежність, близькість, тривожність, чоловічі і жіночі ролі членів сім'ї.

2. «Сімейна скульптура»

Техніка «Сімейна скульптура» застосовується на будь-якому етапі діагностики і терапії. Для її проведення потрібні як мінімум три-чотири учасники, деяка кількість меблів, що легко пересуваються, і предметів, які використовуються для заміни відсутніх членів сім'ї. Скульптура може зображувати як сьогодення, так і минуле сім'ї і включати будь-яке потрібне число членів розширеної сім'ї.

Психотерапевт пропонує кожному членові сім'ї по черзі показати, як той бачить внутрісімейні взаємовідносини, зображує їх в живій скульптурі так, щоб пози і положення фігур в просторі відбивали дії і почуття членів сім'ї з відношення один до одного.

Можна запропонувати скульпторові поводитися з членами сім'ї так, як би вони зроблені з глини. Скульптор ставить кожного в таку позицію, яка могла б його охарактеризувати невербально. При цьому психотерапевт займає в сімейній скульптурі місце самого скульптора. «Творення» триває до тих пір, поки скульптор не буде задоволений своїм творінням. Важливо, щоб інші члени сім'ї дозволили скульпторові вільно поводитися з собою як з «матеріалом», знаючи, що потім вони поміняються з ним місцями.

Коли кожен член сім'ї створить свою «реальну» сімейну скульптуру, що відбиває емоційну ситуацію в сім'ї в даний момент, можна також попросити створити скульптуру «ідеальної сім'ї».

Психотерапевт має можливість втручатися в цей процес, пропонуючи свої варіанти і безпосередньо коментуючи те, що відбувається. Згодом можна звертатися до скульптури «ідеальної» сім'ї для того, щоб простежити динаміку психотерапевтичного процесу.

При цьому невідповідності між уявленнями про структуру сім'ї різних її членів дуже істотні і їх легше виявити за допомогою сімейної скульптури, чим на основі традиційної вербальної техніки.

Існує багато варіантів використання методики «Сімейна скульптура». Деякі психотерапевти, що застосовують цю методику, просять скульптора придумати для кожного члена сім'ї слово або фразу, які краще всього характеризували б поведінку цієї людини. Членів сім'ї наслідує потім по черзі їх вимовити.

Обговорюється не лише уся скульптура в цілому, але і її окремі частини. Психотерапевт може також ставити наступні питання:

1. Як ви відчуваєте себе на цьому місці серед ваших близьких? (Кожному членові сім'ї.)
 2. Чи здивувала вас ця скульптура? (Всій сім'ї.)
 3. Чи знали ви раніше, що скульптор сприймає вас саме так, як він це зображував? (Кожному членові сім'ї.)
 4. Чи згодні ви з тим, що ваша сім'я функціонує саме так, як її зображує скульптура? (Усій сім'ї.)
 5. Які зміни в житті сім'ї ви хотіли б бачити? (Скульпторові або сім'ї.)
 6. Придумайте назву вашому твору. (Скульпторові, раніше усіх інших питань.)
- Можна також обговорити виконану роботу.

3. «Сімейна хореографія»

Ця процедура досить гнучка, її можна міняти залежно від характеру взаємодії в цій сімейній системі. Терапевт пропонує членам сім'ї показати сцену без слів, яка б відбивала актуальну ситуацію в сім'ї. Потім їм пропонують зображувати ідеальні взаємовідносини, як вони ним бачаться на даний момент.

Іноді кожного члена сім'ї просять розміститися в просторі так, щоб це якнайкраще показало проблему сім'ї. Потім терапевт допомагає оживити сцену, програти її.

Сім'я також розіграє ідеальну ситуацію. При цьому психотерапевт працює з яким-небудь одним членом сім'ї, звертаючись до нього з проханням зображувати його реальну і ідеальну позиції в сімейній системі.

Для того, щоб чіткіше сформулювати проблему, терапевт також може проінструктувати одного члена сім'ї коротко сформулювати для себе і інших те, що складає суть його актуального положення в сім'ї. Потім, по черзі, це можуть зробити і інші. Терапевт завжди ставить одне і те ж питання: «Як бути в цьому положенні і які почуття виникають у цієї людини по відношенню до інших членів сім'ї?»

Терапевт може попросити кілька разів повторити сцени, що відбивають дисфункціональні внутрісімейні патерни, а також і ті сцени, які показують їх подолання, причому радить їм діяти при

кожному черговому дублі з усе зростаючою енергією, намагаючись зробити ситуацію, із їхньої точки зору, все краще і краще.

Є і інший варіант цієї техніки : терапевт пропонує клієнтам уявити себе якоюсь твариною або предметом. Наприклад, клієнт може уявити себе сильним, потужним левом з великою пащею і гострими зубами. Потім він уявляє собі сцену, що включає цих тварин або предмети, і описує її.

4. «Стратегічні альянси»

Техніка є терапевтичними зустрічами з одним з членів сім'ї з метою змінити його поведінку, що привело б до позитивних змін в усій системі.

Психотерапевт зустрічається з одним з членів сім'ї без відома інших. Такі зустрічі нерідкі в традиційних підходах сімейної терапії, де психотерапевт зазвичай зустрічається індивідуально з кожним членом сім'ї для того, щоб зібрати необхідну інформацію, дізнатися про сімейні «секрети» або підтримати того члена сім'ї, який відчуває більший стрес або ж має більше виражений рівень патології. Це істотним чином відрізняється від техніки стратегічного альянсу, де терапевт використовує союз з яким-небудь членом сім'ї для того, щоб здійснити специфічне втручання.

Стратегічні альянси можуть виявитися найбільш успішними, коли вони здійснюються з найздоровішим членом сім'ї, наділеним більшою владою, або ж з тим, хто найбільше страждає. Альянси здійснюються послідовно з кожним з членів сім'ї, проте будь-який подальший альянс узгоджується з усіма попередніми, усе це, разом узяті, повинно допомогти сім'ї в її русі до здоровішого стану. За допомогою таких альянсів один з членів сім'ї ставиться в особливе привілейоване положення. Втручання тут досить ефективно ще і тому, ч те в э тому випадку, з точки зору інших членів сім'ї, вектор змін виходить від одного з її членів, а не від психотерапевта. Причому те, що ним здається спонтанним, насправді ретельно сплановано. Здійснюючи стратегічний альянс з одним з членів сім'ї, терапевт учить його бути позитивним стратегом (не маніпулятором!), що теж сприяє оздоровленню сімейної системи.

5. «Сімейний ритуал»

Ця техніка змінює правила існуючої сімейної гри за допомогою зміни структури сім'ї і стійких способів взаємодії в ній.

Встановлюючи довірчі стосунки з сім'єю, терапевт уважно спостерігає за специфічними взаємодіями, які потребують корекції, а також за динамікою сім'ї, її правилами, міфами і тим, як симптом служить системі. Після цього можна розробити ритуал, що враховує потреби цієї сім'ї. При його створенні необхідно брати до уваги конкретну культурно-історичну ситуацію сім'ї, а також наступні параметри : як довго він застосовуватиметься (одноразово або повторюватися через певні інтервали); коли саме і хто з членів сім'ї братиме участь в процесі; які чинники використовуються (наприклад, чи мають бути замкнуті двері, а телефон відключений); які теми обговорюватимуться; що робити, якщо хтось з учасників вважатиме за краще мовчати. Терапевтичні цілі, для яких може бути використаний сімейний ритуал, можуть включати визначення внутрісімейних меж, збільшення незалежності членів сім'ї, коригування патернів спілкування, зміцнення альянсу в одному поколінні.

Терапевт підкреслює важливість для сім'ї бути вірним своєму первинному міфу і отримує від них тверде завірення в тому, що вони сумлінно наслідуватимуть той припис, який він збирається їм дати. Потім цей припис детально пояснюється, його можна також представити кожному членові сім'ї письмово. Один з членів сім'ї може зачитувати припис усім іншим у визначеному місці і в певний час. Вимога наслідувати сімейний міф призводить до парадоксального ефекту. За своїм змістом ритуал може бути дуже простим: «Сергій роздумуватиме кожен вечір з семи до восьми годин у своїй кімнаті, і ніхто не має права йому заважати. Він повинен думати в цей час про благополуччя сім'ї і про своє власне благополуччя. Потім постаратися ретельно описати усе, про що він думає, але нікому свої записи не показувати».

Мета цього припису — зробити роль захисника сім'ї відкритою, так, щоб звільнити інших членів сім'ї від її виконання.

6. «Порівняння цінностей». Ця методика, заснована на системному підході, припускає, що будь-які взаємовідносини в сім'ї можуть бути розглянуті як цілісні. Методика визначає цінності і соціальні ролі як невід'ємну частину соціально-психологічного процесу і побудована на сприйнятті і взаємних поясненнях членів подружньої пари або сім'ї.

Вона спрямована на виявлення цінностей, що впливають на внутрісімейні взаємовідносини, і дає можливість як психологам, так і клієнтам отримати доступ до проблем, схожості, відмінностей і взаємодоповнюючих позицій, існуючих в цій сім'ї.

Ця методика найбільш ефективна для допомоги членам сім'ї в ефективному спілкуванні один з одним; прояснення підозр з приводу того, що хтось когось не цінує; підозр в маніпуляції.

Методика використовується на перших етапах роботи з сім'єю, якщо у клієнтів виникають відчуття, що хтось використовує іншого клієнта, страждає від байдужого відношення іншого клієнта або є відчуття, що в їх взаємовідносинах є присутніми труднощі.

Ця методика є груповою і використовується, якщо в роботі беруть участь як мінімум дві людини. Кожному з членів групи дається індивідуальне домашнє завдання, яке потім обговорюється на подальших зустрічах.

Він повинен подумати, які цінності найбільш значимі для цієї людини, і приготувати два списки цінностей.

Один список - власні цінності клієнта, *інший список* представляє цінності партнера з точки зору клієнта.

Цінності необхідно розташувати в порядку їх важливості. Не існує ніяких обмежень за змістом цінностей. Клієнти не повинні обговорювати списки до того, як клієнти зустрінуться у психолога.

На подальшій зустрічі клієнтів просять прочитати складені ними будинки списки вголос, а потім психолог записує їх на один лист для того, щоб вони були зручні для порівняння. Потім учасники порівнюють представлені списки і роздумують над наступними питаннями: можливе джерело цінностей, протиріччя між списками і усередині кожного списку, відмінності в змісті списків, як клієнти сприймають цінності інших і так далі

Після складання загального списку і його обговорення клієнтів просять розповісти про свої враження, які сформувалися від знайомства зі списками партнера.

Клієнти не повинні критикувати позиції один одного, їх завдання - подивитися на цінності іншої людини із його точки зору і зі своєю.

Як приклад можна використати дані Флойда (1902), яка пропонує список цінностей чоловіка і дружини, використовуваний під час обговорення.

Список чоловіка

<i>Мої цінності</i>	<i>Цінності дружини(з точки зору чоловіка)</i>
1. Сім'я.	1. Прибирання.
2. Робота.	2. Сім'я.
3. Секс.	3. Друзі.
4. Біг підтюпцем.	4. Робота.
5. Подорож в далекі країни.	5. Релігія
6. Друзі.	6. Вечірки.
7. Читання.	7. Секс.
8. Пізнання нового.	8. Покупки.

Список жінки

<i>Мої цінності</i>	<i>Цінності чоловіка (з позиції жінки)</i>
1. Хороше здоров'я.	1. Робота.
2. Щастя.	2. Гроші.
3. Сім'я.	3. Спорт.
4. Секс.	4. Бути коханим.
5. Друзі.	5. Сім'я.
6. Навчання.	6. Подорожі.
7. Робота.	7. Секс.
8. Спорт.	8. Їжа.
9. Релігія.	9. Друзі.

Зіставлення цих списків привело до обговорення наступних тем :

Важливість сім'ї для чоловіка і її значення для дружини. Присутність цінностей, використовуваних одним з партнерів, і відсутність цих же цінностей в списку іншого. Наприклад, прибирання вечірки і покупки не згадуються дружиною, але згадуються чоловіком в якості цінностей дружини.

Відзначається наявність загальних інтересів : сім'я, освіта, подорожі, спорт, секс, друзі. Наявність цінностей, таких, як час, відсутніх в цьому списку, -время взагалі і час, що проводиться один з одним. Обговорюються можливі причини неухважності в оцінках списків один одного. Оцінка і сприйняття цінностей одного і як це пов'язано з власними цінностями іншого партнера.

Використання цієї методики призводить до можливого конструктивного обговорення неспівпадань ціннісних орієнтації у подружжя і дає їжу для аналізу неспівпадань в цих цінностях.

7. «Екокарта» - метод опису місця цієї сім'ї в розширеній сімейній системі і соціальному співтоваристві.

Велика увага приділяється тим внутрішнім і зовнішнім ресурсам, які доступні сім'ї.

Мета методики - схематично зображувати сім'ю і вивчити її потреби, а також досліджувати взаємозв'язки з іншими сім'ями, соціальними організаціями і інститутами. Зв'язки, напруженість, підтримка і безліч інших проявів внутрісімейних і метасемейних взаємовідносин можуть бути наочно представлені на основі цієї методики. Крім того, методика дозволяє виявити емоційні і матеріальні ресурси сім'ї.

«Екокарта» є картою взаємовідносин сім'ї усередині себе і із зовнішнім світом. У основі методики лежить бесіда, мета якої формулюється як отримання інформації психологом від клієнта про зв'язки, які існують усередині сім'ї і поза нею в різних соціальних середовищах, і зображення цієї інформації в графічному виді.

Психолог ставить членам сім'ї питання, що стосуються розміру сім'ї, характеру взаємовідносин усередині сім'ї, з товаришами по службі, сусідами, друзями, родичами, адміністративними органами, з якими спілкується сім'я : школа, церква, служба соціальної допомоги, сімейний лікар, начальство і так далі

Отримана інформація заноситься в карту. Взаємовідносини між людьми зображаються з точки зору їх значущості і близькості. Відзначаються позитивні і негативні зв'язки. Знайомі один одному люди з'єднуються лініями. При цьому виявляються люди, які знаходяться в ізоляції, а також всілякі союзи, прибічники і супротивники цієї сім'ї.

Участь сім'ї в складанні «екокарти» стимулює обговорення того, які ресурси є у цієї сім'ї для поліпшення її функціонування, які тут джерела напруги і конфліктів. Це, передусім, актуально для так званих "закритих сімей", які варяться у власному соку і не можуть використати наявні у них ресурси для поліпшення положення.

"Екокарта" особливо корисна для сімей, що мають не одну, а декілька проблем. У «екокарті» вказується місце кожної людини в сім'ї і в ширшому метасемейному контексті.

Стають помітними і очевидними ізольовані особи, всілякі союзи, альянси і протиставлення одних груп іншими. Заповнення «екокарти» дає можливість звернення до друзів сім'ї, до тих людей, які мають до неї відношення, отримання додаткової інформації і емоційної підтримки. Для заповнення «екокарти» клієнт вимушений звертатися до тих людей, які можуть зробити йому реальну психологічну підтримку, що сприяє підвищенню емоційного комфорту як окремих членів сім'ї, так і сім'ї в цілому. Ця методика застосовується не лише психологами, але і соціальними працівниками.

8. «Солом'яна вежа» - ця вправа, адаптоване Пекманом (1984) для використання в сімейній роботі.

Клієнтів просять узяти коробочку з соломкою, клейку стрічку і разом побудувати солом'яну вежу. Можна використати інші матеріали, наприклад будівельні блоки.

Дозвіл цього завдання можливий тільки при реалізації спільних дій. А психолог дістає можливість спостерігати поведінку сім'ї не за розповідями клієнтів, а безпосередньо у дії.

При виконанні цього завдання члени сім'ї поводяться гак же, як і в звичайному житті.

Разом з іншими соціометричеськими методиками ця вправа дозволяє виявити лідера в сім'ї, безвихідь у взаємовідносинах, взаємну підтримку, внутрісімейні союзи, ізольованих членів сім'ї, межі сім'ї і іншу динаміку в системі сімейних взаємовідносин.

Для побудови «солом'яної вежі» потрібний пакет із ста соломинками і клейка стрічка. Пропонується наступна інструкція: "Вам необхідно з цих соломинок побудувати вежу. При побудові вежі спробуйте спільно досягти певної мети. Ваша вежа має бути оригінальною за формою, красивою, добре сконструйованою. Вона повинна стояти без підтримки і бути досить міцною і довговічною, щоб її можна було переносити з місця на місце. Вам слід укластися в 10-15 мін".

Далі дається рекомендація: перші 5 мін будувати вежу, не кажучи один одному ні слова. Ця вимога може збільшити фрустрацію і дозволити обійти деякі бар'єри, виявити різні рівні взаємодії в сім'ї. Спостерігаючи за тим, що відбувається впродовж 8-15 хв., психолог може втрутитися в процес. Він

може давати поради, пояснювати те, що відбувається з тієї точки зору, щоб члени сім'ї могли включитися у вивчення процесу.

Якщо сім'я велика, вона може бути розбита на підгрупи, кожна з яких будує свою вежу. Цей спосіб використовується для того, щоб підкреслити або змінити існуючі структурні межі, а також в роботі з сімейними трикутниками.

Прикладом парадоксальної інтервенції може служити дозвіл 5-річному малюкові керувати конструюванням або будівництвом вежі, що допомагає батькам побачити, якою мірою вони дають своїй дитині можливість поступати так, як він хоче.

Після того, як вежа побудована, психолог обговорює з членами сім'ї, що відбувалося під час будівництва, цікавлячись тим, як, на їх думку, можна вирішити ситуацію, що склалася. Психолог аналізує роль кожного в спільній діяльності і поведінка членів сім'ї у рамках поставленого завдання. Після цього можна попросити членів сім'ї наново побудувати вежу, використовуючи результати проведеного обговорення. В деяких випадках можна навчити членів сім'ї методикам спільної роботи і способам надання взаємодопомоги.

Для нотаток

ПСИХОЛОГІЯ СІМ'Ї

Лабораторний практикум

Укладач *М.О.Марценюк*

Тираж 10 пр.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4916 від
16.06.2015 р.

Редакційно-видавничий відділ МДУ,
89600, м. Мукачево, ву вул. Ужгородська, 26

